

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

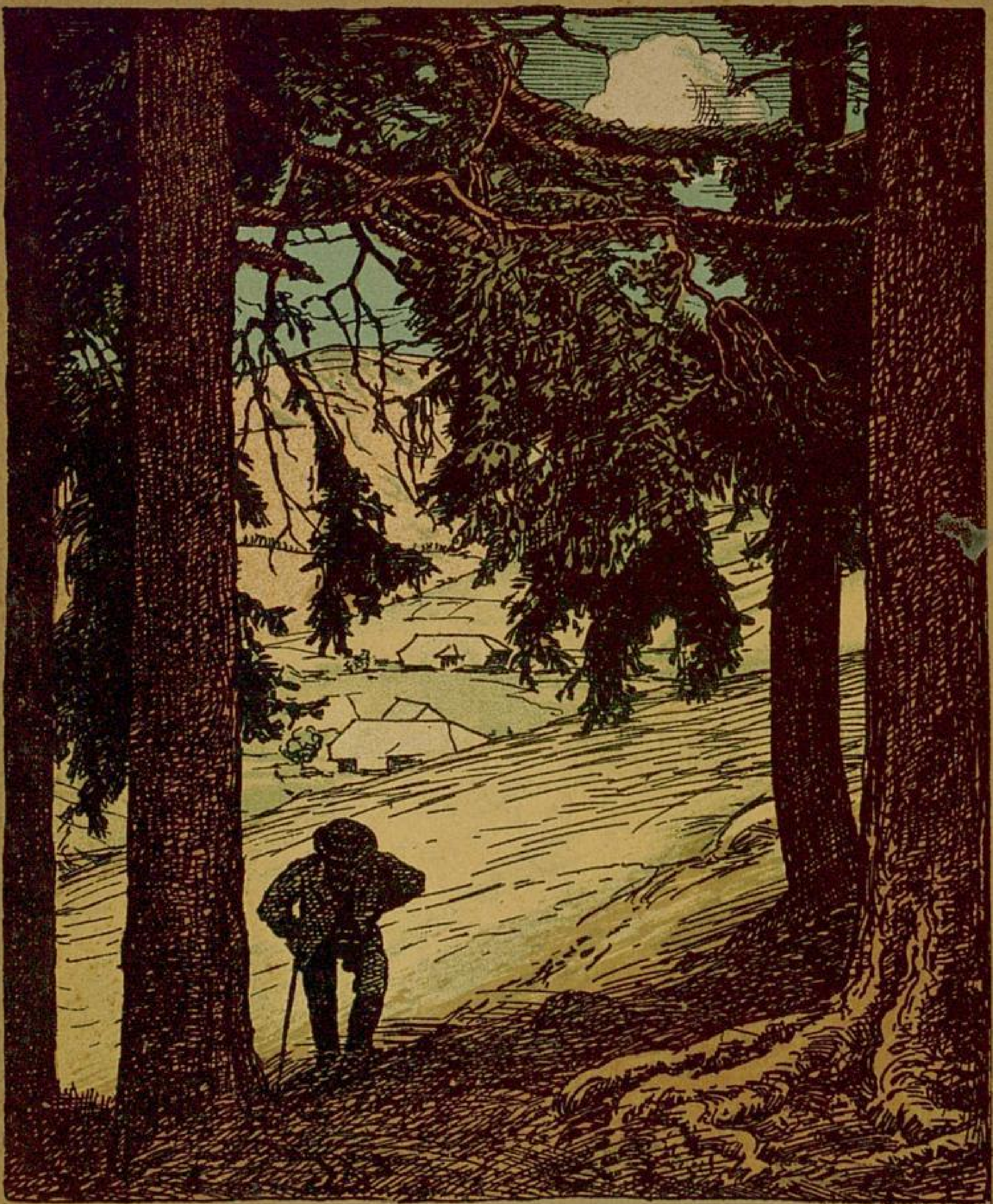
Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Het Badenland in woord en beeld

Thoma, Hans

Karlsruhe, 1910

[urn:nbn:de:bsz:31-112945](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-112945)

Hans Thoma

HET BADENLAND

Vertegenwoordigd zyn in den „Badischen Landesverband zur Hebung des
Fremdenverkehrs“ Hoofdkantoor Karlsruhe.

- Baden-Bad.* Mineraalbronnen. Het geheele jaar geopend.
Bühl Industrie- en ooftryke stad. Ingang van het romantische
Bühlertal
Bühlertal Gertelbachfaelle. Goede logementen.
*Donau-
eschingen* 678 Meter. Zoutbronwaterbad. Luchtkuuroord. Bron der
Donau. Residentie van den vorst zu Fürstenberg.
Dürrheim 705 m. Zoutbronwaterbad. Luchtkuuroord.
Durlach 300 m. Oudbadensche residentie. Bergspoorweg.
Ettlingen Aan het gebergte gelegen. Uitstapjes van uit Karlsruhe.
Freiburg i. B. 80.000 inw. 281,4 m. Stad waar vele vreemdelingen ver-
keeren. Universiteit. Münster. Schlossberg. Lorettoberg.
Gengenbach Oude intressante stad met prachtige bosschen.
Heidelberg Het oude slot. Universiteit. Intern. vreemde lingenstad.
Herrenalb Kuurplaats voor hart-en nierzieken. Zomerverblyfplaats.
Middelbare hoogte. 450 m.
Hornberg (Schwarzwaldbahn.) Klimatisch en luchtkuuroord.
„Verein Schwarzwälder Gastwirte.“
Karlsruhe Residentie van den Groothertog. Zetel der regeering.
Technische Hoogeschool.
Königsfeld Luchtkuuroord. 763 m. Zeer rustig. Effen boschwegen.
Evangelische Hernhuttergemeente.
Konstanz a. Bodensee en Ryn. Grootste plaats voor vreemdelingen aan
het meer van Konstanz.
Lörrach Stad in het Wiesental. Ruïne van het Markgrafenslot Roetteln.
Mannheim Interessante, gezonde wereldstad. Belangrykste Eur. binnen-
haven.
Mosbach Luchtkuuroord. 160 m. Zoutbronwaterbad in wording.
Offenburg Steunpunt voor het Zwarte Woud. Kinzigtal. Wynhandel.
Stadpark
Pforzheim 65.900 inw. Ingang van het Zwarte Woud. Belangrykste
Byouteriestad der wereld.
Rastatt Vroeger bondsvesting. Groot slot.
Säckingen Trompetterstad. Standkwartier voor het bovengedeelte van
het Murgtal en den Hetzenwald.
Schönau i. W. (Schw.) Luchtkuuroord. 542 m. a. d. Belchen (1415 m).
Kunststraat.
Schönwald 994 m. Rustige plaats. Groote bosschen. Luchtkuuroord.
Schonach Op de hoogte by Triberg gelegen. Wintersportpl. Goede
huisvesting.
Schwetzingen Slot met beroemd slotpark. Aspergeskultuur.
Singen Kruispunt der spoorweg by Hohentwiel.
St. Blasien 772 m. 1800 inw. Grootsche dennenbosschen Kuurpark.
St. Georgen (Schw.) 900 m. Boschryk luchtkuuroord. Zonnige winter-
sportplaats 4000 inw.
Tauberbischofsheim Schoone ligging i. h. Taubertal. Slot. Nieuwg. kapel.
Triberg 715—1000 m. Luchtkuurplaats. Wintersportplaats. Grootste
waterval van Duitschland.
Überlingen a. Bodensee. Mineraal-en zeebad. Klimatisch luchtkuuroord.
Villingen Luchtkuuroord. 706 m. Antieke stad. Groote op parken
gelykende bosschen
Wertheim a. Main. Prachtige omgeving. Oude, interessante stad.
Kleinheidelberg
Wolfach Pynboomnaaldenbad. Luchtkuuroord. Middelpunt voor uit-
stapjes.
Zell i. W. Mooie uitstapjes. Goed logies.

HET BADEN LAND

IN WOORD EN BEELD

TITELBLAD: HANS THOMA-KARLSRUHE
PENTEEKENINGEN: WILLY MÜNCH-
KARLSRUHE

UITGEGEVEN DOOR DEN BADISCHEN LANDESVERBAND ZUR
HEBUNG DES FREMDENVERKEHRS
KARLSRUHE

---

ak

119 E 664

DOOR DEN »BADISCHEN LANDESVERBAND ZUR
HEBUNG DES FREMDENVERKEHRS« IN KARLSRUHE

wordt aan een ieder geheel kosteloos verzonden:

1. Eene lijst van logeergelegenheden in Baden (1100 adressen).
  2. Een 64 bladzijden groot, rijk geïllustreerd wintersportboek »Das Badener Land im Winter«.
  3. Een Automobielreisgids.
  4. Alle prospectussen harer vereenigingsleden tegen betaling der portokosten. (30 Pfg. voor het binnenland, 60 Pfg. voor het buitenland).
-

Willy Münch-Karlsruhe

Neckar-Maintal en Bergstrasse.

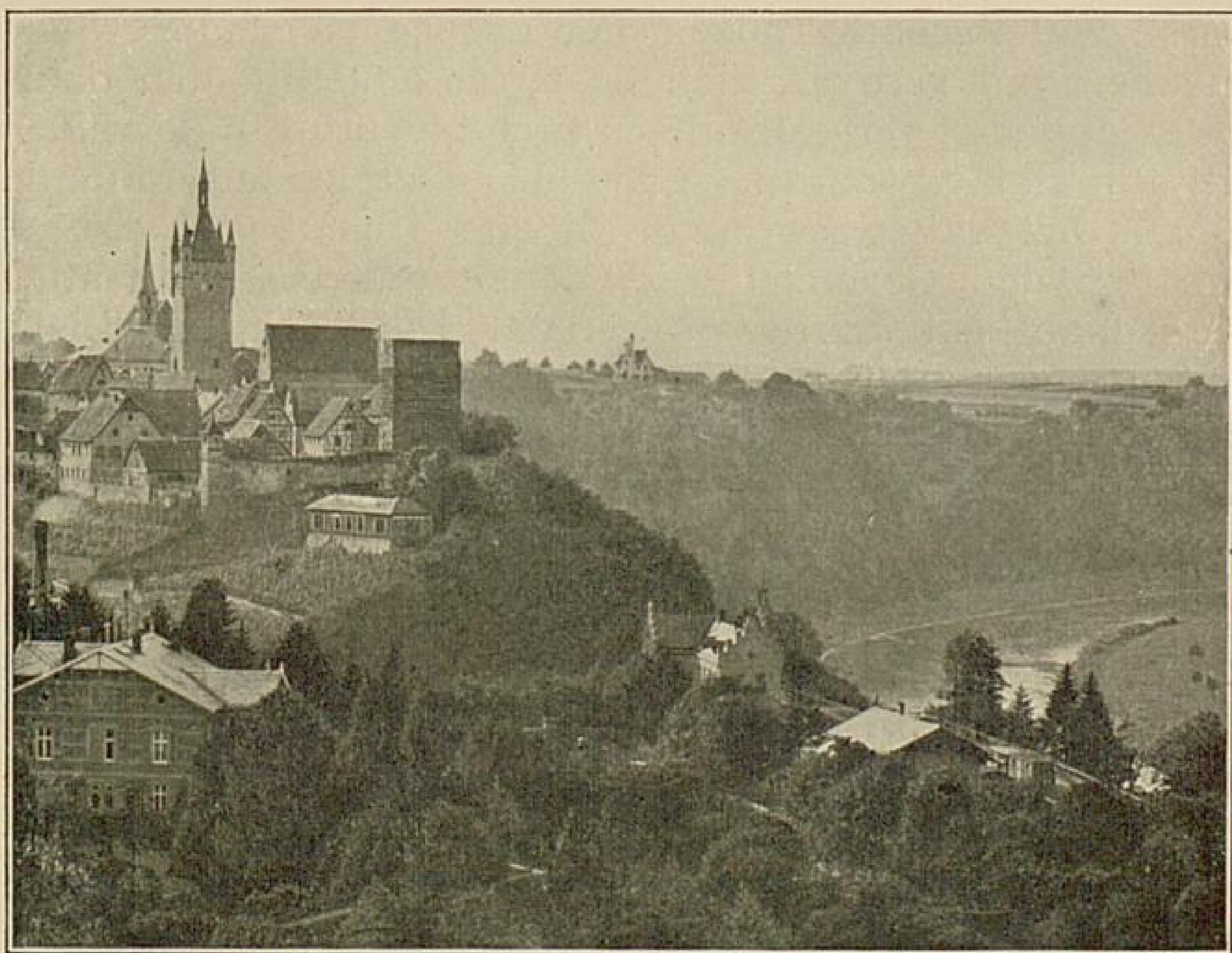
DE Neckar, die het in den schelpenkalk van Württemberg nog zeer gemakkelijk had, heeft alle krachten noodig om door den zandsteen des Odenwouds tot Baden door te dringen. Rood weerlichten de rotsen, groen strekt zich het loofwoud tot steeds hoogere en steilere bergen omhoog; beneden echter in het dal blijft nauwelijks ruimte over voor een weilandje, land-en spoorweg, welke laatste dikwijls nog zijn' weg door de bergen moet zoeken en voor de enkele hier en daar verstrooid liggende huizen der dorpen en stadjes. Stormenderhand veroverft zich de rivier eindelijk den doorgang door het oergesteente en breidt zich uit in de velden der Rijnvlakte, waar plotseling het gebergte steil ophoudt. Dat is het dal, waarvan de dichter Tiek zingt: »Es gehört zu den Gegenden, bei denen uns ist, als hätten sie schon seit Jahren mit recht sehnsüchtiger Liebe auf uns gewartet«, en waarvan Schumann zoo eenig zegt: »Evenals ik den Rijn met zijne bergen met de mannelijke schoonheid zou kunnen vergelijken, kan ik dit van het Neckardal met de vrouwelijke schoonheid doen; ginds allesforsch en fier, de oud-duitsche accoorden aanslaande, hier alles in zachte zingende melodiën.«

Romantisch wordt het eerst door de burchten, die het oog bijna bij elke bocht ontwaart. Hoe wonderbaar zij het landschap kunnen idealiseeren, bewijst het duidelijkst Zwingenberg, een beeld van rustige verhevenheid. in het nauwe rivierdal, waarin overal de blik begrensd wordt door steile met bosch begroeide hellingen staat deze trapsgewijze tegen de rotsen geleunde burcht met

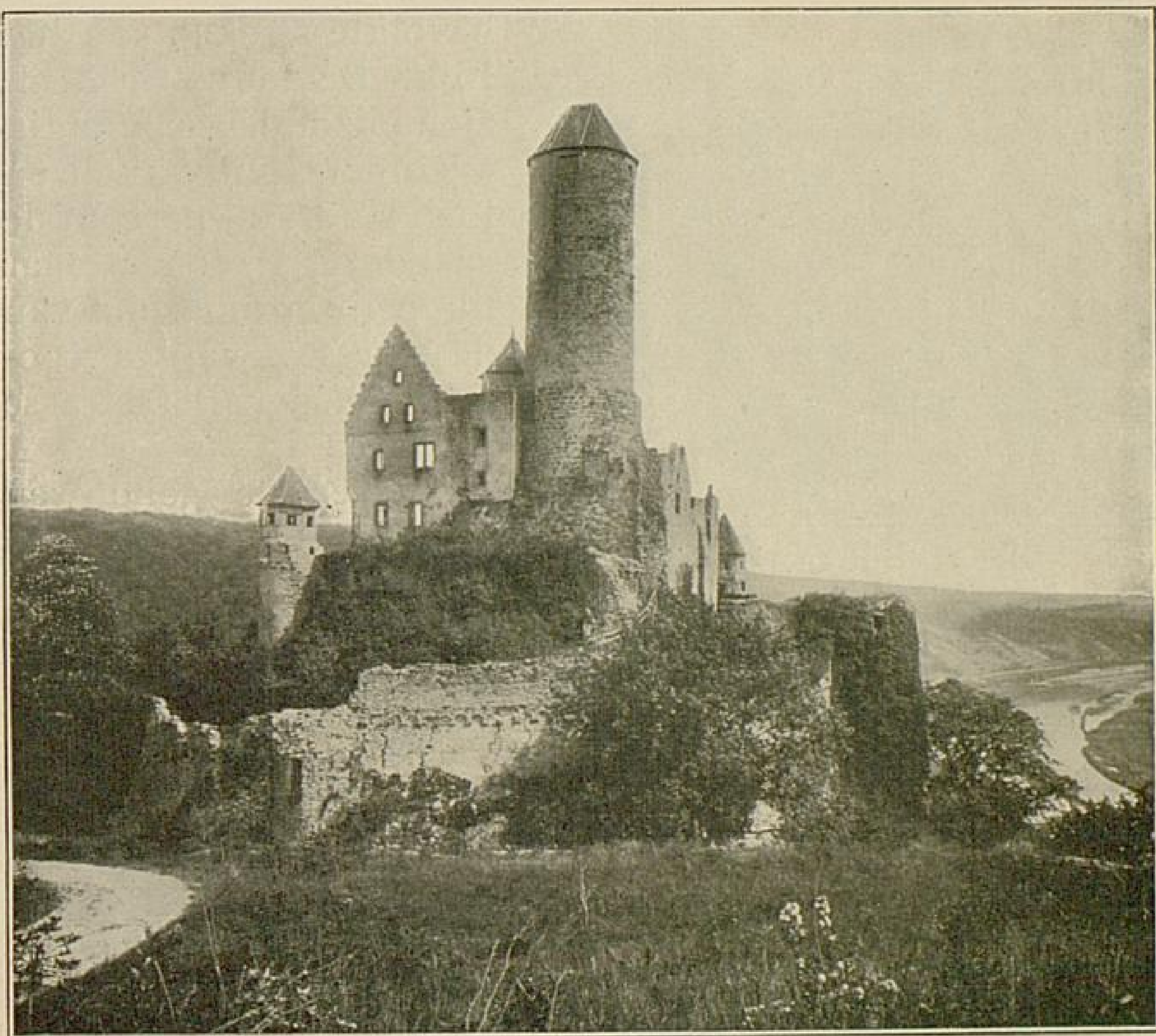
zijne streng gotische vormen. Ongedeerd heeft zij daar eeuwenlang gestaan-hetgeen wel zeldzaam mag heeten. Het tweede glanspunt van het dal is Hirschhorn; het derde en schoonste is Dilsberg, die oude bergvesting van den Palz, die nederblijkt op het stadje Neckarsteinach met zijne vier burchten, die zich op den landtong tusschen de Steinach en den hoofdriever uitstrekken. Zie verder op het nederwaarts zoo vriendelijk gelegen Neckargemuend en dan laat Uw oog naar het zuiden zweven over het golvende, vruchtbare bouwland. En welk een' pracht ontvouwt het dal eindelijk bij Heidelberg!

Hieraan geheel gelijk is het karakter van het Maindal; echter stroomen daar de wateren in breeder bedding hunne bestemming tegemoet, nog schitterender is het karmozijnrood der rotsen, nog donkerder de kleuren van het woud, want bijna doorgaans heerscht er het zwartgroen der pijnboomen, nog machtiger zijn de getuigen van het ridderlijke verleden, de burchtruïnen van Freudenberg, Wertheim enz.

Wilt gij de Bergstrasse, dat gezegende stukje land tusschen Darmstadt en Heidelberg leeren kennen? dan

Wimpfen a. d. Neckar

Opn. van *W. Breunig-Mosbach*

Götz von Berlichingen's slot Hornberg a. d. Neckar

komt mede op den Oelberg bij Schriesheim, met zijne krachtig in de Rijnvlakte voorspringende Porphijr-massa. Zilverbanden gelijk kronkelen zich de wateren van Neckar en Rijn door de vruchtbare weilanden met de veelvuldig met vruchtboomen als bezaaide landen, met de dorpen en steden en de lichtglinsterende oude landstraat, die aan de geheele omgeving den naam gegeven heeft.

Zonder overgang sluit zich de vlakte aan het door nauwe dalen doorbroken gebergte van den Odenwald aan. Hier boven wouden, waardoor het schuwe wild verdwijnt en door de zon beschenen wijngaarden; beneden de met bloemen doorwonden, golvende korenvelden, opgevroolijkt door duizendstemmig vogelgezag; daarboven beuken en dennen, lager de kastanje, lauwrier, amandel-boomen en andere slechts in het zuiden tierende vruchtboomen of weelderige mais- en tabakaanplantingen.

Deze »Garten Deutschlands« behoort tot de dichtst-

ak

119 E 664

DOOR DEN »BADISCHEN LANDESVERBAND ZUR
HEBUNG DES FREMDENVERKEHRS« IN KARLSRUHE

wordt aan een ieder geheel kosteloos verzonden:

1. Eene lijst van logeergelegenheden in Baden (1100 adressen).
  2. Een 64 bladzijden groot, rijk geïllustreerd wintersportboek »Das Badener Land im Winter«.
  3. Een Automobielreisgids.
  4. Alle prospectussen harer vereenigingsleden tegen betaling der portokosten. (30 Pfg. voor het binnenland, 60 Pfg. voor het buitenland).
-

Blauer Hut te Eberbach

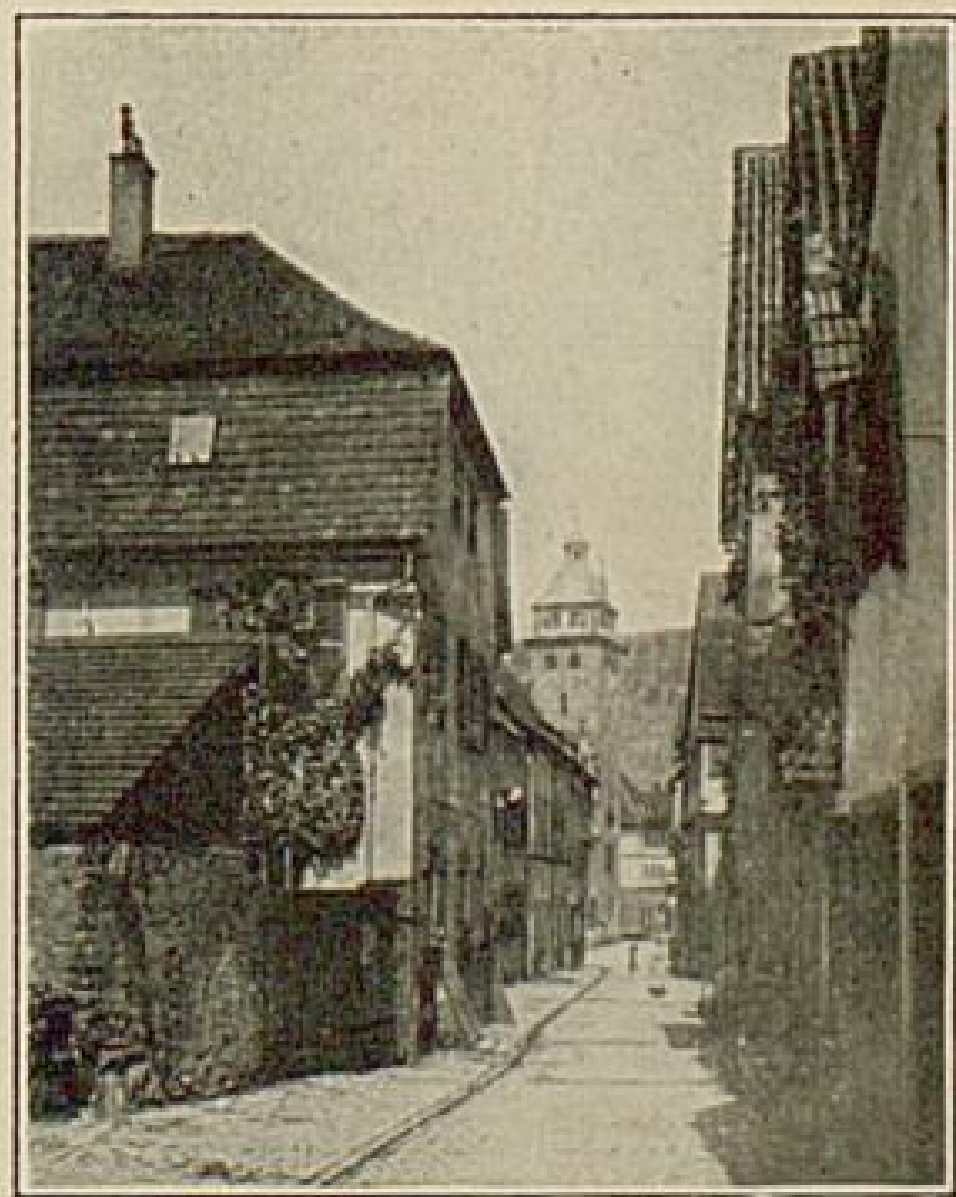
Berkheim met den »Kastanienwald«. 42 verschillende soorten naaldenboomen uit alle werelddeelen gedijen hier; schilderachtig is ook de markt. Hoe prachtig lijkt van hier de burchtruïne »Windeck«, van waar men in alle straten het oog kan laten gaan. Rondom strekt zich de stad nog ver naar de vlakte uit in de beide hier uitlopende dalen.

Hoe geheel anders een stedebeeld in het Neckardal. Daar ligt in het midden tusschen Mannheim en Heilbronn het in handel en industrie opbloeiende Eberbach. Hier verbreedt zich het dal tot een ketel, door boschrijke bergen omgeven, die de stad bijna geheel afsluiten. Alle aantrekkelijkheden van het Neckardal en het Odenwoud zijn van hier uit gemakkelijk te bereiken; in de nabijheid de »Katzenbuckel« met zijn prachtig vergezicht, het links van het eenzame »Ittertal« zich uitstreckende »Wildpark« van den vorst von Leiningen met zijn in het eenzame woud gelegen slot »Waldleiningen«.

Niet ver van den Neckar in het Elztal tegen den berghang ligt het stadje Mosbach. Met aangenaam behagen verheugt men zich over de wisselvallige beelden, die in de hoekige straten de smalle huizen met hunne hoge daken, het oog aan-

bevolkte streken van het Rijk. De industrie heeft zich bijzonder levendig in Weinheim ontwikkeld en toch stoort zij nergens de rust dezer stad, met haar torenrijk profiel, dat van de geheele bevallige vroolijkheid der Bergstrasse omgeven is.

Onder de gebouwen ontwaren wij het eerst het slot van den graaf von

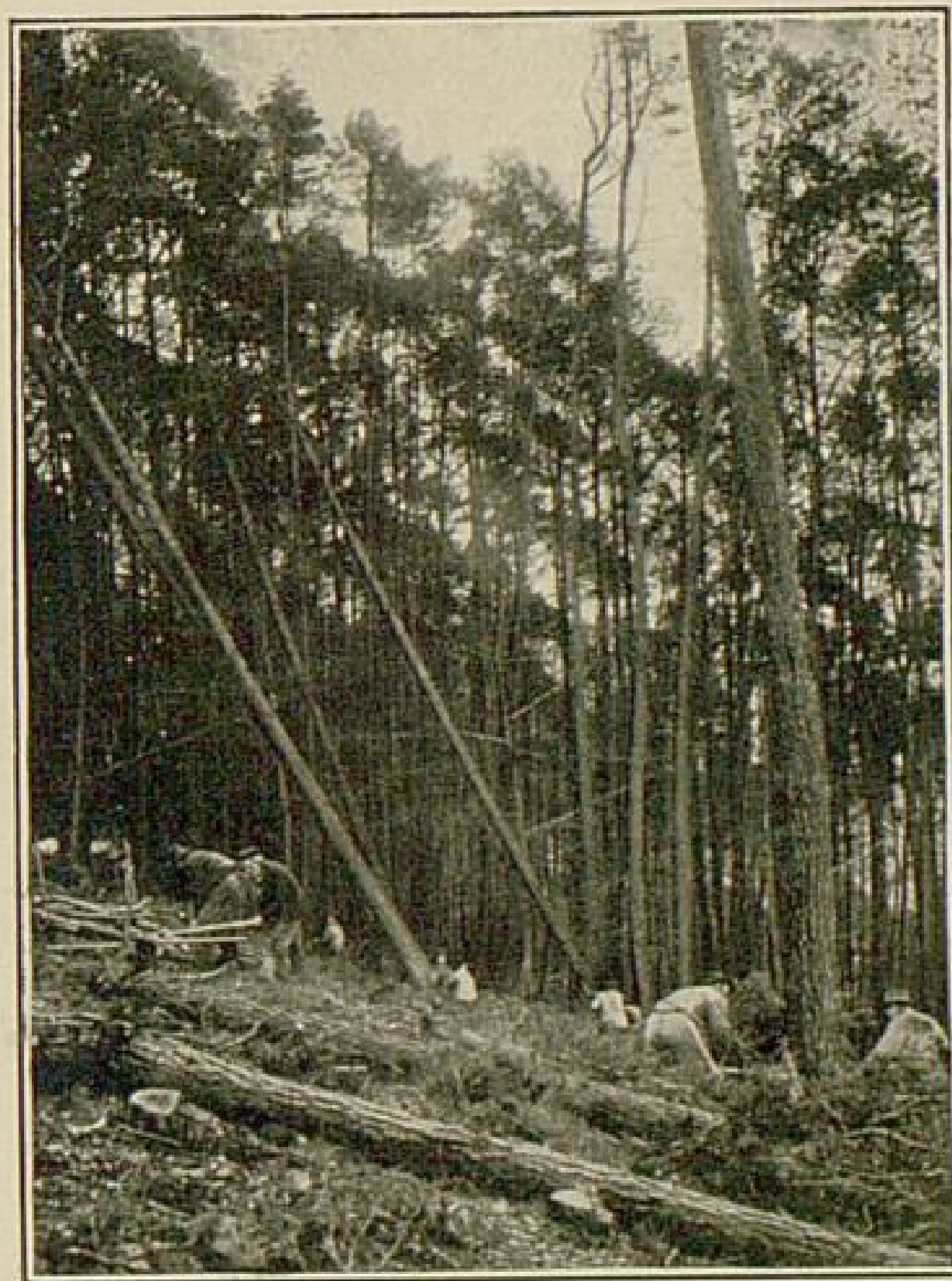

Amateuropn. van *W. Breunig*-Mosbach

Schlossgasse te Mosbach

schouwt en over den historischen zin der bewoners, die door het schilderachtig vakwerk en de prachtige houtarchitectuur weder tot aanzien gebracht wordt.

Met recht mogen de bewoners trotsch zijn op hunne prachtige marktplaats. En nu een beeld uit het Maindal, dien hoek tusschen de hoofdrivier en de Tauber, waar Odenwouden Spesart elkander begroeten, Wertheim. Aan oudheid wedijvert het met Mosbach, in zijne ligging is het idyllisch, gelijk Heidelberg romantisch

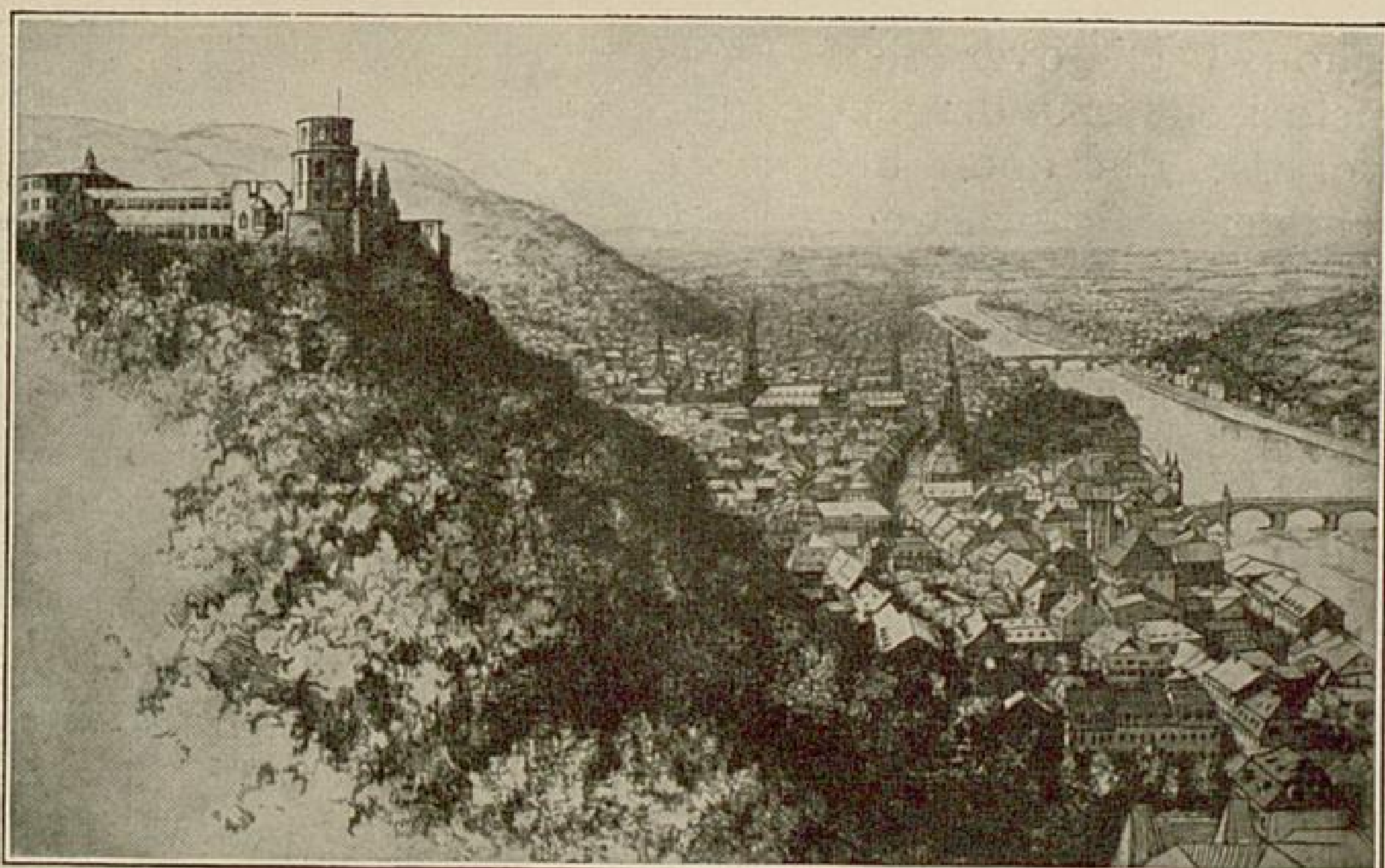

Houtkappers te Schönau bij Heidelberg

is. Wie denkt, dat hier het lokaalpatiotisme den mond te vol genomen heeft, die zie op de veelzijdige geweldige burcht, die late zijn blik gaan van den Bergfried over het tegen de helling gelegen stadje, naar de in een grooten bocht heenvloeiende Main, naar de vluggere golven der Tauber, naar de onder met wijngaarden en boven met woud beplante bergen. Hier boven de van kracht getuigende overblijfselen van eenen rusteloozen tijd, daar beneden het vriendelijke rustige heden in rijke afwisseling. Slechts weinigen is dit wonderschoone landschap bekend, ter zijde van den grooten verkeersweg verheugt het zich stil in eigen schoonheid.

Heidelberg-Mannheim.

De aantrekkelijkheden van het Neckardal en de Bergstrasse vereenigt tot eene volkomen harmonie Heidelberg, voor alle andere steden van Duitschland begenadigd: zware en toch liefelijk gelegen bergen, Koenigstuhl en Heiligenberg, vallen steil in het dal af. Van den eenen beschaduwen de wouden bijna de daken der vlak tegen haar aan liggende stad, wijngaarden omvlechten den voet van den ander. Daartusschen door ruischt de heldere

Ets van Schinnerer-Karlsruhe

Heidelberg

rivier en schommelt het beeld der stad in hare golven. Edoch uit de samenvoeging van dit al ziet Heidelberg op de verre vlakte, van wier zonnige velden het in het Westen begrensd is. Alle landschappelijke elementen zijn hier vereenigd en in deze onvergelykelijke natuur heeft de geschiedenis met metalen griffel hare schriftteekenen gebeiteld. Over het landschapsbeeld troont majestueus alles beheerschend de reusachtige, noodlotkundige burcht: »een geweldig heldendicht van steen« verhaalt zij van het juichende machtbewustzijn der vorsten, die steen op steen stapelden tot reusachtige bolwerken, welke zij tegelijk in heerlijk begrijpen van al het schoone toiden. In hare puinhoopen spreekt zij van diepen smaad van het onmachtige uiteengescheurde Duitschland. Maar de natuur heeft met boomen en struiken, klimop en bloemen de wonden liefdevol bedekt en dat door kunst en natuur geschapen wonderbeeld trekt een ieder in zijn tooverban.

Vroeg reeds had de ernstige zuster der kunst, de wetenschap, haren heerscherstroon in Heidelberg opgeslagen. Langer dan 5 eeuwen heeft zij hier naar de waarheid gevorscht en deze den jongeren gepredikt. Bijna ten allen tijde hebben hier groote mannen gewerkt en de blikken der gecultiveerde wereld op de kleine Neckarstad gericht. Ontelbare duizende, vroolijk bezielde jongelingen hebben het aan herinneringen rijke beeld

van Alt-Heidelberg medegenomen als een kostbaren schat van hun leven.

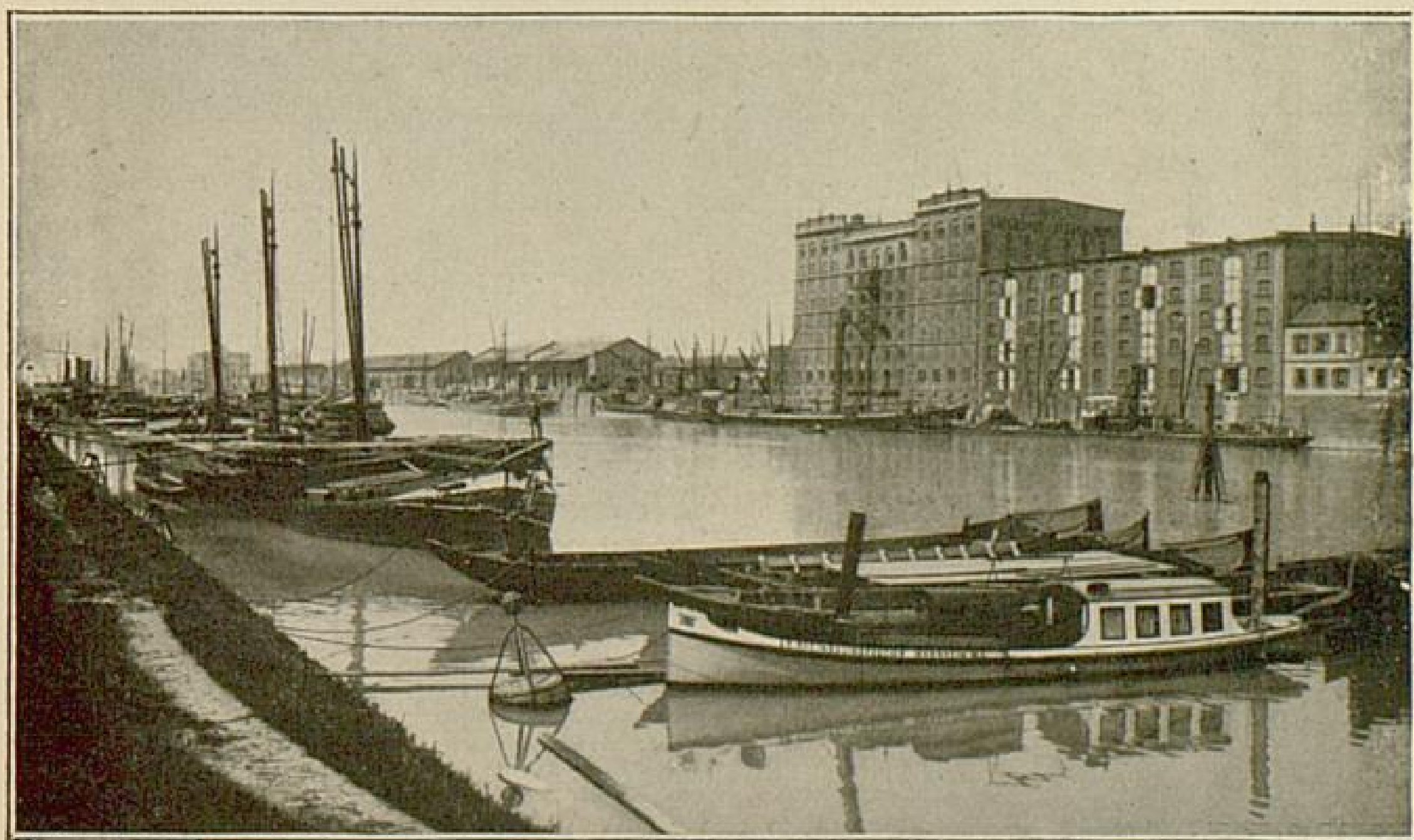
De niet te vergelijken schoonheid van het landschap heeft sedert een tiental jaren vele menschen, die zich uit hun' werkring teruggetrokken hadden, bewogen zich in Heidelberg te vestigen en om dienzelfden reden trekken jaarlijks vele duizenden naar Heidelberg, niet alleen Duitschers, maar ook Franschen, Engelsen en Ame-

Het Heidelberger vat en Perkeo

rikanen, om eenige zomermaanden hier te vertoeven. Van Juli tot September draagt daarom het leven in Heidelberg een geheel internationaal karakter.

Alles werkt hier tesamen: Het gewicht eener eeuwenoude, roemrijke en tragische geschiedenis en de ernst der wetenschap, verenigd met de levenslustige tegenwoordigheid en de onuitputtelijke jeugdige overmoed deutscher studenten en het internationale leven en bedrijvigheid: Dit alles geplaatst midden in de bekoorlijkste natuur, die, op zich

Havengezicht te Mannheim

zelf al poëzie, door de opgeruimde kunst rijk opgesmukt is. Slechts nog kort is de loop van den Neckar, nadat hij de vlakte bereikt heeft. In Mannheim, 19 K. M. van Heidelberg gelegen, vereenigt hij zijne donkere wateren met de lichtere des Rijns.

Beheerscht wordt het Mannheimer stedebeeld vanaf de Rijnbrug gezien, door de van drie torens voorziene Jesuitenkerk en het indrukwekkende slot. Uit de 18de eeuw dateeren deze, alsook de meeste monumenten dieper in de stad, wier torens over de groene wimpels van het slotpark uitsteken. De plaatsen vanarbeid en kostwinning, waarop de betekenis van Mannheim berust, zijn uit het

Frederiksplein te Mannheim

vroegere middelpunt van den groothandel verplaatst naar de voorsteden. Maar die nieuwe macht, welke zich daar op het gebied van fabrieken en havens openbaarde, heeft zich ook een indrukwekkend gedenkteeken verworven door de uitbreidingen vernieuwing der geheele stad. De grootsche plaats achter den watertoren, de »Friedrichsplatz«, die zich in haren kunstigen tuinaanleg alsmede in haar architectuur en omgeving als een geheel vertoont, geeft aan het nieuwe Mannheim een imposant middelpunt.

Haar eigenaardig karakter heeft Mannheim in de eerste plaats door den handel, waarmede eene machtige industrie

gelijken tred houdt. Slechts weinige menschen kunnen denken, dat zich hier in het binnenland een tweede Hamburg ontwikkeld heeft, want wat handelsverkeer betreft komt zij direct na Hamburg. Wij overzien van den Rijn- en Neckarbrug de bedrijvigheid op de rivieren, die ook voor de grootste Rijnaken toegankelijk zijn, wandelen urenlang langs den Rijn-, Muehlau-, Binnen-, Neckar-, Floss- en Industrie-haven en het verbindingskanaal, zien de eindelooze rijen der schepen en booten, ontwaren de hallen voor inkomende rechten en goederenloodsen en beschouwen de kranen en liften, de duizenden arbeidzame menschen. Er gaat een' groote trek door het Mannheimer maatschappelijk leven, en vol verwondering ondervindt hier de vreemdeling een adem des geestes, die het nieuw gevestigde Deutsche Rijk in de wereld zoo ver vooruitgebracht heeft. In bijna Amerikaansch wasdom is Mannheim zoo de grootste en rijkste stad van het Badenland geworden.

Zorgvuldig worden de herinneringen aan het verleden bewaart, toen Mannheim in de 18de eeuw als residentie van den Keurvorst Karl Theodor eene der eerste kunststeden was. Dit bewijst het ondervoortreffelijke leiding staande Hof- en Nationaaltheater, daarvan getuigen de in hoog aanzien staande concerten, voor welke in den »Rosengarten« der feesthal door den Muzen- en Nibelungenzaal, heerlijke gelegenheden bestaan.

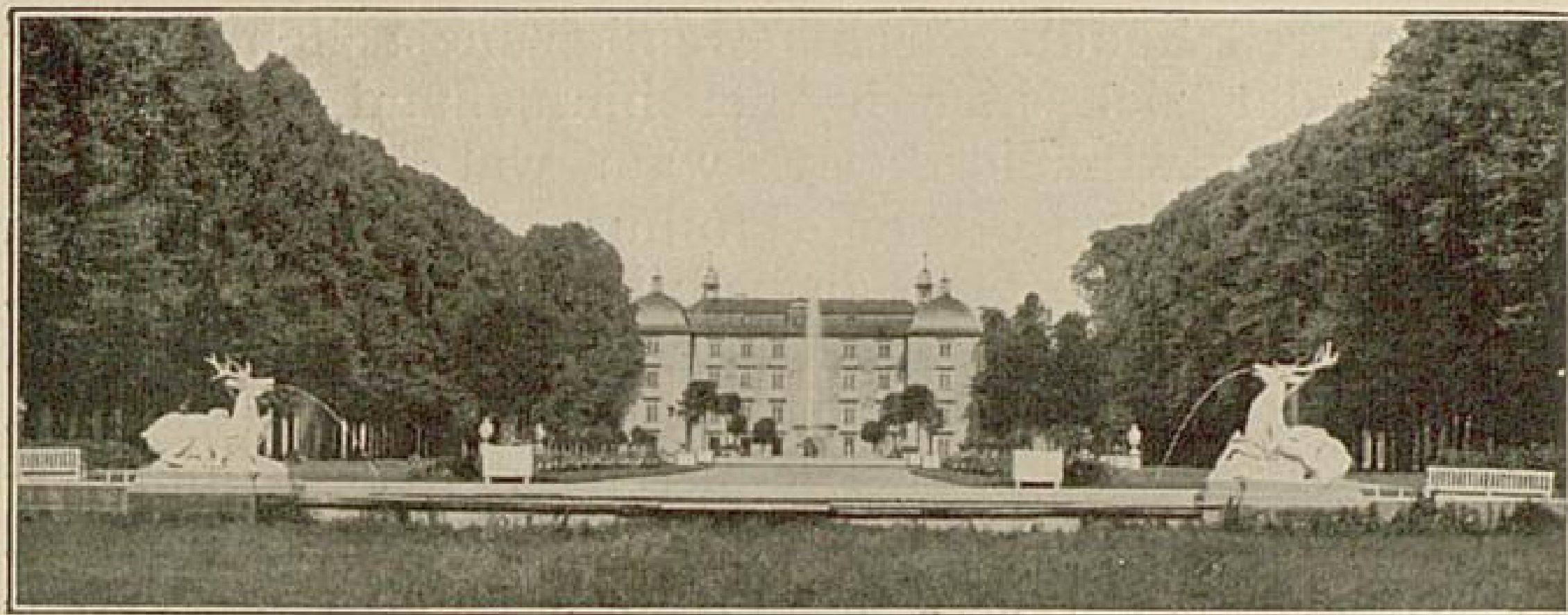
Aan de beeldende kunst is door de kunsthall eene blijvende plaats geschapen, spoedig zal zich een groot museum daar-

Aan de Neckarspitze bij Mannheim

bij aansluiten. De nieuw gebouwde handelshoogeschool dient der ernstige wetenschap. Zoo vinden in Mannheim,

de groote handels- en industriestad, ook kunst en wetenschap eene zorgvuldige verpleging en trotsch mag de rusteloos werkzame bevolking op het bloeien harer stad zien.

Het slot te Schwetzingen

Schwetzingen en Bruchsal.

De oude tijd voelt zich niet thuis in het huiverige gebergte, haar landschappelijk ideaal is de wijde vlakte. Hier is de bodem, waar zich de smaak voor Barock en Rokoko vrij ontvouwt. Karakteristisch zien wij dit levenslustige tijdperk in het park van Schwetzingen en het Bruchsaler slot verlichaamd.

De schepper van het Schwetzingen park is dezelfde Karl Theodor, aan wien Mannheim zoo veel te danken heeft. Om eene zomerresidentie te scheppen, begon sedert 1748 de Fransche architect Pigage het park uit de zandige vlakte te tooveren, dat met het park van Versailles wedijveren wil.

In zijne voltooiing laat het park de verandering van smaak in den loop eener halve eeuw zien. Barock is het geometrisch be-
dongen middel-
gedeelte, vrijer
in rokokostijl
zijnde zijgedeel-
ten gehouden.

Om dezen kern legde C. v. Skell, de vader der Duitsche tuinkunst, een gordel van »Anlagen« in den geest der Engelsche scholen.

De overgan-
gen zijn bijna

Minervatempel in het Schwetzingen slotpark

geheel uitge-
wischt door
vrijen boomaan-
plant en geven
een wonderbaar
gelukkig geheel
aan het park.
Rijk, bijna ver-
warrend is het
met kunst-
werken getooid,
waarvan de
beste uit de
meesterhand
van Verschaffelt
zijn voortge-
komen.

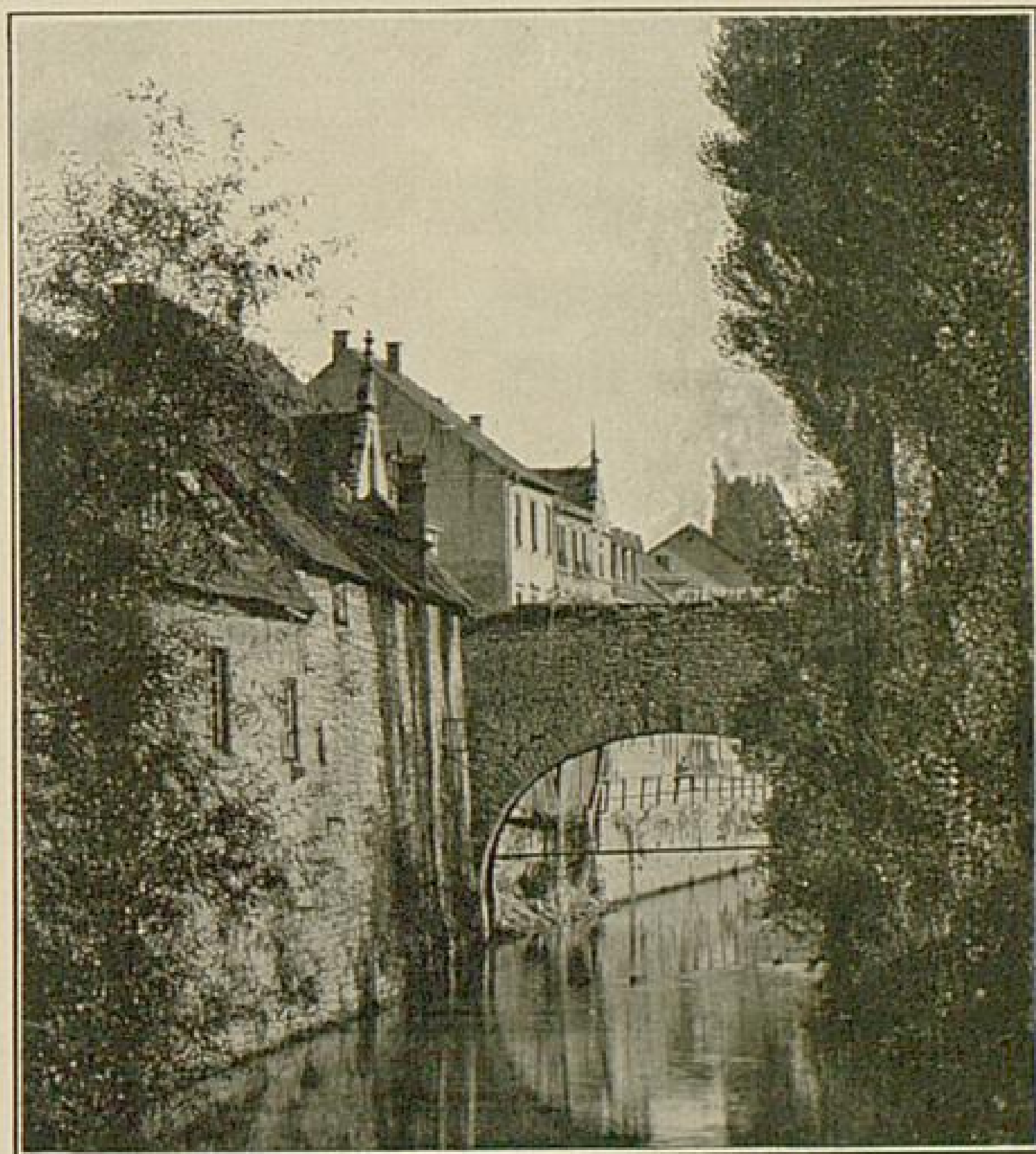
Het slot van Bruchsal is een juweel, geheel in overeenstemming met den Barock- en Rokokostijl gehouden, de kunstminnende »Fuerstbischof« van Speyer, Damian Hugo von Schoenborn, heeft dezen bouw in 1722 begonnen, terwijl zijn opvolger Franz Christoph von Hutten het slot van binnen in

weelderige pracht voltooid heeft. De groote meester van het

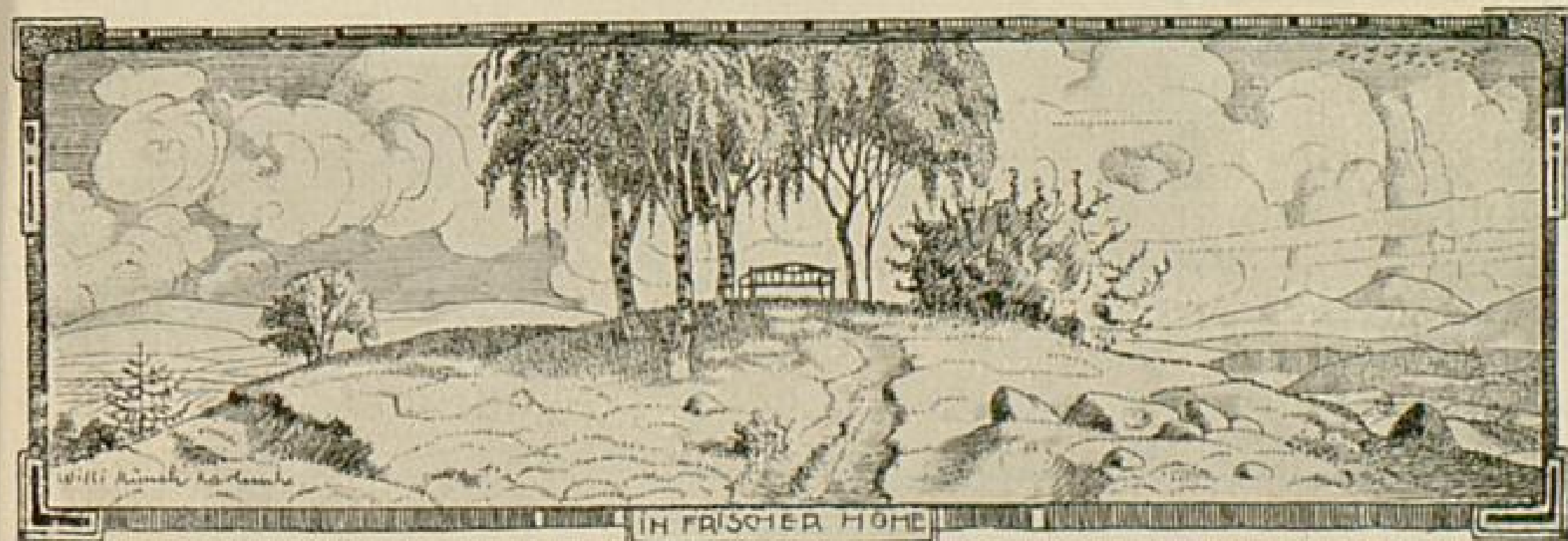
Wuerzburger paleis, Balthasar Neumann, heeft ook hier zijn »Kunnen« bewezen, eene heele schare van schilders, beeldhouwers en stukkadoors stonden in zijn' dienst. Een geheel stadsge-

deelte vormen de daarbij behorende ge-

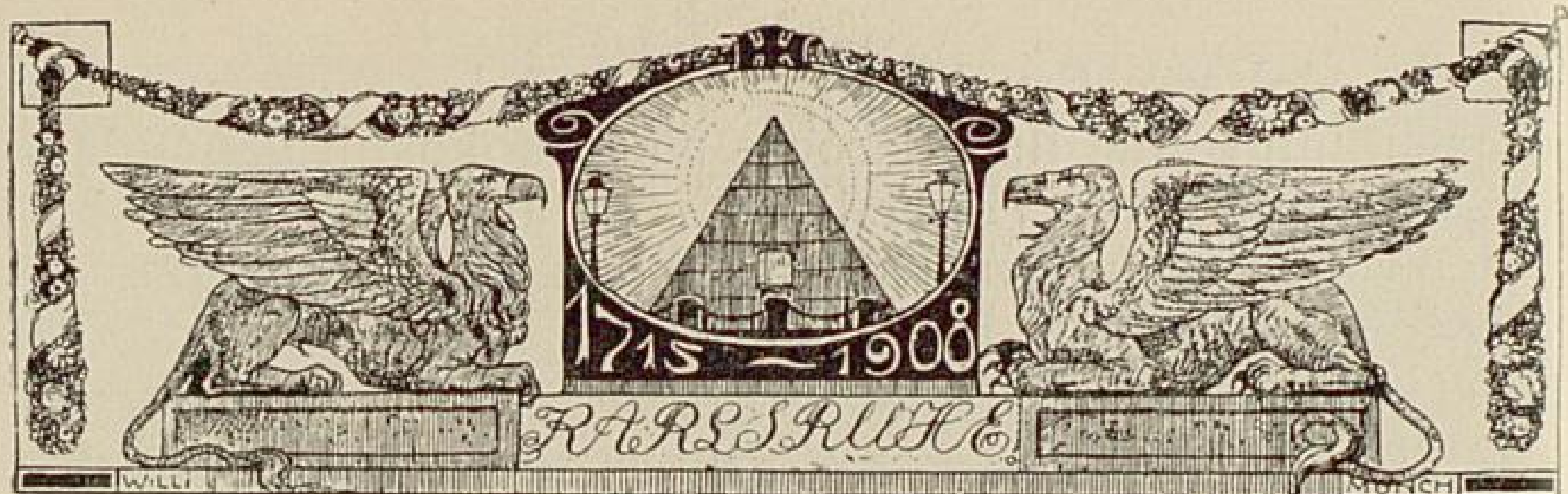
bouwen. Van buiten eenvoudig, gelijk alle Barockgebouwen, ontvouwt het paleis zijn geheele pracht en kunst van binnen. Direkt geniaal is het trappenhuis, waarin men in de door bovenlicht verlichte koepelruimte den grootschen »Stiegensaal« beklimt. Overal ontwaren wij een' onuitputtelijken rijkdom van kunstige vormen.

Bruchsal, een kijkje op de Saalbach

Willi Münch-Karlsruhe

Willi Münch-Karlsruhe

Het Noordelijke Zwarte Woud

Karlsruhe.

HET was in het jaar 1715. Over het dallandschap der Beneden-Alb en Pfinz goldten mijlenver uitgestrekte wouden. Als ijverig jager zwierf Markgraf Karl 2. van Baden-Durlach door het wildrijke kreupelbosch. Op de plaats, waar de vermoeide eens een verkwik-

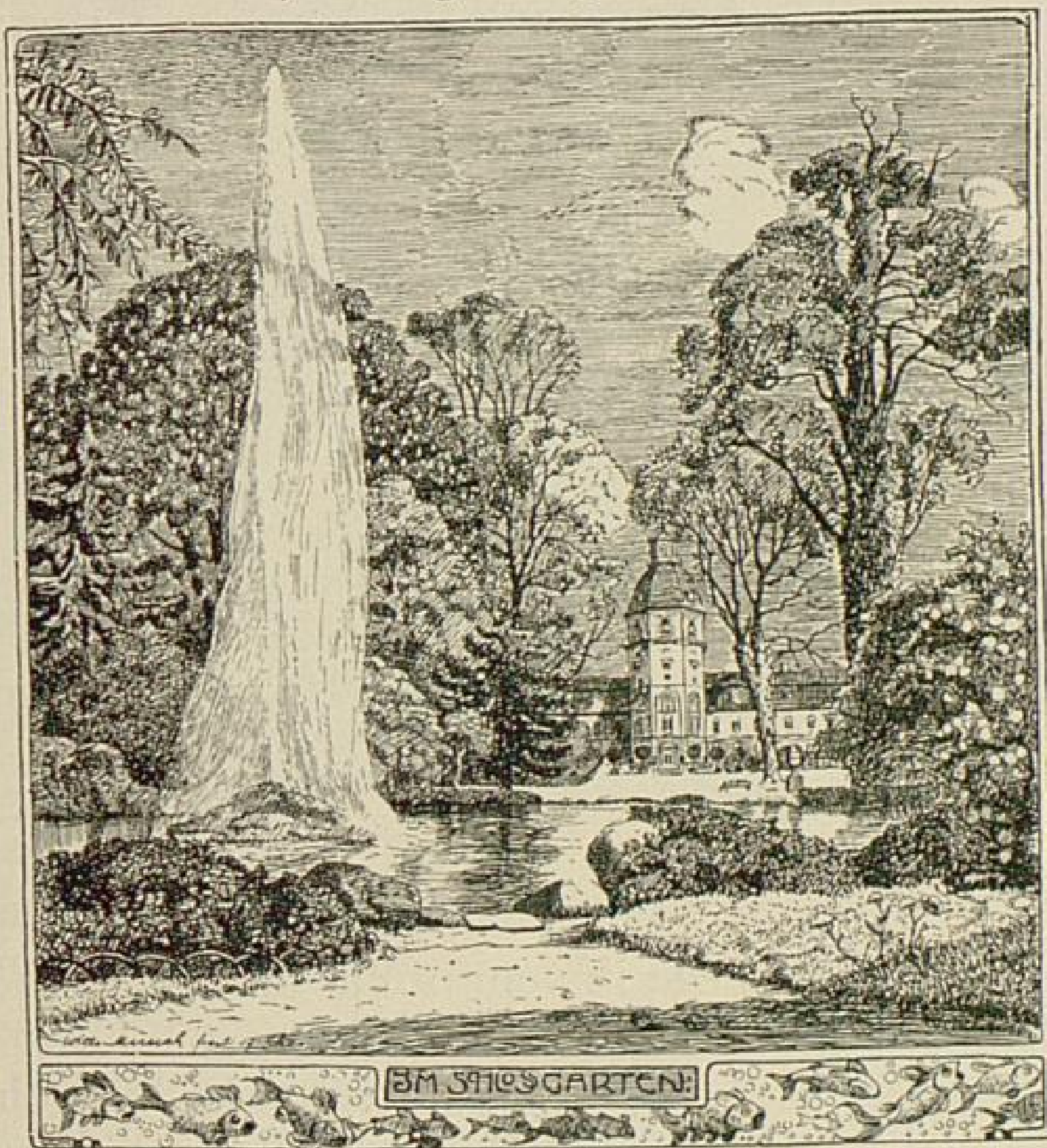
enden slaap gehad heeft, moet hij een slot gebouwd hebben. Van hier uit gingen spoedig waaier-vormig de straten eener stad, wier naam den stichter ver-
eeuwigt. Zij groeide snel aan tot eene deftige

Ets van Willi Münch-Karlsruhe

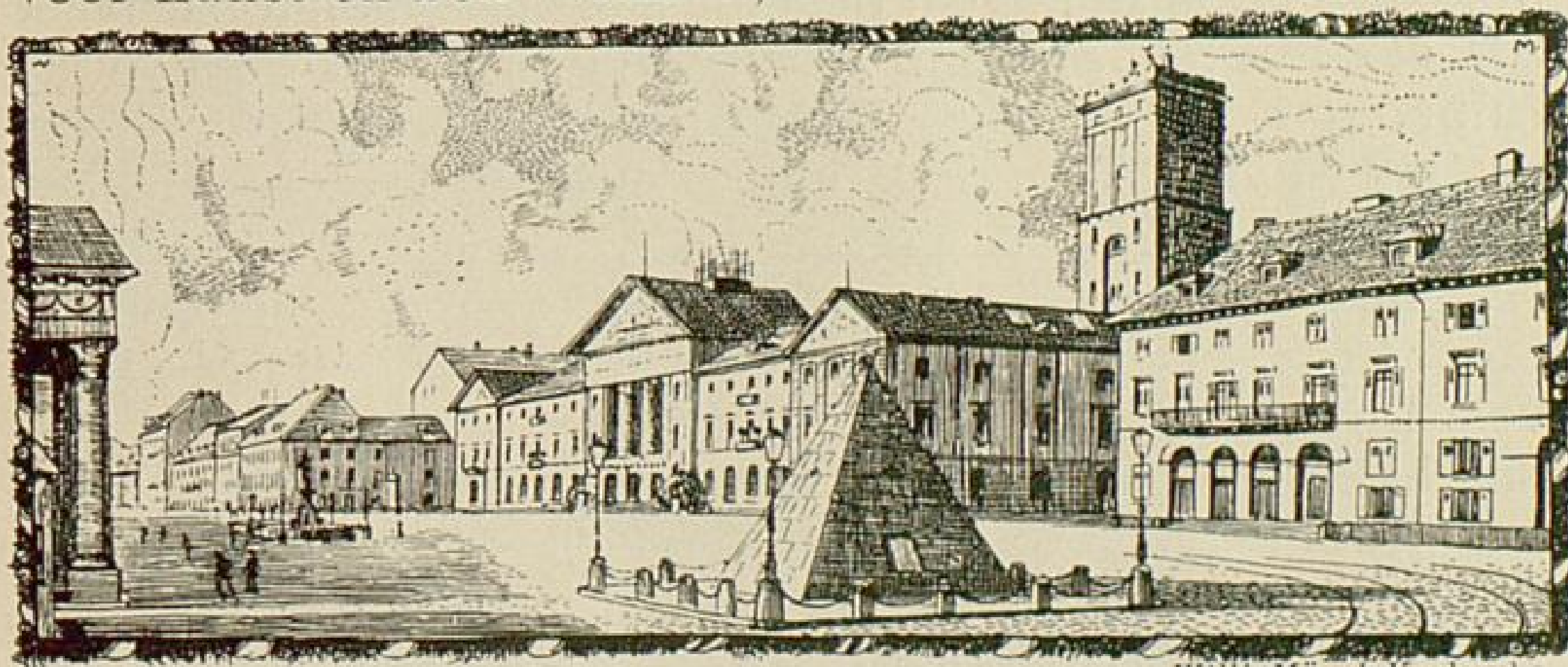
kleine stad en binnen korten tijd werd Karlsruhe beroemd door zijn architectonische eigenaardigheden. De geniale Weinbrenner schiep vele openbare gebouwen, wier schoonheid in vormen, niet-tegenstaande hun' klassieken eenvoud aan de stad een voornaam aanzien gaf, welks karakter zij zich, niet-tegenstaande de vlugge ontwikkeling tot eene moderne wereldstad, — gelukkig — bewaarde. Op het marktplein verheft zich als kenmerk eene pyramide. Zij bedekt het stoffelijke overschot van den stichter der stad. Het waaievormig stelsel der straten is reeds lang opgeheven; de stad wordt dwars door de groote Kaiserstrasse door-

smeden. Wetenschap en kunst hebben hunnen tempel opgebouwd: Technische Hoogeschool en Akademie der beeldende kunsten, een groot getal voorbeeldige scholen

Willi Münch-Karlsruhe

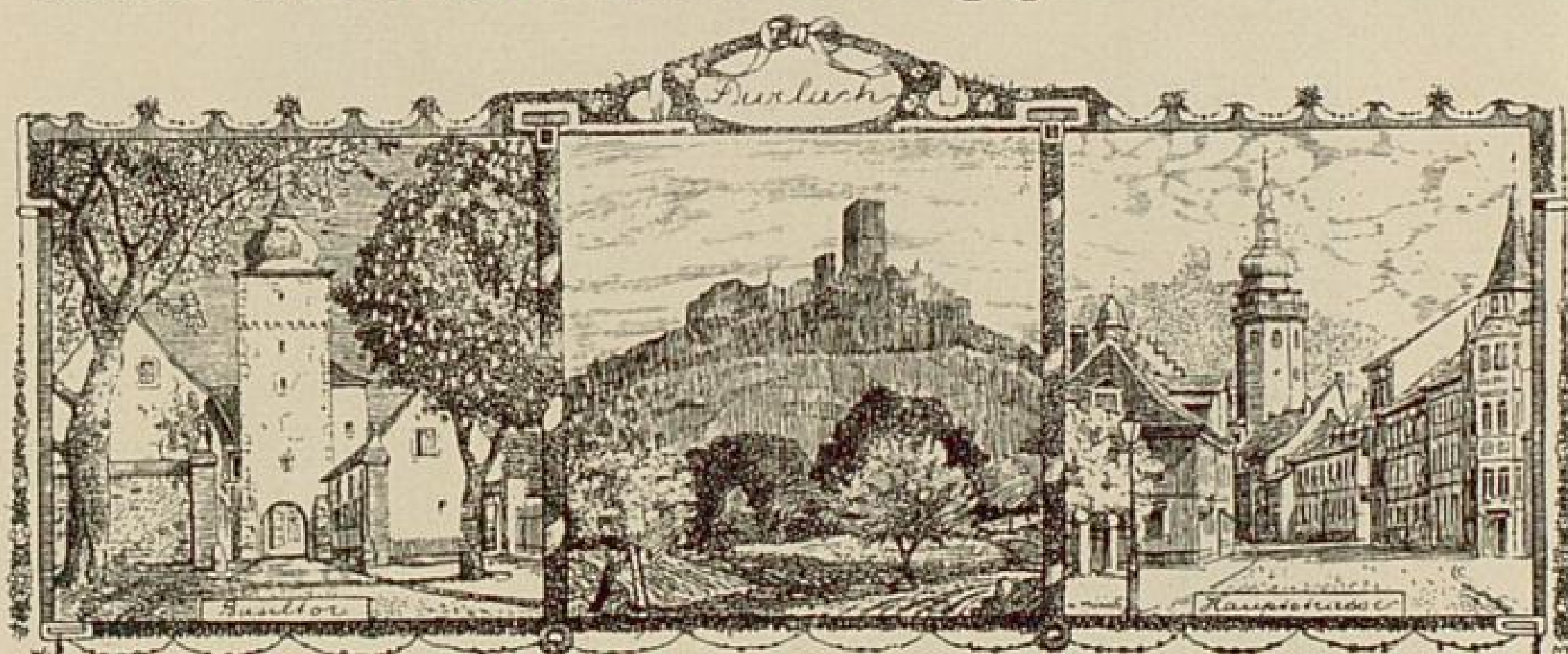
voor Middelbaar Onderwijs, o. a. het eerste Duitsche Gymnasium voor meisjes, grootsche gebouwen voor volksscholen, voor kunst en bouwvakken, een eerste-klasse theater met

De marktplaats te Karlsruhe *Willi Münch-Karlsruhe*

beroemde geschiedenis, het militarisme, de omstandigheid, dat de landvertegenwoordiging hier haren zetel heeft, dat de staatsmuseën, verzamelingen en galerijen zich hier be-

vinden en vooral de residentie van den Groothertog, maken Karlsruhe tot een veel bezocht middelpunt van het Badenland. Het slot- en stadpark, het wildpark, alsook het veruitgestrekte Hardtwoud lokken den natuurvriend. De indrukwekkende aanleg van den Rijnhaven heeft de stad nader tot den verkeersrijken stroom gebracht en aan handel en industrie nieuw leven gegeven.

Willi Münch-Karlsruhe

Ingangen tot het Noordelijk Zwarte Woud.

Het Badenland is een juweel onder de Duitsche landen, het Zwarte Woud het schoonste der Duitsche middelbare gebergten. Waarheen ook de weg van den onderzoeker, den wandelaar, den natuurvriend, den schilder en den dichter leidt, het is het Zwarte Woud, dat ieder, die het met open oog en warm hart beschouwt, als het ware betoovert.

Zuidelijk van Karlsruhe verheffen zich vriendelijke heuvelen. Aan hun' voet de oude Markgrafenstad Durlach. Als eerste groet van het Zwarte Woud wenkt eene oude ruïne. Het zijn de overblijfselen eener oude Romeinen-vesting van het Dekumatenland. Verderop de oude vriendelijke stad

Ettlingen
met hare
vele op de
berghelling
verstrooid
liggende
villa's, aan
den ingang
van het
boschrijke
Albtal,

Ettlingen

welks
schoonste
punt Her-
renalb, een
veel be-
zocht, aller-
aardigst ge-
legen lucht-
kuuroord
en bad-
plaats met
moderne

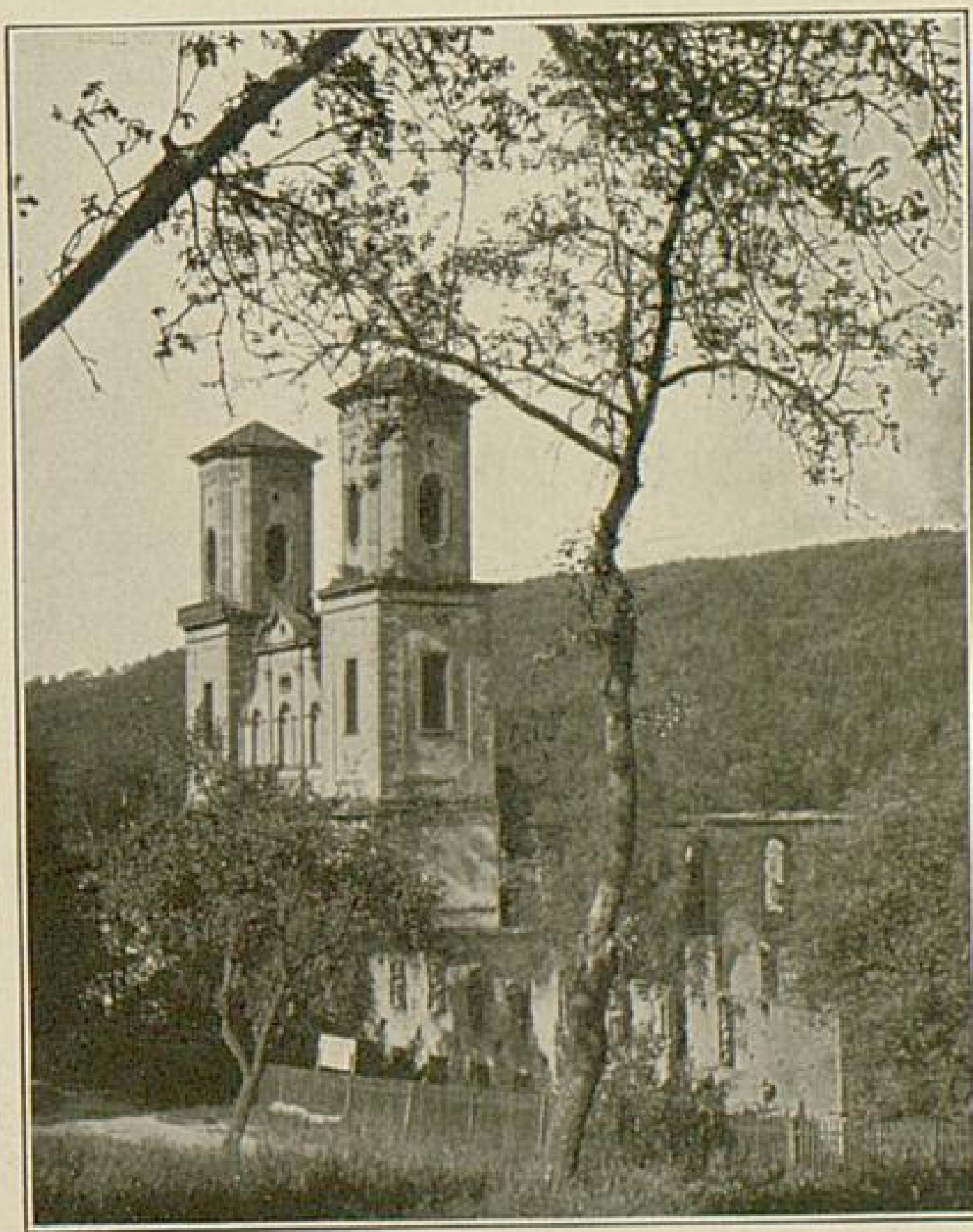

Amateuropn. van *Weiler-Karlsruhe*

Lente in het Albtal

albtal stemt U ernstig. — Eene oostelijke ingang van het Zwarte Woud is de oude Markgravenstad Pforzheim. Aan de samenvloeiing der Enz, Nagold en Würm, welke bekoorlijke dalen als geschapen zijn de ingangen tot de liefelijke hoogten van het Zwarte Woud te vormen, spreidt zich Pforzheim schilderachtig langs de oevers der rivieren uit en biedt haren bezoekers een aangenaam openthoud.

Behalve door hare heerlijke omgeving is Pforzheim nog door de fabricatie van velerlei sieraden wijd en zijd bekend. Zonder den indruk eener fabriekstad te maken verschaft de bijouterieindustrie

Amateuropn. van *Hanewinkel-Karlsruhe*

Kloosterruïne Frauenalb

hotels en sanatoriums is. Eenvoud en liefelijkheid zijn kenmerken van het Albtal, waarin ook het romantische in de kloosterruïnes van Frauenalb tot zijn recht komt. De omgeving van Herren-

van Pforzheim aan circa 27 000 personen werk in bijna 1000 bedrijven bij een' jaarlijkschen omzet van omstreeks 150 millioen Mark. — Overeenkomstig hare industrieele beteekenis is Pforzheim in rijke mate aan het spoorwegverkeer aangesloten, zij ligt aan de direkte verbinding naar Parijs over Straatsburg, naar Stuttgart, München en Weenen, alsook naar Frankfort a. M., Keulen, Amsterdam, buitendien is zij het eindpunt van de lijnen van Wildbach, van Calw, van Teinach, Freudenstadt en Herrenalb.

In Pforzheim betreedt de toerist de bekende hooggelegen Zwarte Woudwegen Pforzheim-Bazel en die naar Waldshut, Tuttlingen en Schaffhausen.

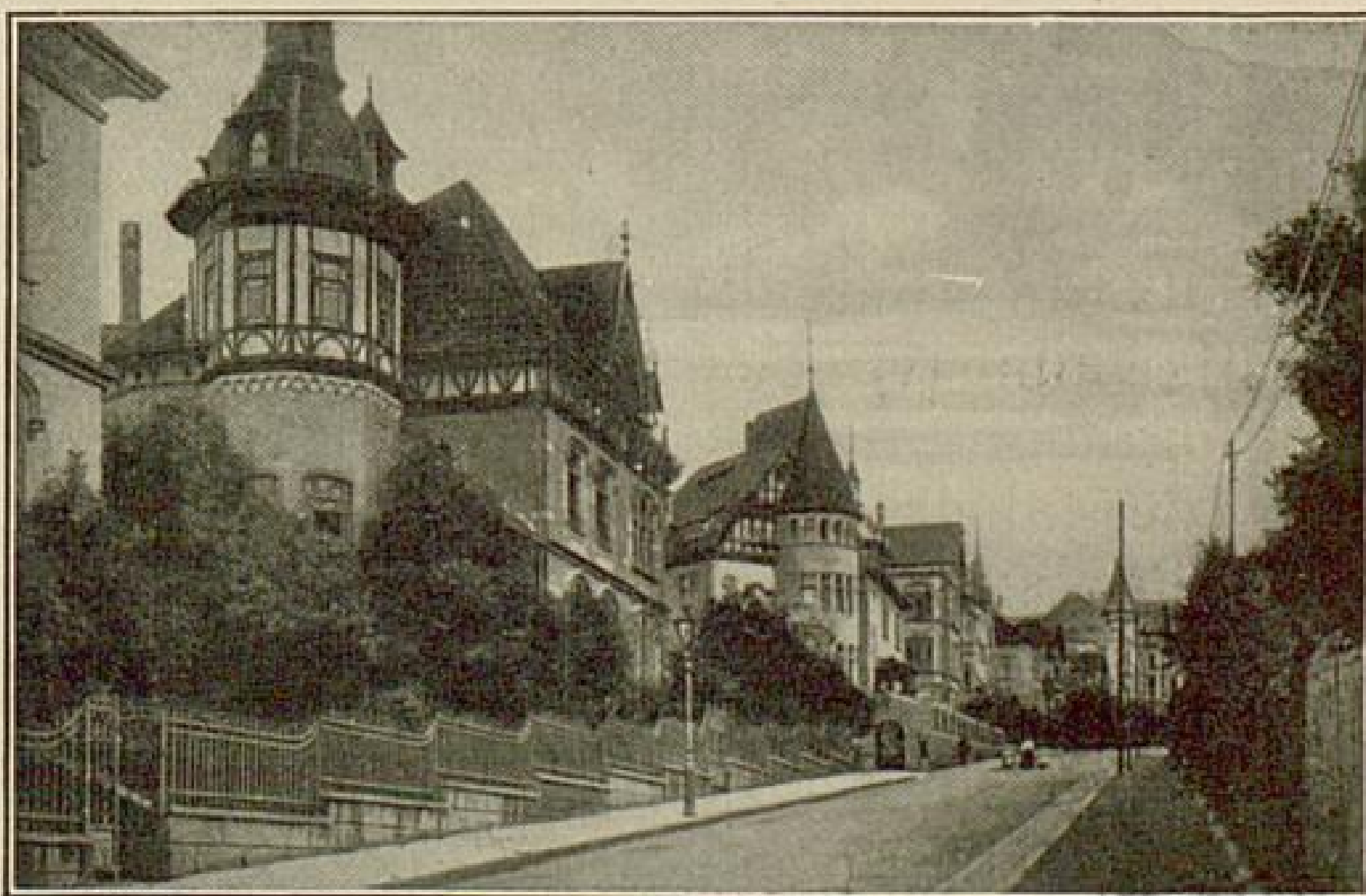

Gezicht op het woud bij Herrenalb

De Murg.

Een kind van het hoogwoud! Zij ontspringt boven bij het »Steinmäuerle« in den Latschen nabij het uitkijksplaatsje van den »Schliffkopf«.

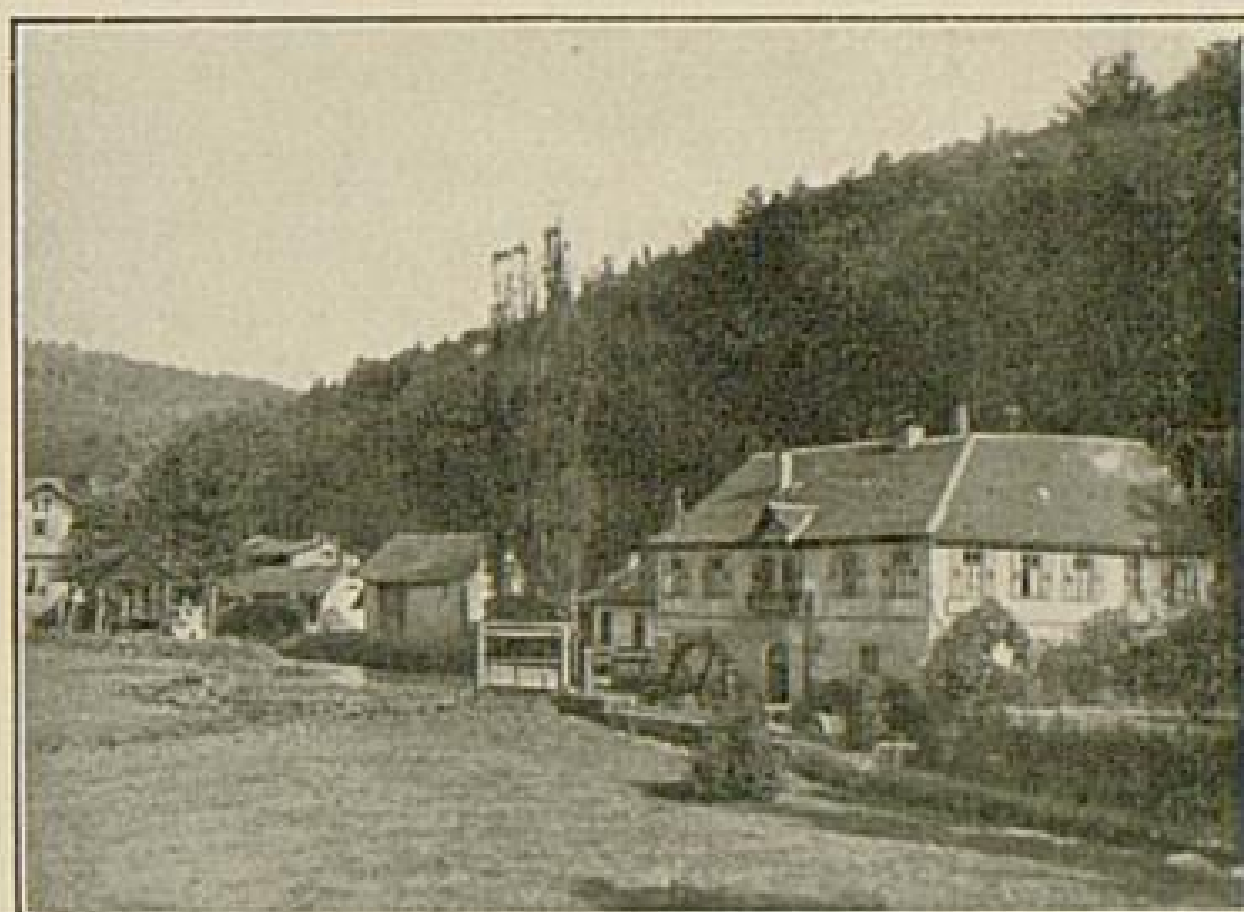
Door heide en reuzenvarens wordt zij omzoomd,

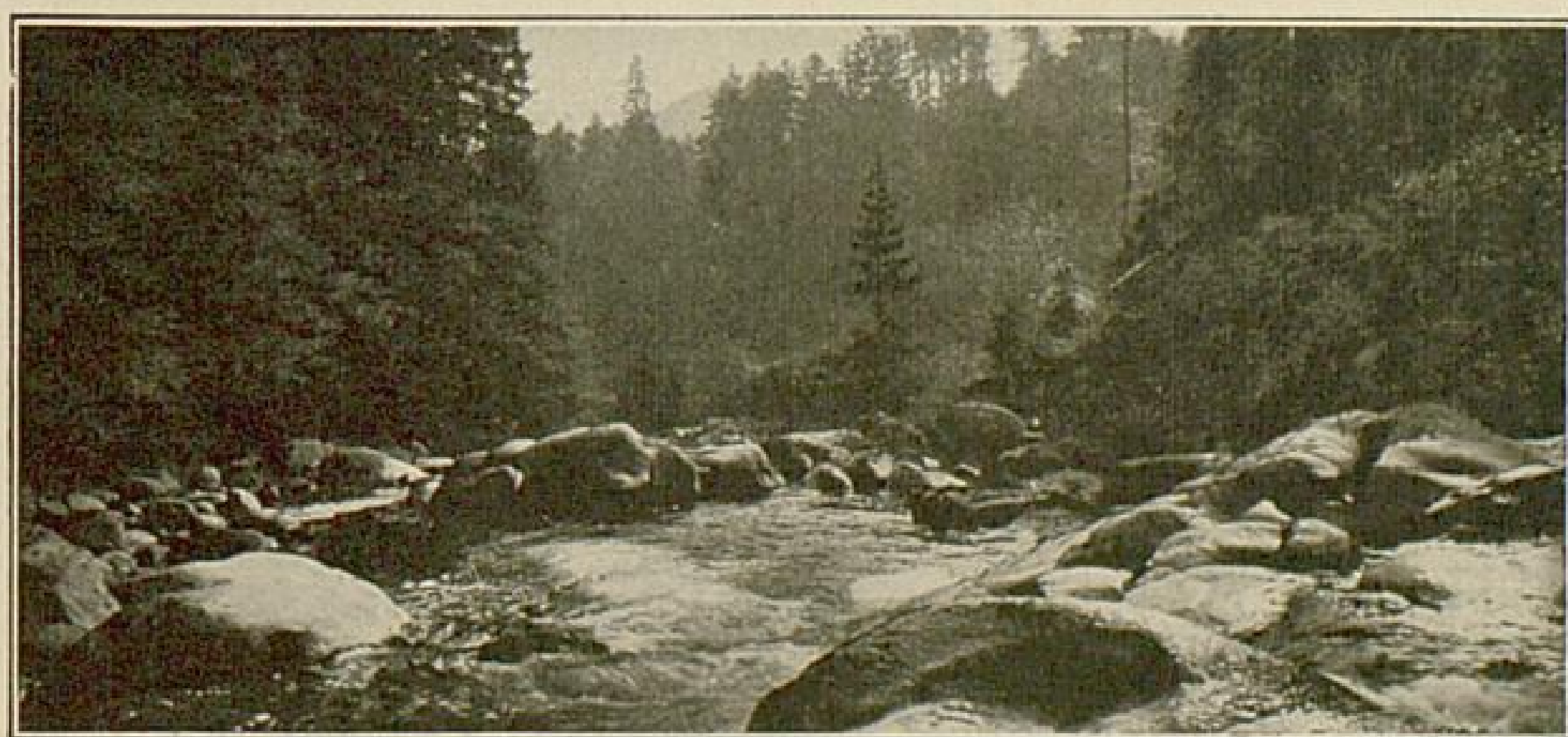
Oud stadsgedeelte van Pforzheim

terwijl het mijlenverre hoogwoud haar een natuurlijk dak is. Wildromantisch zijn hare talrijke zijbeekjes, die van links en rechts haar vroolijk tegemoet huppelen. Met wild gebruik stort zich over een chaos van rotsgesteente de donkere »Schwarzenbach« in de armen der »Raumünz-ach«, een machtig gezicht. Door diep uitgespoelde holle rotswegen schuimt het moorbruine water, begeleid door de witglinsterende bergweg. Lager in het dal wenkt de kerk van Forbach. Daar, waar het dal zich tot een wild uitzierende enge weg vernauwd, duiken de machtige rotspartijen van Gausbach en Langenbrandt op.

Hier viert de techniek nieuwe overwinningen door den grootschen spooraanleg van Gernsbach tot aan de grenzen van het land. Door tunnels en over bruggen, die geweldige afgronden overspannen, dwingt zich het stalen ros eenen uitweg af, om aan het overige wildromantische Murgdal het moderne verkeer te brengen, de boschrijke streken te ontsluiten en voor de bewoners dezer afgelegen dalen nieuwe handelsverbindingen open te stellen. Deze prachtige aanleg mag zeker wel tot de indrukwekkendste gerekend worden, door haar zal het noordelijke Zwarte Woud meer en meer vreemdelingen tot zich trekken.

Goudstempelen te Pforzheim

Het Murgtal bij Schönmünzach

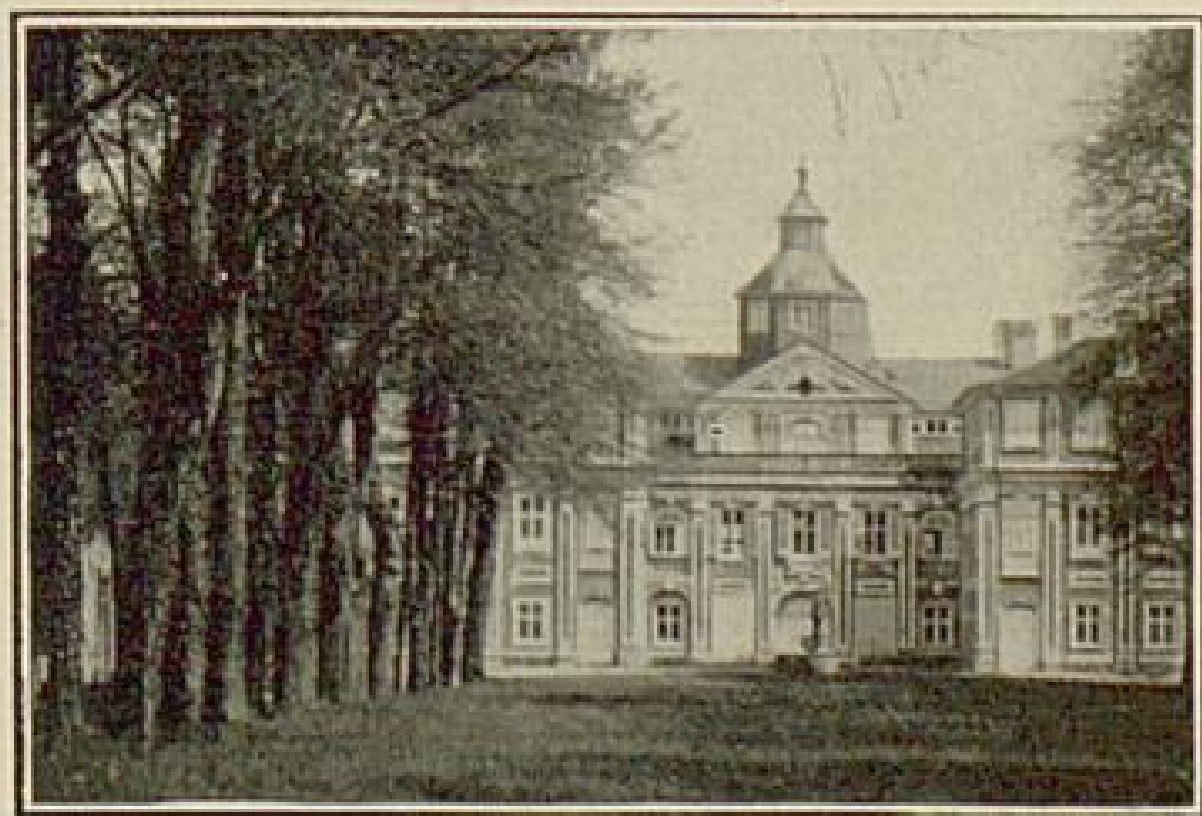
Forbach in het Murgtal

Maar de Murg moet de vlucht uit het hoogland boeten; zij vervalt aan der menschen nijverheid. Fabriek-schoorsteen en waterstuw-ingen

verkonden onheil. Reeds ten tijde der Romeinen zag men hier levendige houtbedrijvigheid en de oude »Murgschifferschaftsgilde« met haren merkwaardigen »Gerechtsamen« is nog heden aan den arbeid. Spoedig zullen machtige waterturbines in het gebied der Murg het Noordelijk Baden van kracht-en licht brengenden electricischen stroom voorzien.

Door een' krans van rozen en fuchsia's wenkt van boven het slot Eberstein. Het oeroude kasteel heeft de wisselende tijden gezien. Het kent den koenen Wolf Eberstein, den held van den »Grafensprung«, kent den Hauensteiner, de »Schlegler«, die met hunne ijzeren ruiters eenmaal het dal doorruischten. Ook het dichtbij gelegen stadje Gernsbach gedenkt aan vervlogen rijksheerlijkheid. Het interessante stadhuis, een der weinige gebouwen, dat water- en vuurnood, ja zelfs gelukkig de verwoestingswoede der Franschen ontgaan is, staat nog heden ten dage.

Hoe meer het stille hoogwoud op den achtergrond gedrongen wordt, destede luider spreekt de geschiedenis van het dal. Daar ligt de eens zoo machtige pastorie Rothen-

Verzameling Bussemer-Baden

Slot Favorite bij Rastatt

fels, die Keizer Heinrich 2. aan Speyer ten geschenke gaf. Lang nog eer de groote fabrieken van het nabijgelegen Gaggenau, het fietsen en tuf-tuffen door hare voortbrengselen bevorderden, woonde hier een levenslustig volkje. En bij het stadje Kuppenheim verhaalt ons het slotje »Favorite« met gruwelijke moordwerktuigen van de boetende Markgräfin Sybilla en haren wilden tijd.

Rastatt, eene stad met provinciaal bestuur, is de laatste der 25 plaatsen van het Murgtal; zij heeft circa 15000 inwoners, nadat de vestingwerken grootendeels gesloopt zijn bloeien er handel en verkeer. De industrie heeft zich zeer uitgebreid, daarvan getuigen nieuw gebouwde gedeelten en de toenemende welstand der burgers. De eischen voor verderen aanbouw zijn zeer gunstig, de nieuwe in aanleg zijnde locaal spoorweg naar het Hanauer land zal nog meer werkkrachten aanbrengen.

De stad biedt veel bezienswaardigs, vooreerst het prachtige slot gebouwd in den stijl van dat te Versailles in het begin der 18de eeuw door Markgraf Ludwig Wilhelm (Türkenlouis) en zijne weduwe Markgräfin Augusta Sybilla, verder de

slotkerk, stadskerk, het stadhuis, de »Einsiedelkapelle« en verscheidene monumentale fonteinen. Er zijn fraaie wandelplaatsen, welke tot binnentreden uitnoodigen: De keurige Murgpromenade aan beide zijden der rivier binnen de stad en buiten om de nieuwe parkaanleg waar voorheen Clacis en muren stonden.

Hofkunstverlag van Joh. Elchlepp-Freiburg

Een stil landschap

Willy Münch-Karlsruhe

Baden-Baden.

Rondom door hooge bergen omgeven murmelt de Oos. Haar bedding ligt in het vriendelijkste dal. Gevoelvol schildert ons de fabel den oorsprong van dit schoone plekje. Een engel, die naar Gods bevel den tuin Eden ten hemel moest dragen, verloor hier een stuk van zijn last.

Baden-Baden's natuurschoonheden, haar heerlijk klimaat, verbonden met duizendjarige herinneringen, schiepen haren wereldroem. Het

Ontdekkingen van graf-, altaar-, en mijlsteenen, bevestigden, dat reeds Romeinse kohorden hier doorge- trokken

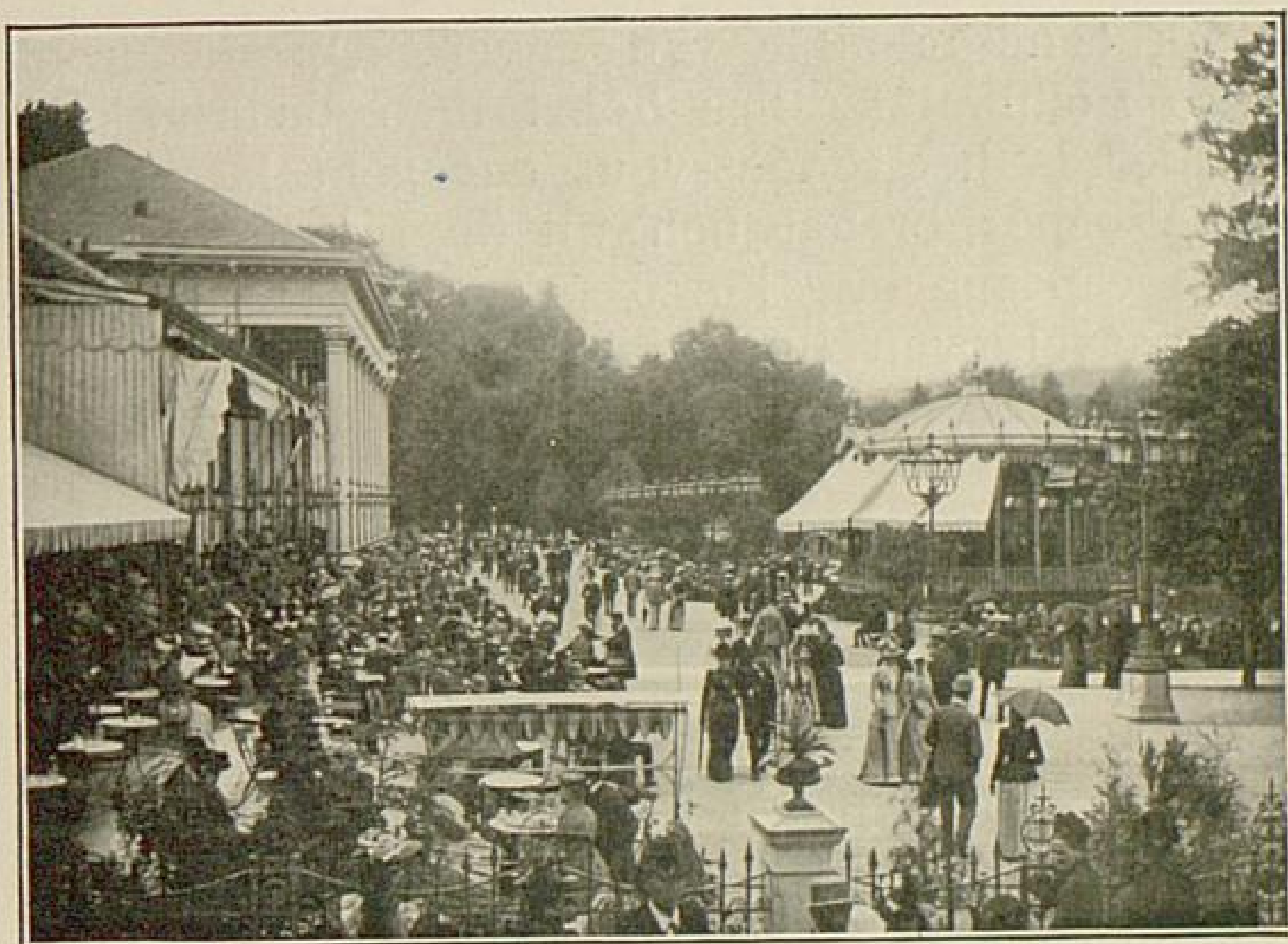
Bloemenkorso te Baden-Baden

ontstaan der hoofdstad van het Decumanenland wijstopkeizer Adrian terug. Onder den tegenwoordigen »Roemerplatz« zyn overblijfselen

eener uitgestrekte Romeinsche badplaats opengelegd, welks aanleg bewonderenswaardig is. De ruïnes op de toppen verhalen ons van zware oorlogstijden.

Heden vinden in de stille vrede ademende natuur duizenden verkwikking aan den heeten bron, duizenden genezing. Voorbeeldige badinrichtingen en drinkkuurgelegenheden zijn voor het welzijn der bezoekers opgericht.

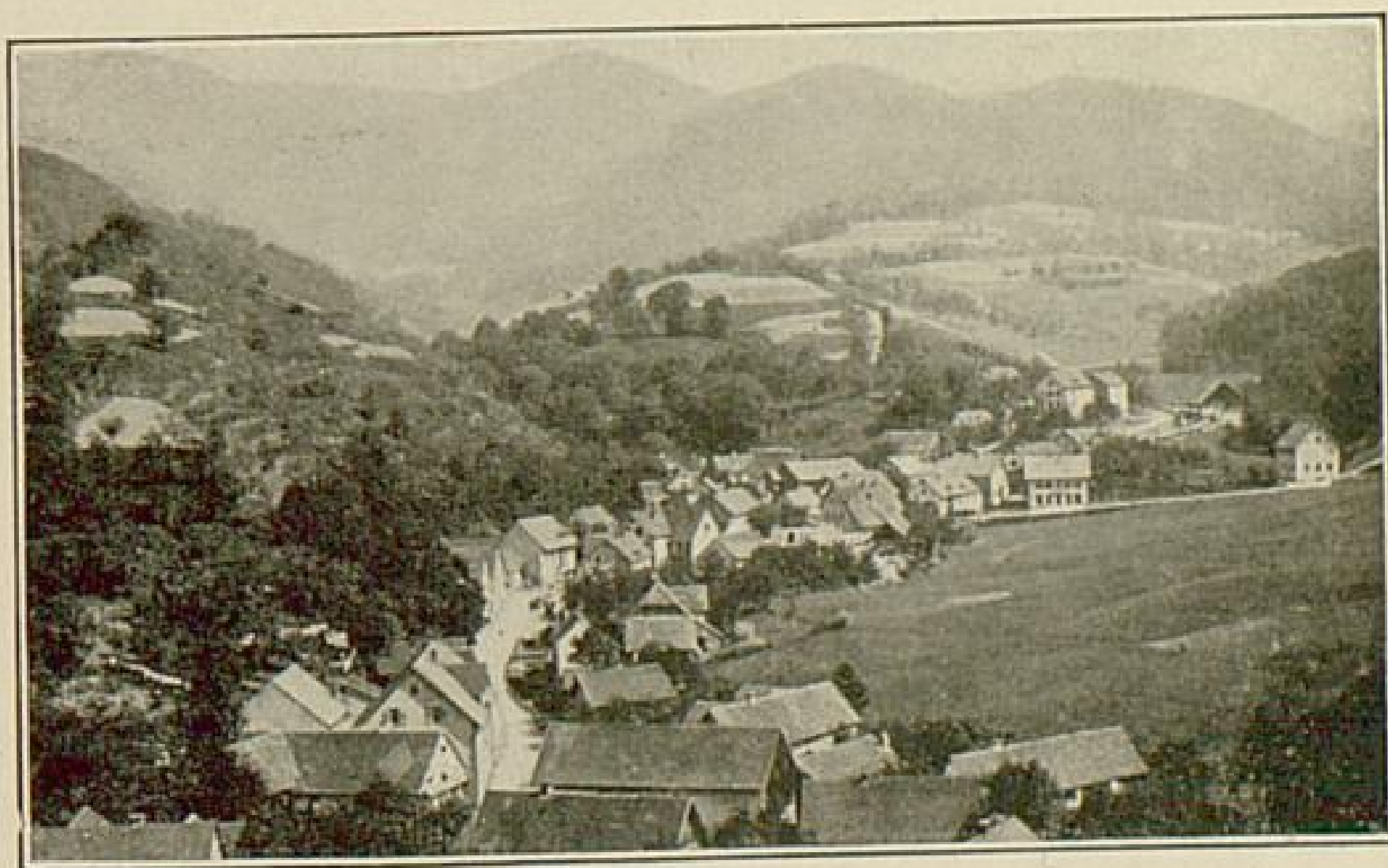
Van trotsche hoogte is de van woud begroeide Fremersberg, waar eens de cel van den heiligen Johann von Kapristan stond, die dan door een hemelwonder in eene kapel moet veranderd zijn. Daarnaast staat de steile berg-

Conversatiehuis te Baden-Baden

kegel der Yburg. En boven op den top van den tegenover liggenden Merkur stond eens de Romeinsche koopman Pruso, die zijnen God dankte door aldaar een altaar voor Mercurius op te richten. Van de nog overgebleven ruïnes van het oude »Hohenbaden« reden eens de markgraven naar het dal om den tijd met jachten en vroolijk tournooi te verdrijven. Hooger op staren de rotsen van den »Battert«. Met hunne torens, haarden en wanden bekoren zij de bergbeklimmers, eene ideale klimschool.

Voor den vriend van een gezellig leven biedt dit

Verzameling *Bussemer-Baden*

Obertal, gemeente Bühlertal

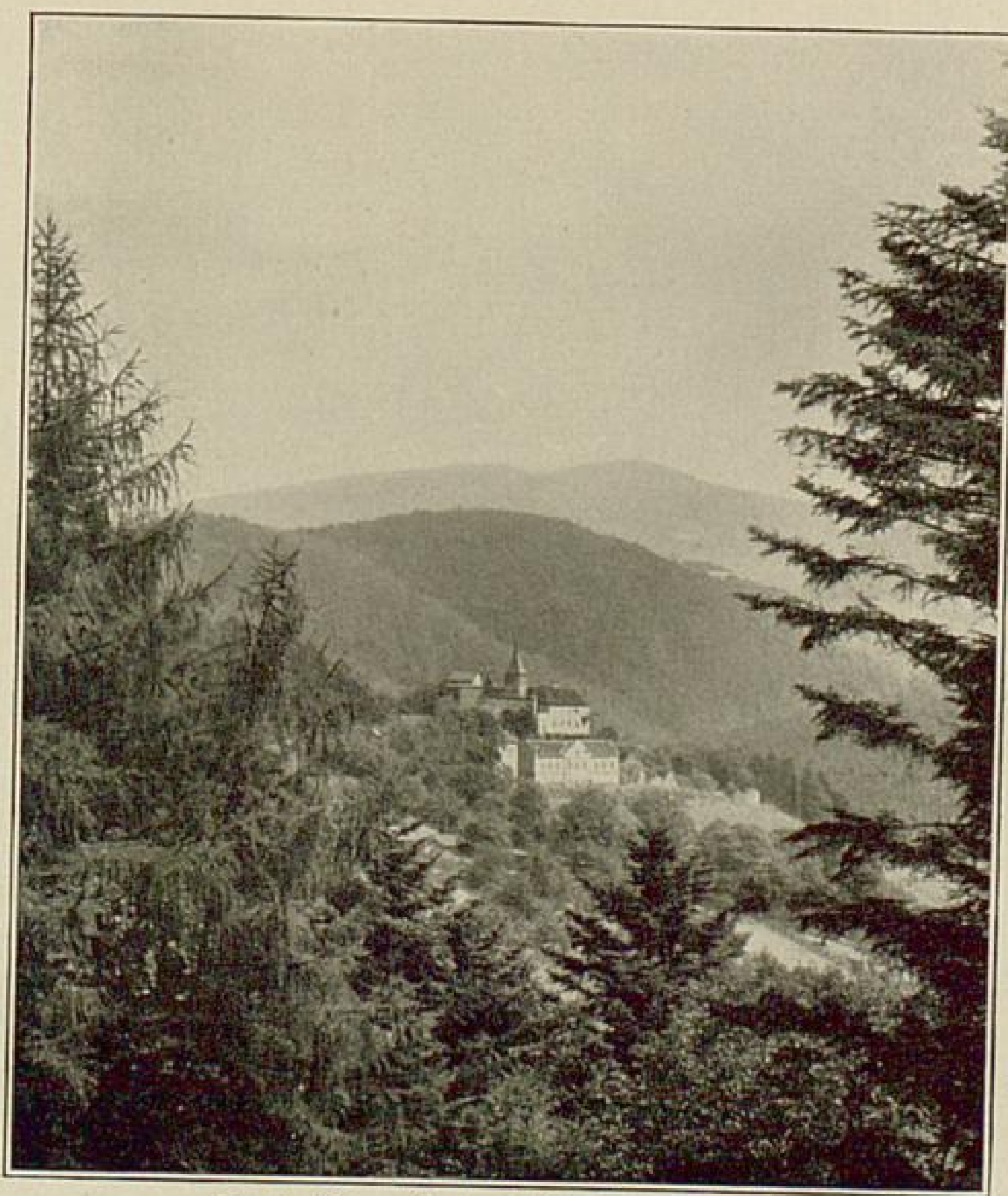
tooverrijk eene menigte van gaven. Op de grootsche, prachtige Lichtentalerallee hoort men de klanken aller talen. Hier is het rendez-vous der geheele wereld. De »grosse Woche« brengt hen uit de fijnste gemakelijkheden in een machtig korso naar de renplaats op het groene grasveld van Iffezheim. Het heerlijke bloemenkorso wedijvert met de bloemenpracht van Nizza en

daarnaast ontmoeten wij jaar in, jaar uit den toerist met den »Rucksack« en »Loden«, in den zomer voor de berg-

Drinkhal te Baden-Baden

beklimming, in den winter om de schoone sport des »Rodeln's« en »Ski-loopens« te beoefenen.

Slot Eberstein bij Gernsbach

De Beneden-Ortenau.

Ons vaderland heet het »schoone« Baden. Onder zijne landschappen prijst men boven alle andere de Ortenau als de »Liefelijke«. Ten tijde der boombloei glinstert deze tuin onder den kam der Hornisgrinde in wit- en rooskleurigen glans eener buitengewone bloeidos. De afdaling

uit de ruwheid van het hoogwoud verplaatst ons als met tooverslag in zuidelijke luchtstreken.

Walnoot en kastanjeboomen omgeven ons. Aan onzevoeten strekt zich de Rijnvlakte met hare zaad-

industriëel leven heerscht in het oude vroeger Ebersteinische Buehl. Hout- en ooftrijkdom, alsook de vurige wijnrank kenmerken ook het daarachter gelegen dal der Bullot, wiens bovenste gedeelte een romantisch karakter draagt. In de wilde »Gertelbachschlucht« leiden wisselvolle rotspaden aan de ruischende watervallen voorbij.

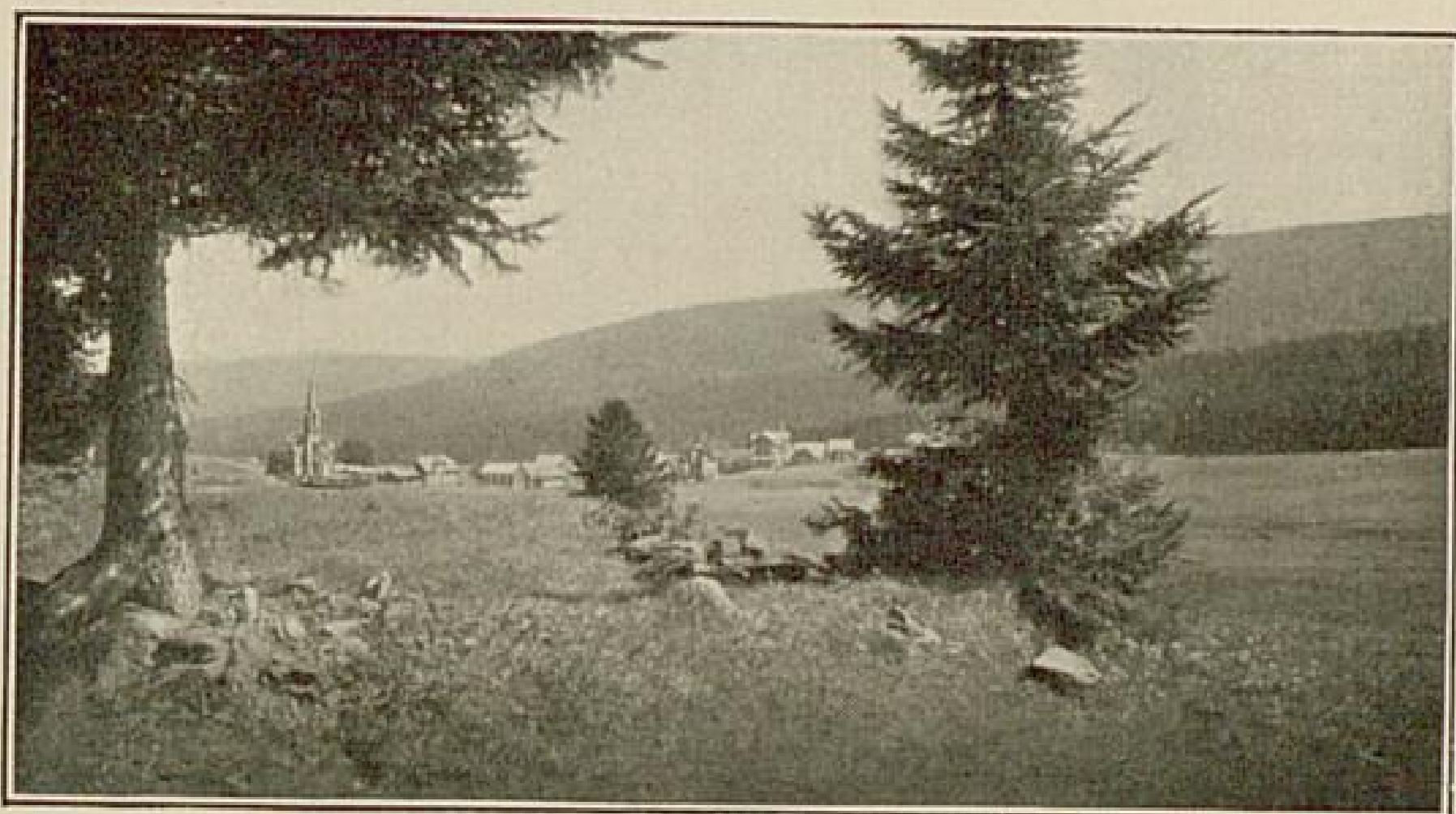

Opn. van Th. Busam-Oberkirch

Meisje uit het Renchtal

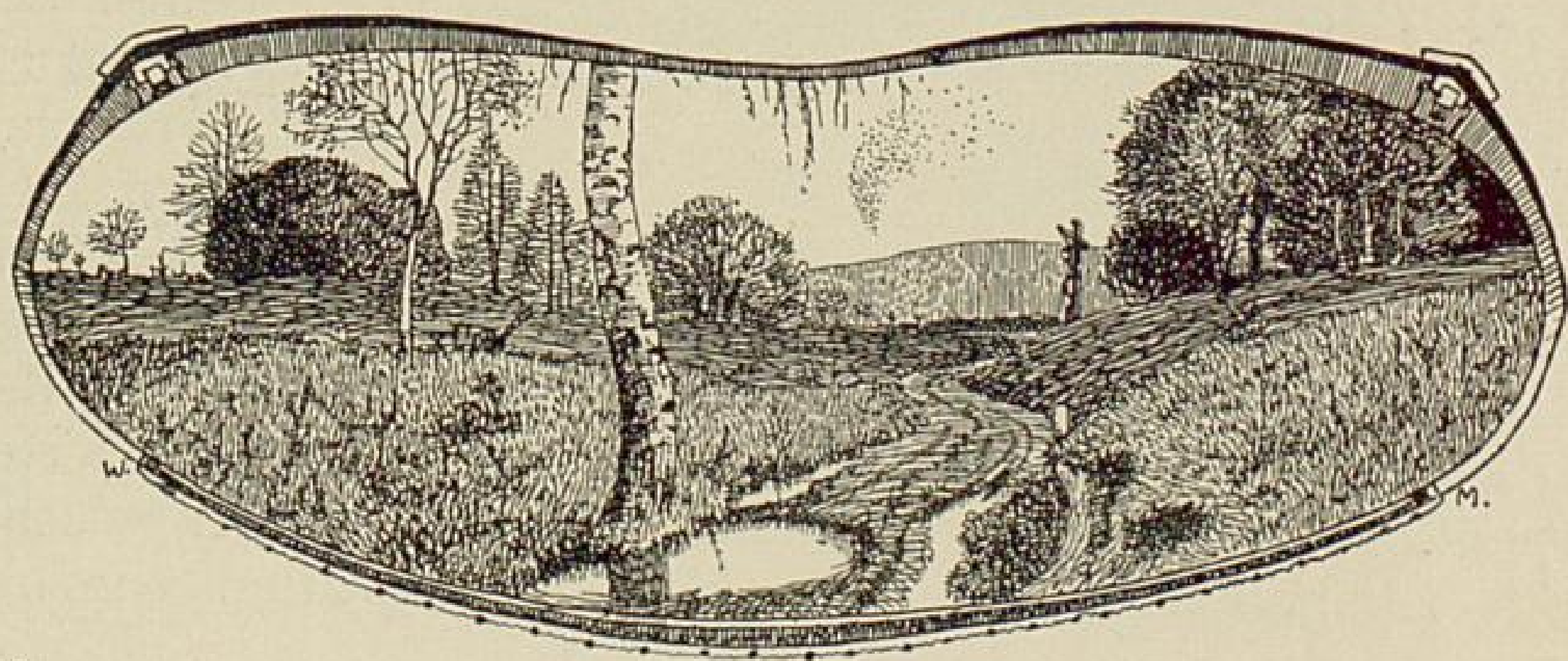
velden veruit. Steden en dorpen liggen onder boomgaarden verborgen. Het »gouden land« heet de streek bij Buehl en Achern. Wereldberoemd zijn de wijnen van Affental en Durbach.

Een rijk en

Herrenwies

Op het hoogste gedeelte daarvan, midden in diepe eenzaamheid, (700—1000 Meter) staan wijdbekende kuurhuizen — Suerenstein, Herrenwies, Hundseck, Plaettig, Sand, Wiedenfelsen, allen onder uitstekende leiding — die U tot een gezellig zitje uitnoodigen. Terwijl de donkere, zware massa van het gebied der Hornisgrinde het liefelijke van het dallandschap nog bekoorlijker doet voorkomen, verhoogt in het voorgebergte eene rij van ruïnes de bevalligheid der scenerie. Zoo de Yburg, de beide Windeck, het slot Lauf en vooral de puntige vorm van het Brigittenslot. Een rijke krans van legenden omzweeft de uitstekende overblijfselen. Ook het oeroude wilde rotsnest Hohenroda of Brigittenslot, wel de hoogstgelegen ruïne van het Zwarte Woud, wordt door de legende vereerd. Om den bergkegel raast de »Wilde Jagd« der Hornisgrinde, huilende demonen in het wolkenmeer. Twee legenden verhalen van eene goede en eene kwade Brigitte en de zegeningen der goede Brigitte sieren, gelijk in ouden tijd, Ortenau, de »liefelijke«.

Acher- en Renchtal.

Eene der oudste »Voelkerstrassen« leidt over den Kniebis. Van hier uit kan men gemakkelijk de aangren-

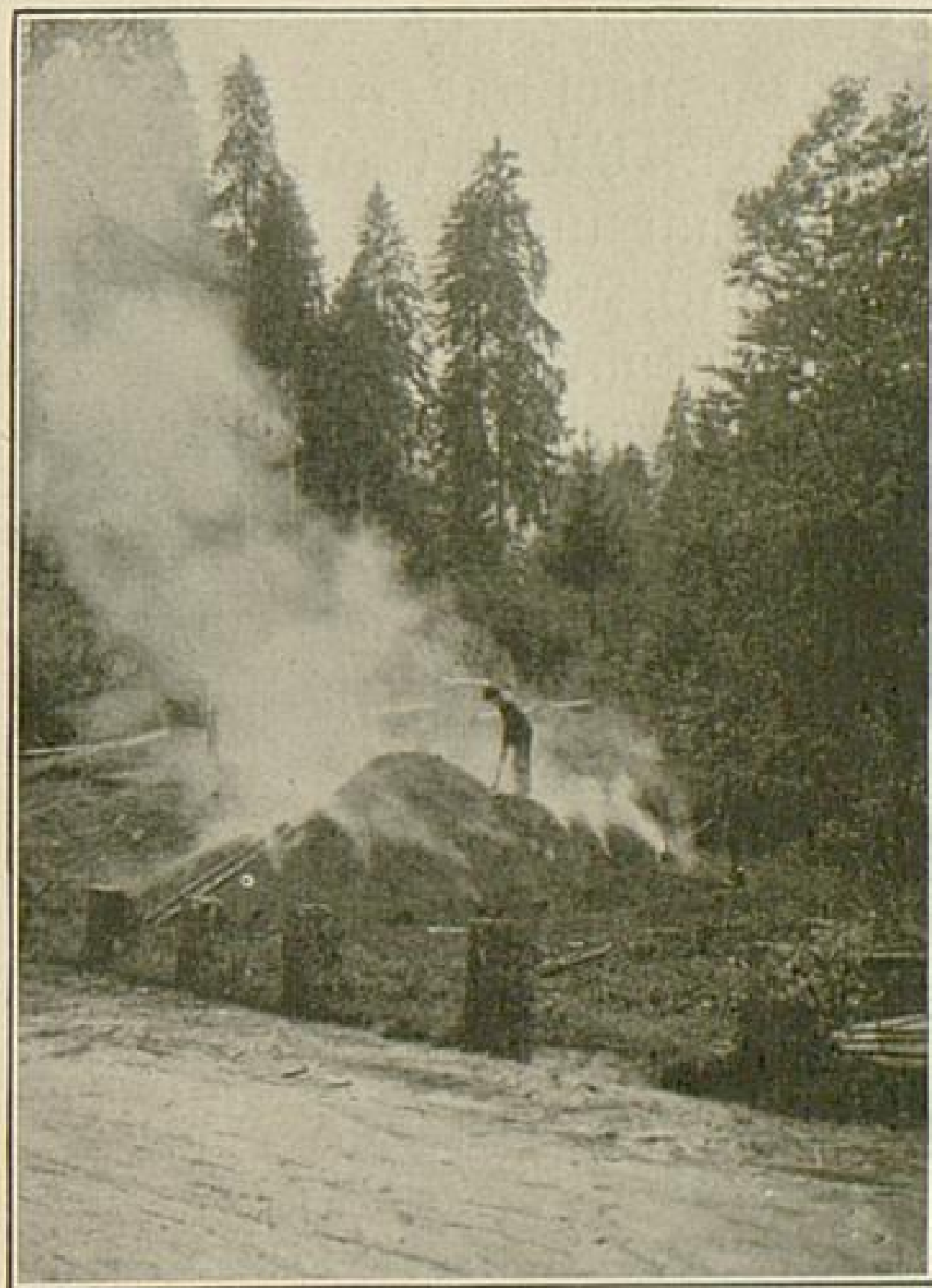

H. Dischler pinx

Voor den storm

zende dalen, vooral de aan natuurschoonheden rijke Acher- en Renchdalen bezoeken. Legende en Poezie omzweven de wilde rot-sige afgronden van het »Edelfrauengrab« bij Ottenhoefen. Zij sierde het wonderbare Allerheiligen. Niet ver van de ruïne van het klooster ruischen de water-vallen der »7 Butten« die zich over steile hellingen storten. — Het zuidelijk Renchdal is rijk aan historische herinneringen. Reeds Moscherosch beschrijft met scherpe uitdrukkingen »Saus en Braus« van het badenleven der »waelschen« baden. Buiten het verafgelegen Rippoldsau hebben Griesbach, Freiernbach, Peterstal en Antogast, »de Kniebisbaden« door hunne zwavel- en ijzerbronnen wijdklinkenden naam. In Peterstal heeft de pieëteit der bewoners de oude volksdracht behouden. Wanneer de zondagsklokken luiden, komt gelijk vroeger de burgermilitie in het geweer. Aan het einde van het Renchdal is het vriendelijke Oberkirch de aanleiding tot het uiterst levendig verkeer en voor het Achertal de stad Achern, die ook een tamelijk ontwikkelde industrie heeft.

zende dalen, vooral de aan natuurschoonheden rijke Acher- en Renchdalen bezoeken. Legende en Poezie omzweven de wilde rot-sige afgronden van het »Edelfrauengrab« bij Ottenhoefen. Zij sierde het wonderbare Allerheiligen. Niet ver van de ruïne van het klooster ruischen de water-vallen der »7 Butten«

Amateuropn. van Rittershofer-Karlsruhe
Houtskooloven in het Zwarte Woud

Op de Berghoogten.

Eenzaam is de hoogte der Hornisgrinde. Haar bijna 1200 m hooge top beheerscht een geweldig vergezicht. Tusschen de zandsteenblokken strekt zich sponzige veengrond uit. Hier sterft de boomgroei uit, en de pijnboom

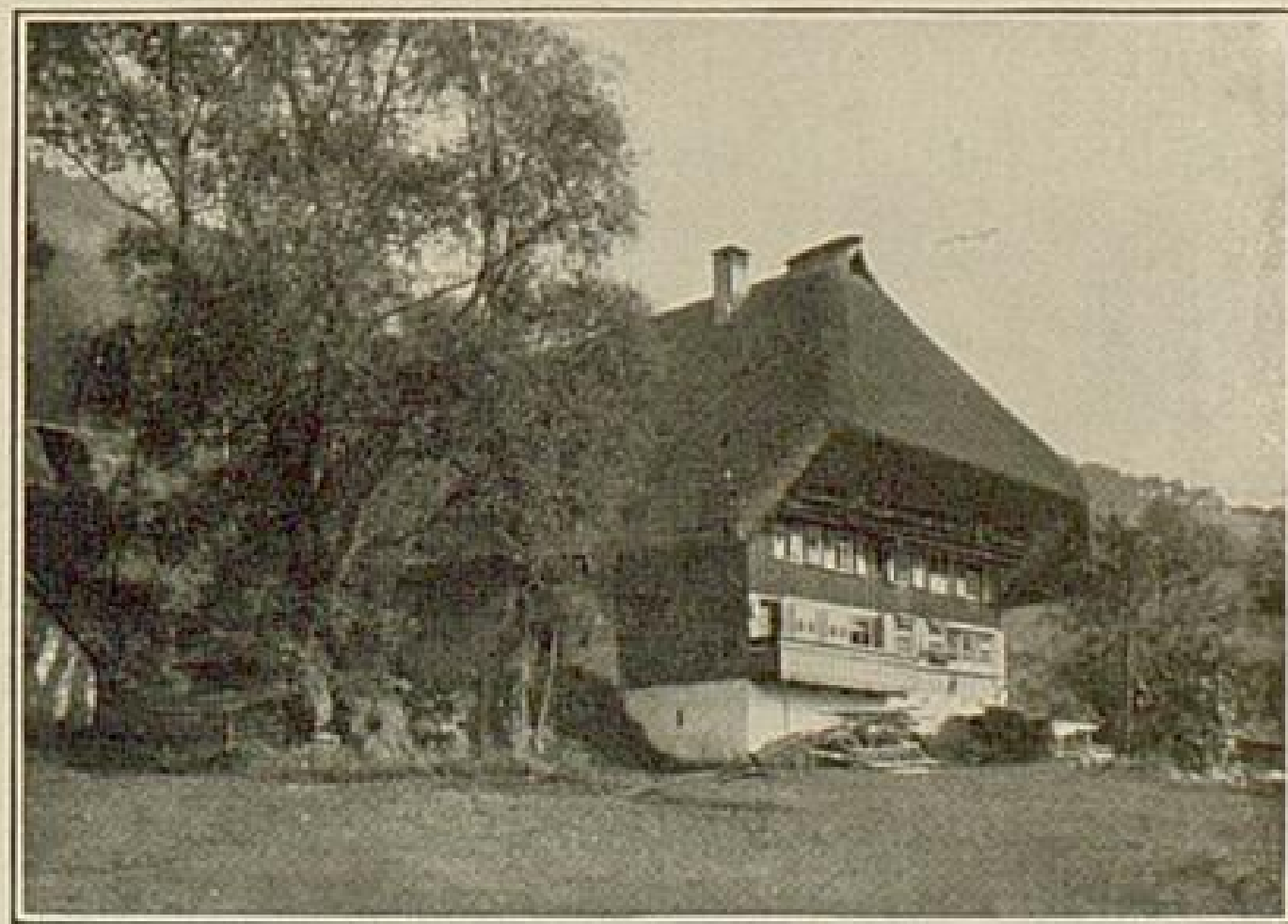

Hohlohsee

alsook de sorbenboom, de vriend van het Noorder klimaat worden al kleiner en kleiner. Roodachtig schemerende heide is vermengd met bergnardus en hooge biezen. Wanneer in den winter de sneeuwlasten de takken dreigen te breken, dan biedt het onmetelijke sneeuwveld een beeld van verheven majesteit. Dan is hier boven het rijk der Skiloozers.

De machtige Noorderwacht is de bergrug van den Hohloh. Uit het majestueuse hoogwoud brengt ons de weg naar moerassig drasland, waarin een wonderbaar interessante flora te vinden is. In het stille hoogwoud van Kaltenbronn pleegt de Deutsche Keizer in de morgenschemering den parenden korhaan te schieten.

Melancholisch liggen daar de donkere Hohloh- en Hornsee, de fabelachtige Mummelsee. Zeldzaam is het, dat de wandelaar de donkere paden, die door hooge luchtlagen naar de Teufelsmuehle leiden, beklimt. Zonder vrees oogen de herten en ree-

Hofkunstverlag van *Joh. Elchlepp*-Freiburg
Schwarzwaldhuis

bokken uit het kreupelbosch en onder het geweld van den storm vliegt plotseling de korhaan door de spookachtige wolken op een eenzame den. In den wintertijd drukt de mist op de vlakte en rust huiverig somber op de woonplaatsen der menschen. Op de bergen zegeviert dan de zon. Zij verleent den sneeuwmantel, die èn de hoogten, èn de afgronden der dalen bedekt flikkerenden

Amateuropn. van *Rittershofer-Karlsruhe*
Sneeuw wand op de Hornisgrinde

Amateuropn. van *Denzler-Freiburg*

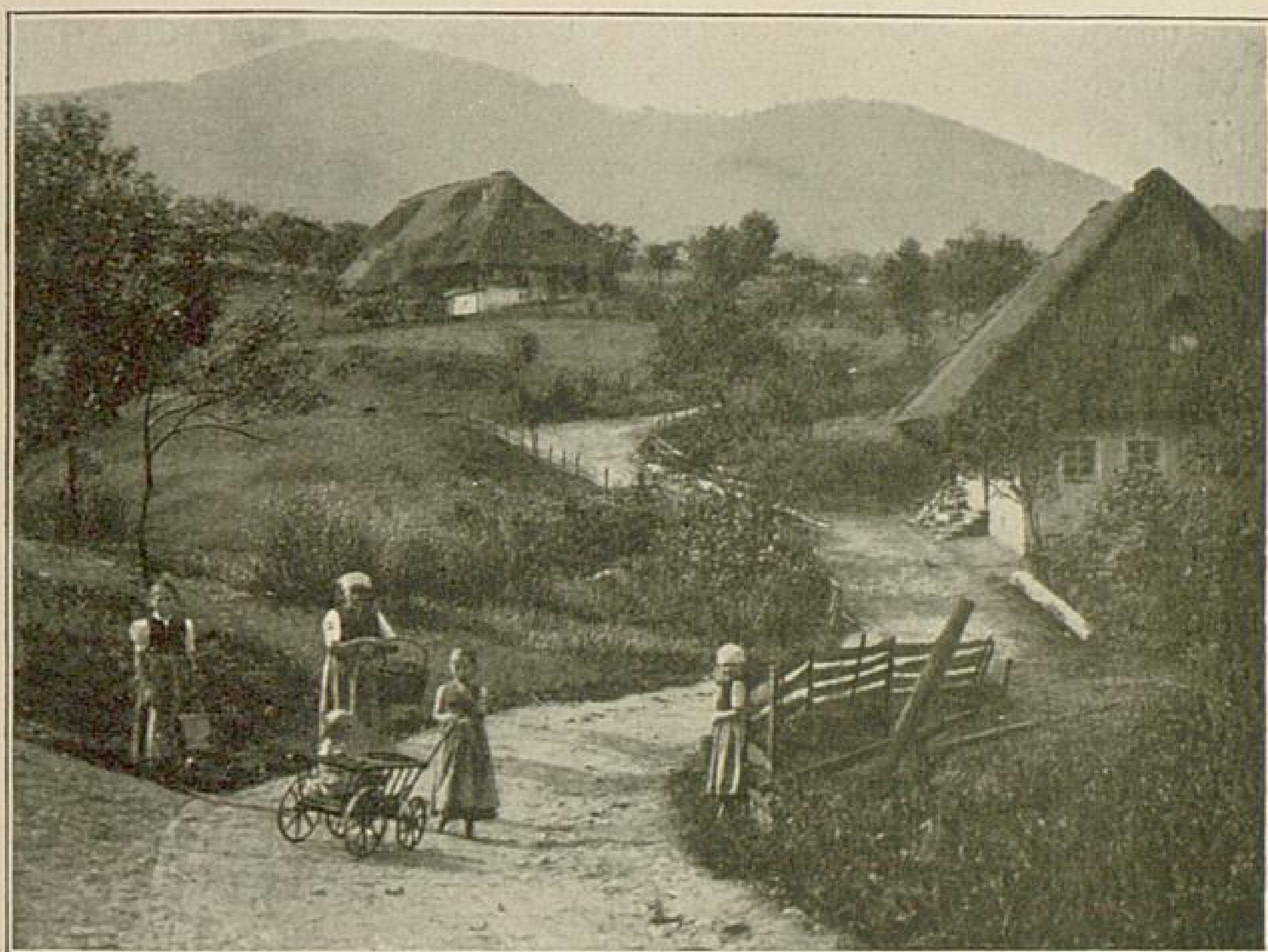
Houtvlechtwerker
in het Zwarte Woud

duwen verkort, en plastisch verschijnen de bergen 's avonds, wanneer violette kleuren de dalen schijnen te verdiepen, en roodgoud licht de besneeuwde toppen omstraalt.

glans en heerlijke kleurenpracht. Verblindend stralen de kammen van het Zwarte Woud des middags, wanneer de hoogstaande zon de scha-

Ruïne Allerheiligen

Amateuropn. van *Krumm-Emmendingen*

Gezicht uit het Elztal

Het Zuidelijke Zwarte Woud.

1. De bergen op.

Zonder moeite kan heden ook de gemakzuchtige mensch op de zonnige of boschrijke hoogten van het Zwarte Woud komen. Ver strekken zich de hoogvlakten, de dalen en de wouden uit.

Wij zijn van Offenburg de breede opening van het Kinzigtal ingereden. De bergen met hunne groene voorheuvelen met vooruitgeschoven rotsposten zijn dichtbij getreden. Schwarzwaldhuizen met kolossale, bijna tot den grond

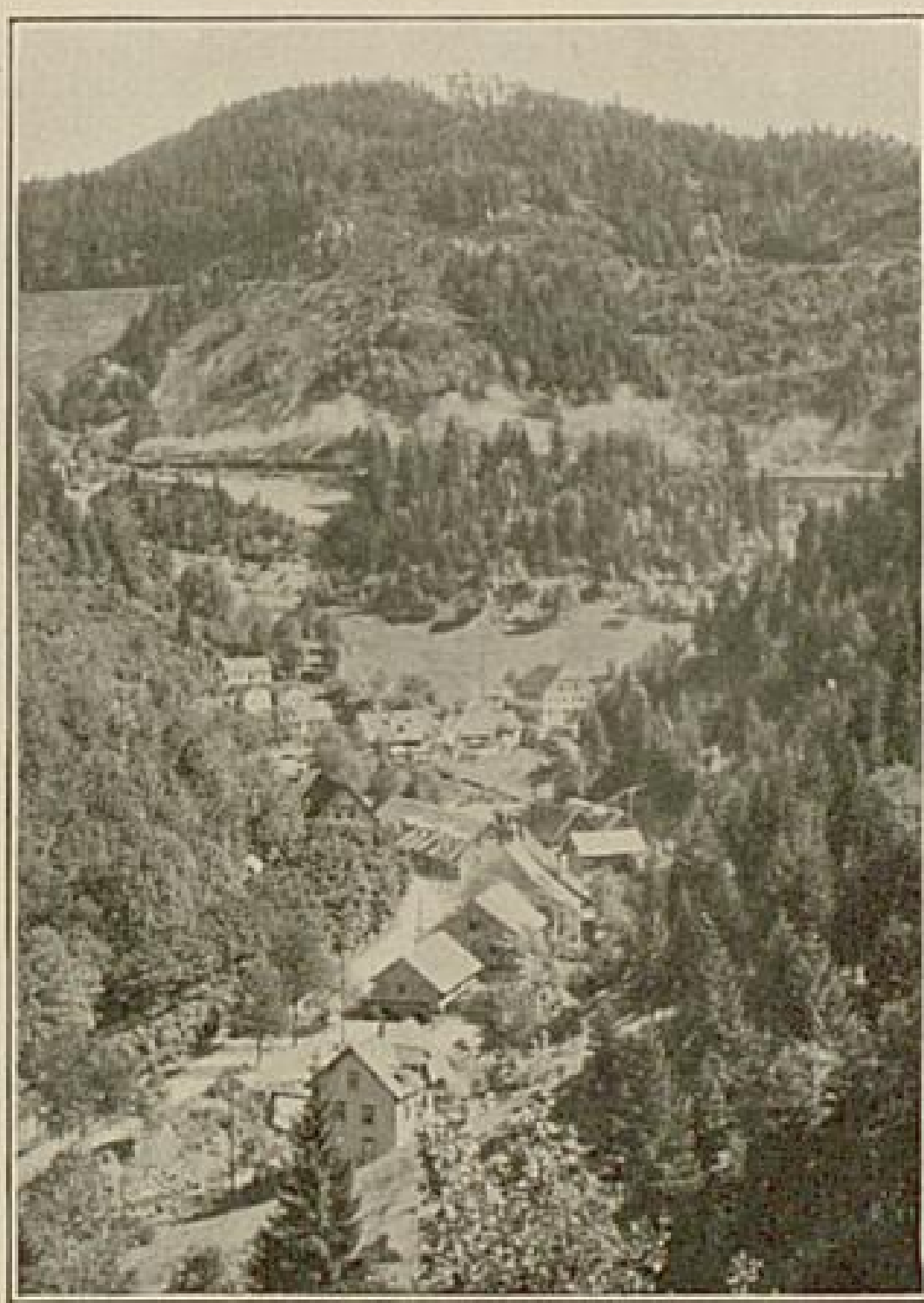

Glasschilderen,
Offenburg

reikende daken leunen aan de hellingen. Nadat de spoorweg op eene hooge brug over een zijdal het in de diepte schilderachtig gelegen Hornberg bereikt heeft, moet hij zich reeds met geweld aan de helling der bergen eene plaats

veroveren.

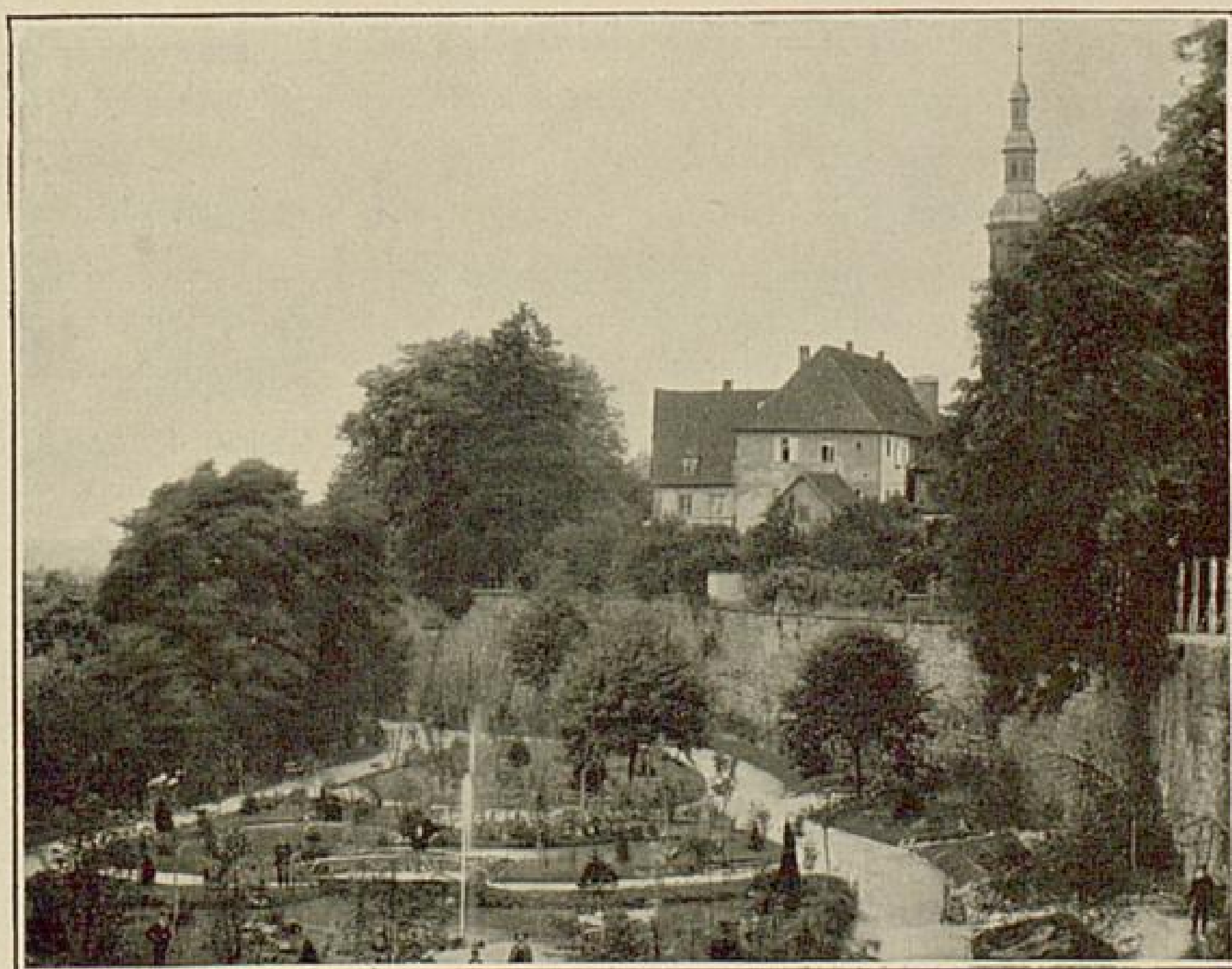
Weldra schijnt hij in eene steeg zonder uitgang te geraken. Daar zwenkt hij af, overschrijdt het dal en wendt zich op de andere zijde weder terug, verder opwaarts strevend, om zich dan spoedig door een berg te

Schwarzwaldbahn bij Triberg

neer de spoorweg ergens aan een helling in het daglicht treedt, bieden zich aan het oog nieuwe tooneelen, gezichten benedenwaarts op de glinsterende straat, een zijdal in, opwaarts naar de hoogten, die het doel der reis zijn. Hornberg is in zicht! De reizigers bewonderen

boren, dan weder in den berg zelf een draai te beschrijven, dan weder aan zich zelf voorbij te gaan en nu in eene, den argeloozen beschouwer onbegrijpelijke richting in eene diepe rotsspleet of tunnel te verdwijnen. En steeds wan-

Stadsgrachtplantsoen

Hofkunstverlag van Joh. Lehlepp-Freiburg

Schwarzwaldhuis bij St. Georgen

het mooie stadje met haar imposante hôtels en grootsche omgeving.

In de nabijheid van Triberg het glansrijkste punt van den spoorweg stijgt deze in drie over elkan-

der liggende bochten om-

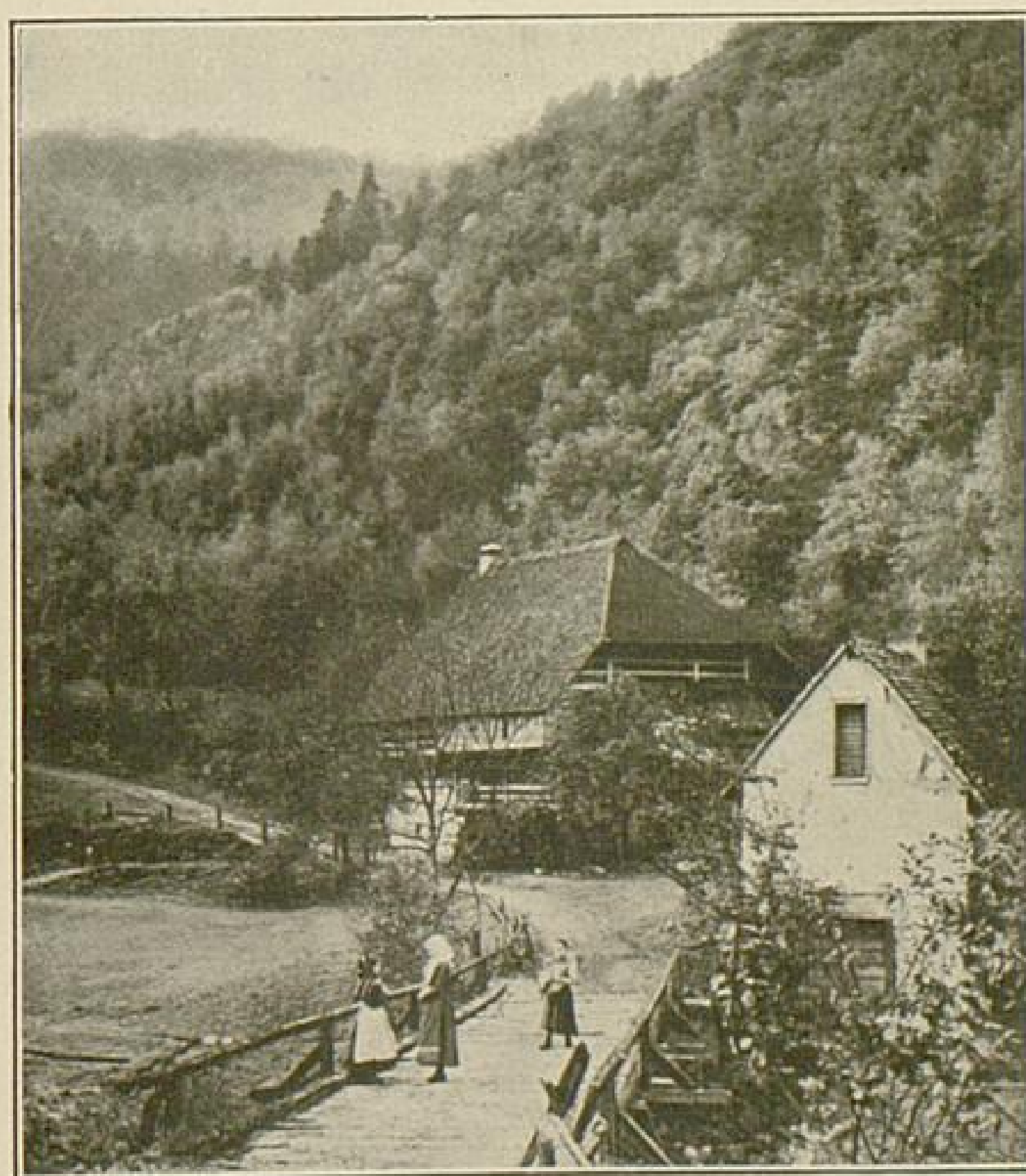
hoog, een voor-

beeld en voorlooper der »Gotthardbahn«. Van de wijd-bekende internationale luchtkuur- en wintersportplaats Triberg ziet men van uit den trein nauwelijks iets. Het heeft zijn plaatsje gevonden in een van woudrijke bergen geheel omgeven zijdal. In onmiddellijke nabijheid van Triberg stort zich het wildbruischende water der grootste watervallen van Duitschland in den van zwartgroene

dennen omgeven afgrond omlaag; het is de Gutach, die zich hier door hard oergesteente een' weg af-

dwingt en zich met koenen sprong over de steile rotsen

werpt. Aan den rand van het woud verheffen zich groote hotels omgeven door prachtige wandelwegen, die direct den indruk geven eener voorname badplaats, welker inrichtingen aan alle

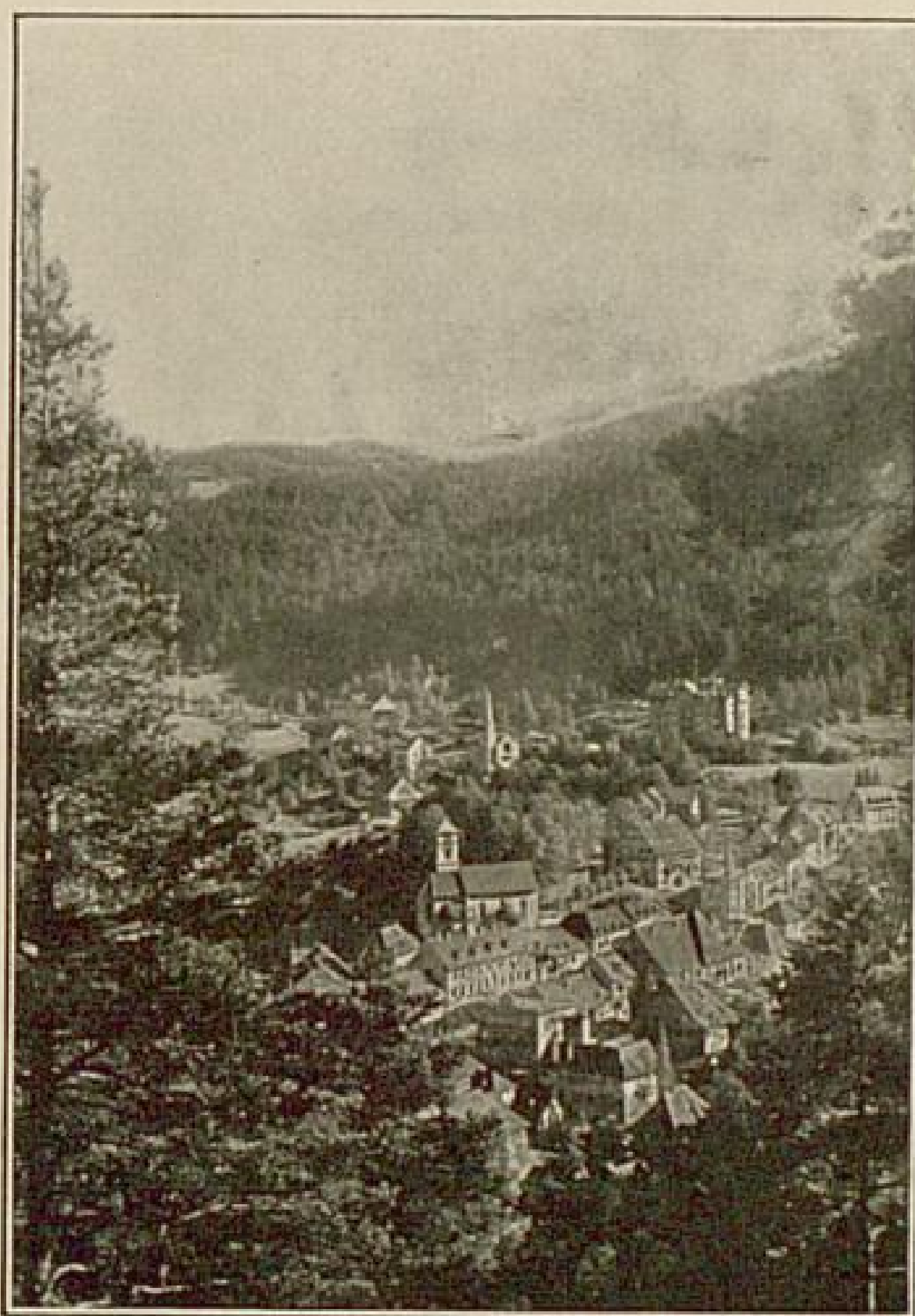

Gezicht bij Hornberg

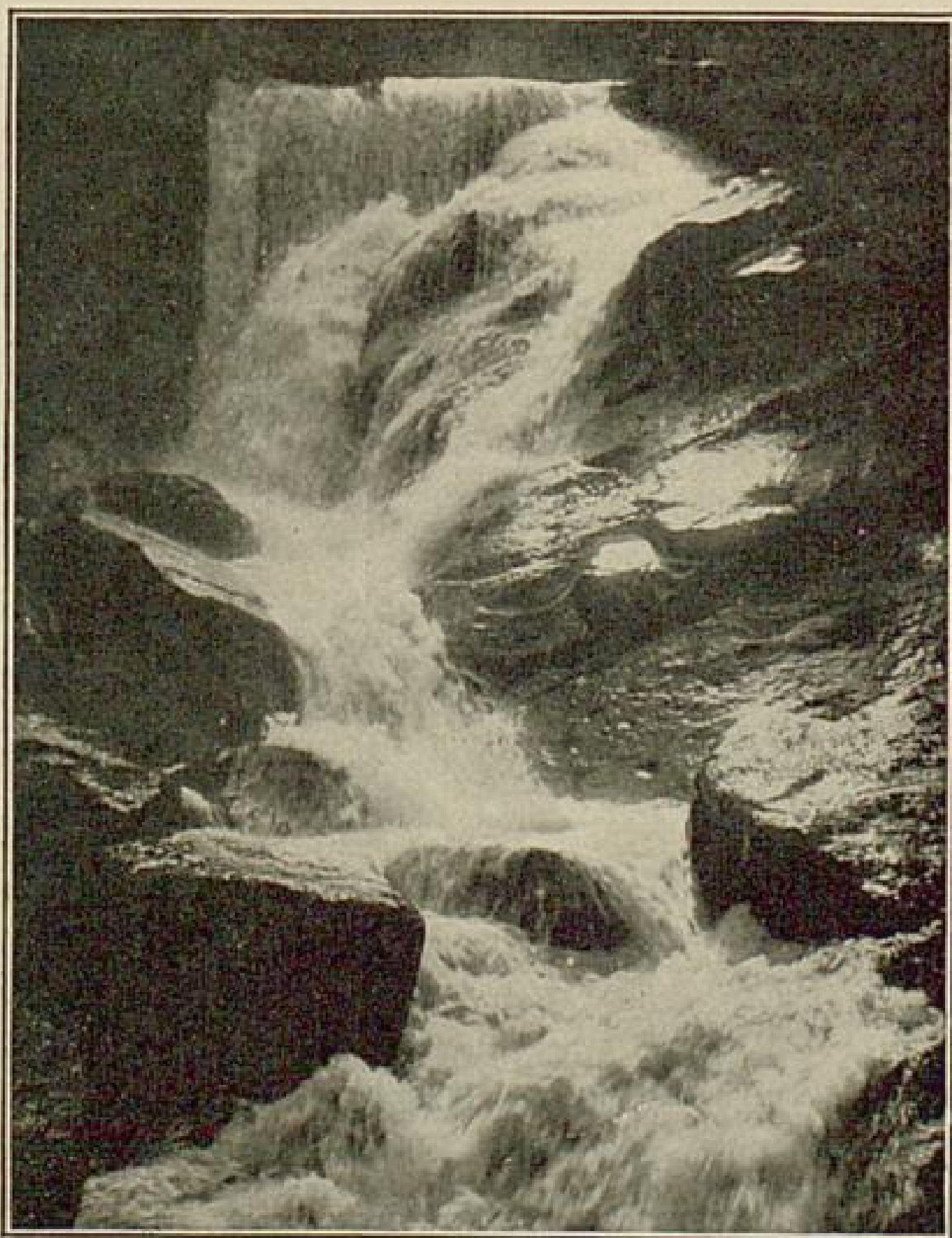
eischen voldoen. Van af het station Triberg zijn de op weinige kilometers verder gelegen geliefkoosde zomerverblijven Schönach en Schönwald te bereiken.

Na Triberg komt Sommerau, het hoogste station. Nu gaat het in zachte helling het Brigachdal benedenwaarts, aan de hoogstgelegen plaats der » Schwarzwaldbahn « St. Georgen voorbij, dat na den grooten brand, vanuit het station gezien, als splinternieuw uit een bouwkast genomen verschijnt.

Villingen vertoont schilderachtige en kunsthisto-

Triberg

Zesde en zevende val van den waterval bij Triberg

rische waardevolle gebouwen. De ingotischen stijl gebouwde kathedraal, de Byzantijnsche kerk en het raadhuis verleenen de met torens afgesloten oude stad eene eigenaardige bekoring. Rondom de oude stadsmuren is een vriendelijk nieuw gedeelte met villa's en parken ontstaan. — De stadjes op de oostelijke helling van het Zwarte Woud gelegen verraden zoowel landschappelijk, alsook in hunne bouwtrant eene zekere verwantschap;

toch heeft elk weder hare bijzondere eigenaardigheden. Donaueschingen, de residentie van den vorst van Fürstenberg herbergt rijke schatten in de archieven en verzamelingen van het slot. In het bekoorlijke slotpark is de bron der Donau ommuurd en door kunstige handen in marmer zinnebeeldig voorgesteld. Het vreeselijke brandongeluk van 1908 is nog in ieders geheugen. 300 gebouwen werden in de asch gelegd en 700 menschen waren daardoor zonder dak. De weldadigheid was in geheel Duitschland zoo groot, dat spoedig eene nieuwe stad zal kunnen verrijzen. In het Oosten ligt het stille, vreedzame plaatsje der Broedergemeente »Königsfeld«, bijzonder geschikt voor hen, die herstelling zoeken; in het hooger gelegen Westen Furtwangen, het middelpunt der industrie der Schwarzwälder klokken. Ten Oosten van Villingen aan de waterscheiding van Rijn (Neckar) en Donau ligt de badplaats Dürnheim, de opwaarts strevende hoogstgelegene zoutwaterbron van Europa, in welker geneeskrachtige baden duizende genezing zoeken en vinden.

2. Op de hoogte van het Zwarte Woud.

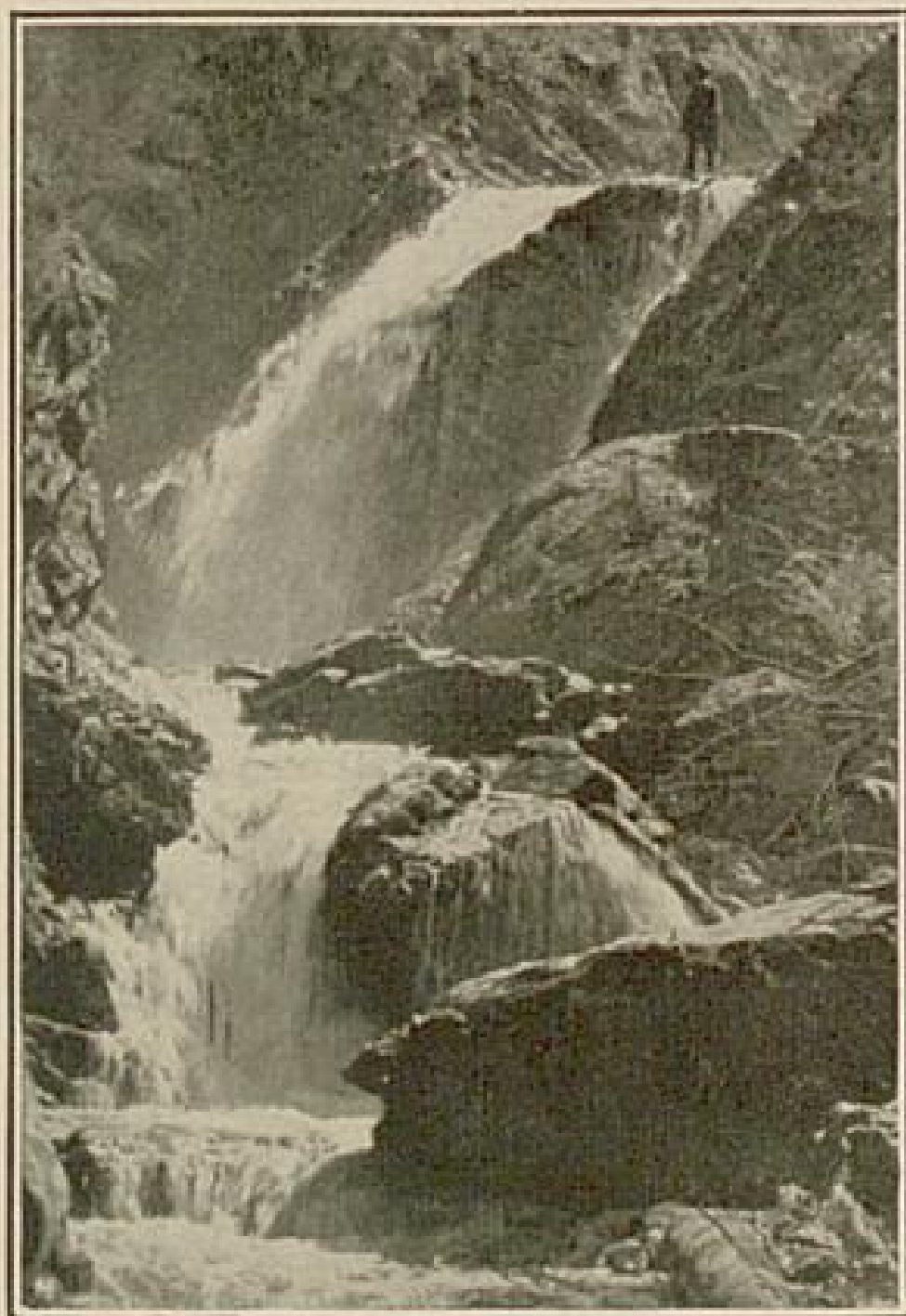
Waar nu het Zwarte Woud en de Vogezes liggen, daar verhief zich eens een zwaar gebergte van Alpen-grootheid. Slechts verbrokkelde rompoverblijfselen van het vroegere reuzenlichaam wijzen op zijne vroegere ontwikkeling.

Als langgerekt zinkgebied brak de Rijn eene scheiding tusschen het Zwarte Wouden de Vogezes. Beide gebergten liggen met hunne steile afgronden tegenover elkander in welke beeken en rivieren dalen

Oud-Villinger kleederdrachten

en diepten ingegraven hebben. Bloeiende steden liggen beschut in de uitgebroke nissen der rotsen, of op de van de voorgebergten afgescheurde stukken land. Rugwaarts leunen zij als het ware tegen het Zwarte Woud;

Ravennaschlucht in het Höllental

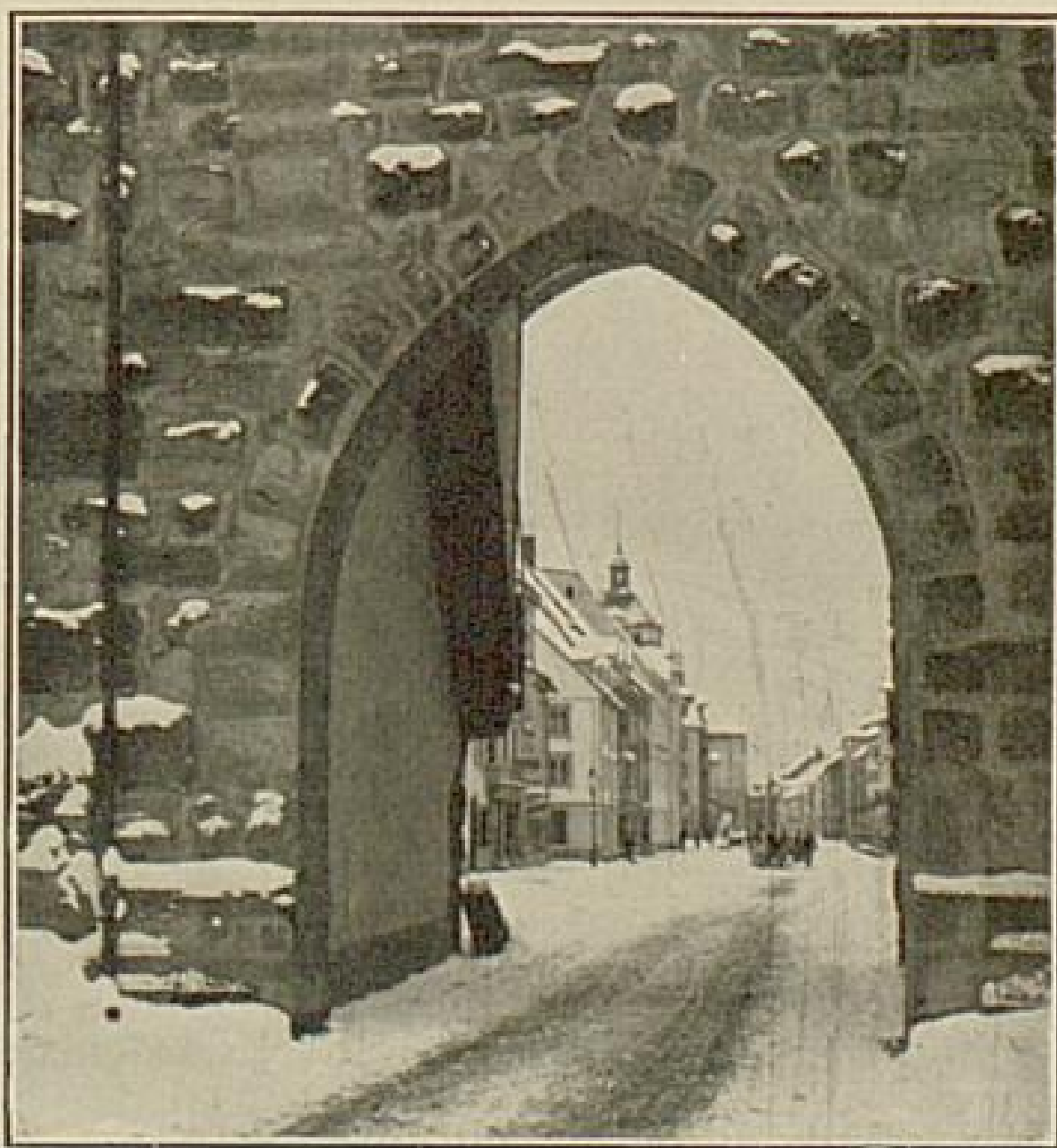
zinkingsgebied ligt, is het tweede beroemde warmebronbad Badenweiler aan de Rijndalflank van het Zwarte Woud onder de machtige bergtoppen van den Blauen en Belchen gelegen. Het voortreffelijk onderhouden, der Diana van het Zwarte Woud gewijde, Romeinenbad bewijst, dat ook hier reeds de met scherpem speurzinn be- gaafde Romeinen de voortreffelijkheden van het milde klimaat, de geneeskracht der warme bronnen en de idyllische schoonheid van het woudlandschap met de stemmige uitzichten op het Rijndal naar hunne hooge waarde wisten te schatten. Overal, waar de verwende Romein zich in het ruwe Germania welvarend gevoelde, zijn het door de natuur bijzonder begunstigde plaatsen, die ook wij met voorliefde bezoeken als rustoorden om de gezondheid te bevorderen en ons na harden arbeid te ont-

terwijl de voorzijde naar het Rijndal gericht is. Met wijngaardranken begroeide hellingen dalen tot hunne poorten af, of de twijgen der loofwouden neigen zich tot hunne muren.

Zoo ligt de alom bekende industriestad Lahr, in welke zich ook het Rijksweeshuis bevindt, zoo ligt het van wijbergen omgeven Staufen, zoo liggen verder in het Zuiden Kandern en Schopfheim.

Uit de diepe rotsspleten dringen geneeskrachtige heete bronnen op. Terwijl Baden-Baden in een ketelvormig ver-

houden, der Diana van het Zwarte Woud gewijde, Romeinenbad bewijst, dat ook hier reeds de met scherpem speurzinn be- gaafde Romeinen de voortreffelijkheden van het milde klimaat, de geneeskracht der warme bronnen en de

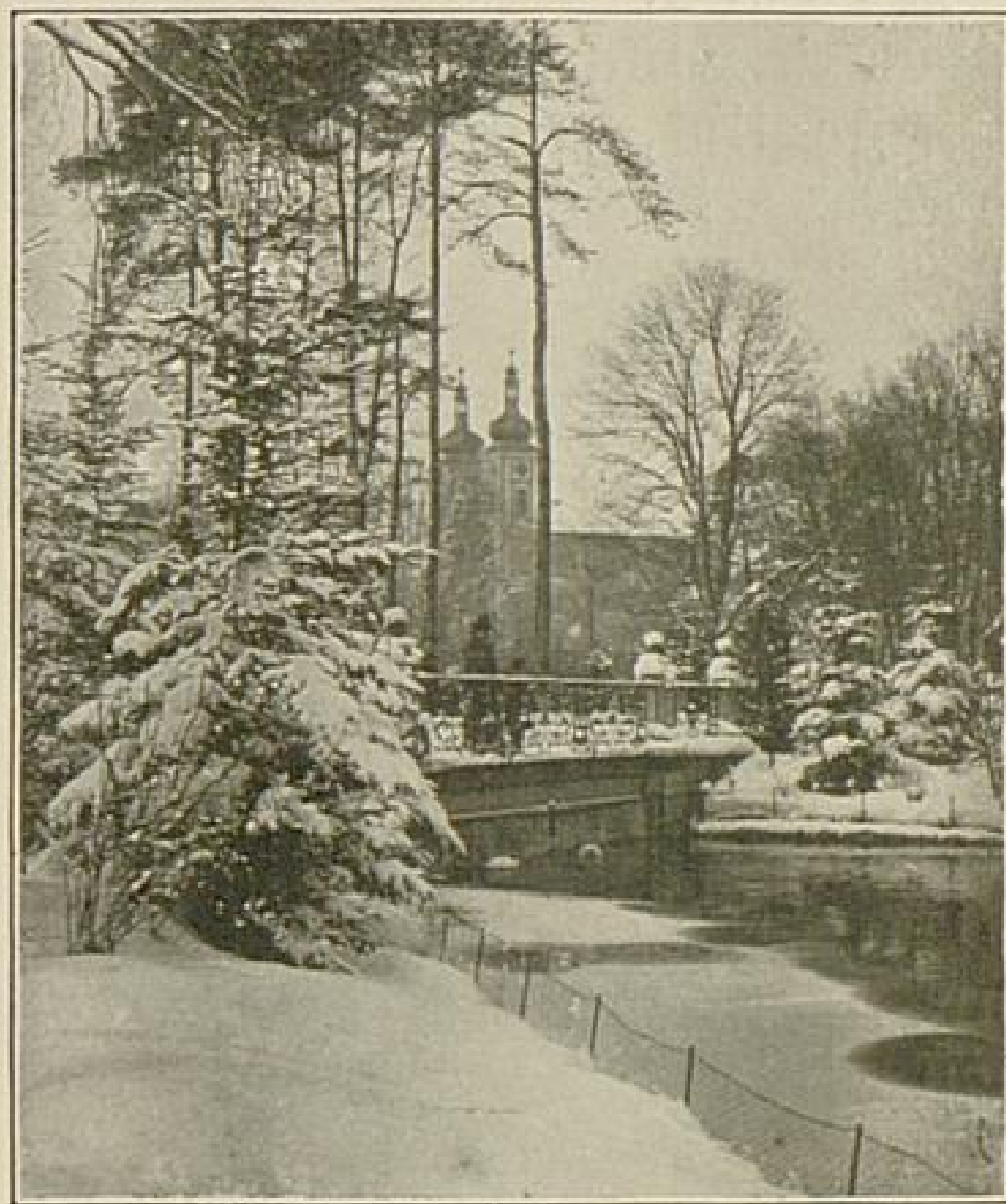

Stadspoort van Villingen

spannen. — Gemakkelijk brengen ons uit deze vruchtbare streken oneindig veelvuldige bergwegen oostwaarts op de steil

opklimmende bergen van het hooge Zwarte Woud: Blauen, Belchen, Feldberg, Kandel.

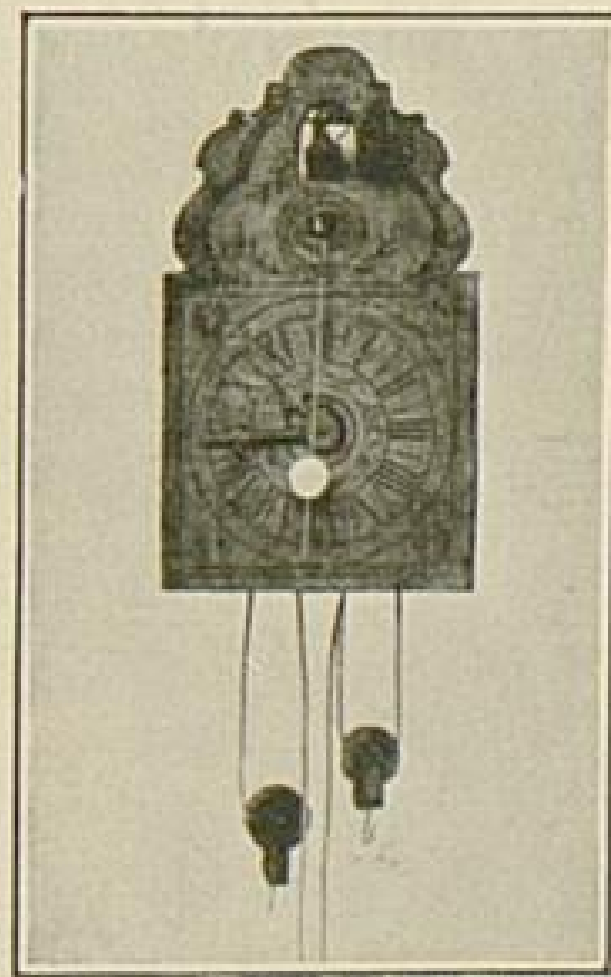
Scherp is het landschappelijk contrast. Machtige afgeronde toppen, breede

In het slotpark van Donaueschingen

dalen en kantige nissen wisselen den bergkam af. Moerassen en meren, van donkere dennen omgeven, boschvrije hoogvlakten kenmerken deze deelen van het Zwarte Woud.

In de eerste plaats was het de ijsbedekking in den ijstijd, die de vormtypen van dit landschap schiep. De dalen werden door de ijsbergen tot breede trogvormen verwijd en bij hun wegsmelten lieten de ijsbergen rotswallen en diepe afgronden achter, die zich met water vulden en meren vormden (Titisee, Schluchsee, e. m. a.). Eindelijk toen weder een warmer klimaat begon, konden zich de ijsbergen slechts nog aan de noordelijke

Verzameling Spiegelhalder

Oude Schwarzwälderlok

en oostelijke hellingen in schaduwrijke bergnissen vastzetten. Op hunne sneeuw- en ijsmassa's viel het verweerde gesteente der overhangende rotsblokken, die meer en meer tot een steile wand verweerden en zich zoo als het ware in de bergkammen invraten.

Wonderlijk zijn ons de oude amphiteatrisc geformde gletscherspletten behouden, wier bodem heden meest een moeras of meer is (Feldsee). Nog tot ver in den zomer

omzoomt de witte korrelige sneeuw de randen dezer hooggelegen kloven. Dit zijn de overblijfselen der eens reusachtige sneeuw wanden, die in den winter dikwijls huizenhoog door de winden over de kloofranden gewelfd worden; dat is de tijd, waar hier boven de Skilooper de pracht van den winter in het Zwarte Woud geniet, of in den sportwedstrijd zijne krachten meet. Lawines donderen in het voorjaar over de steile afgronden om laag en jagen door de rivierbeddingen. De laatste sneeuw ligt nog tot diep in den zomer in de afgronden en kloven. —

Storchenturm in Lahr

Wanneer eindelijk de lente de macht van den langen winter op deze hoogten gebroken heeft, dan vertoont zich aan de hellingen der kammen de bloei eener wonderbaar rijke flora, kinderen der sneeuw en fijne lucht, spruiten van de Alpen-

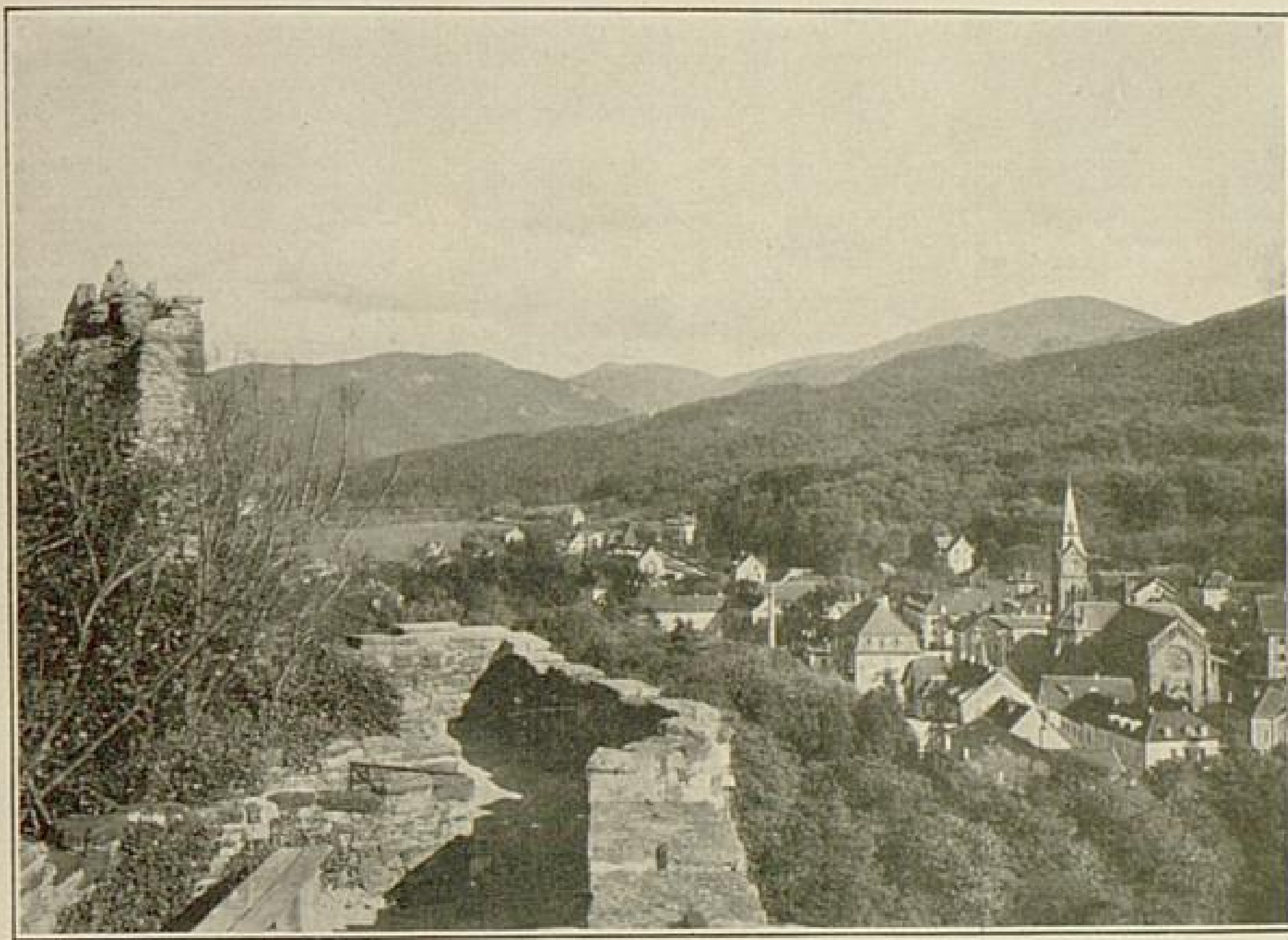
flora. — Zacht mos overtrekt het rotsgesteente en bedekt de kloofranden. Donker hoogwoud gaat nog een stuk verder omhoog. Steeds zeldzamer worden de knotsige door den wind gezweept dennen, die hier boven de stormen trotseeren. Boven op den kam is alles kaal en ongehinderd veegt de wind over de ruwe hoogvlakten. Diep beneden spiegelen zich de stormvaste dennen in den donkeren vloed der eenzame bergmeren. Een stille rust van wereldvergeten eenzaamheid ligt over het ernstige

Königsfeld

kernachtige landschap, welks volle schoonheid de wandelaar, die haar aanschouwt en die het verstaat haar te begrijpen, zich diep inprent.

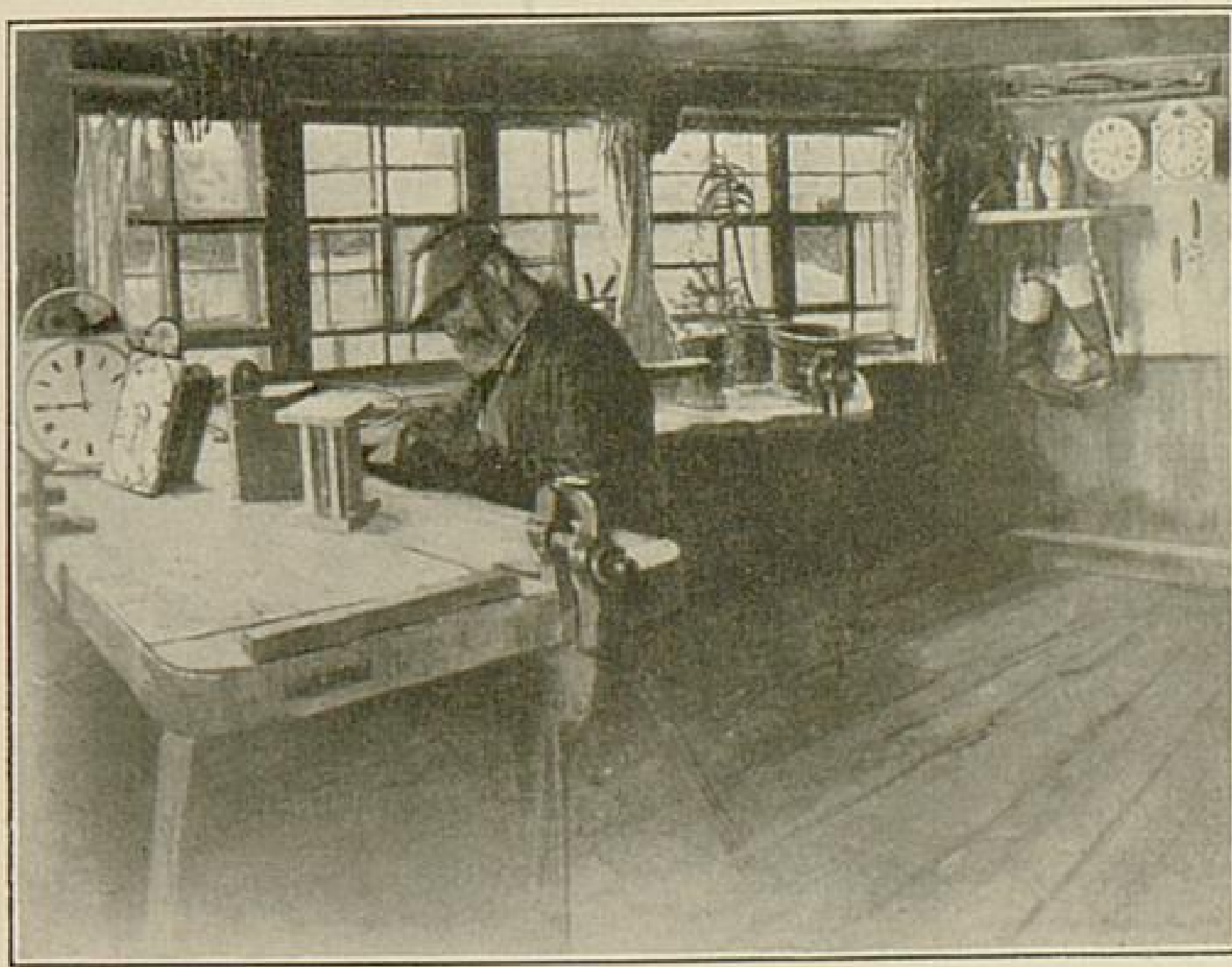
Wanneer wij op den breeden rug van den Feldberg staan, vertoont zich ver in het rond het eene beeld

Badenweiler

na het andere. Op de ronde ruggen bedekt door een kleed van kruiden, waarin witachtig rendiermos te vinden is, staren tusschen versnipperd liggende rotsblokken de zilverachtig glinsterende geraamten van verweerde boomlijken U aan.

Scherp teekenen zij zich in blauwachtigen wasem in de verte af. In het Oosten strekken zich de vrucht-

Segisser-Karlsruhe pinx

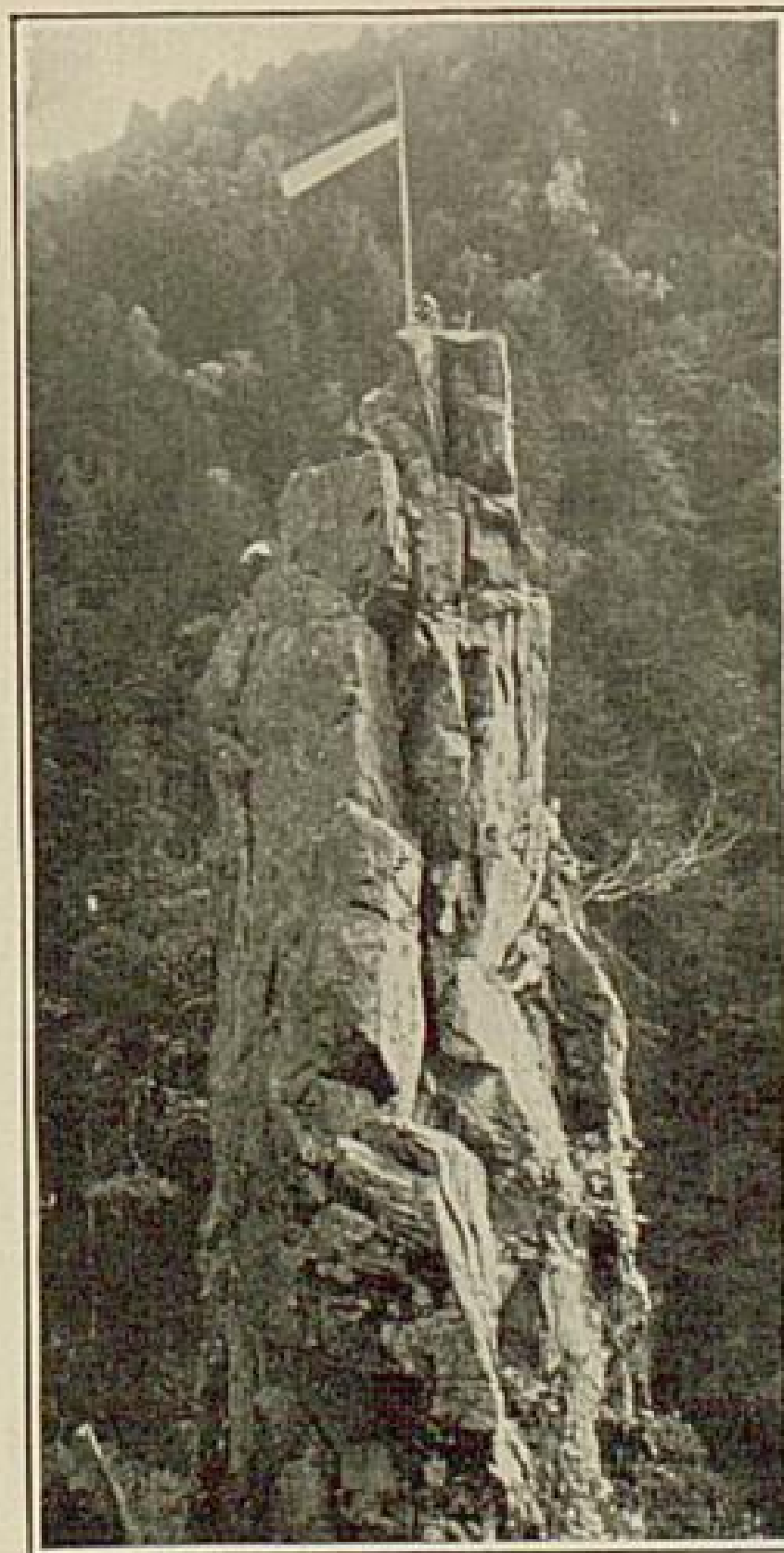
Schwarzwälder uurwerkmaker

Feldberg van den Herzogshorn gezien

bare akkervelden der »Baar« achter bescheiden toppen uit. Naar het Noorden toe blinkt aan het einde van het »Baehrental de spiegel van den Titisee, van waaruit in eene diepe insnijding het Höllental naar het Westen in het zonnige Breisgau naar Freiburg leidt. De breede rug van den Kandel steekt krachtig af uit de golvende lijn der met

bosschen begroeide bergen, waartusschen hier en daar een hooggelegen dorpje zich vertoont, zooals St. Peter & St. Märgen. Zien wij westwaarts, zoo ontwaren wij de broederen van den Feldberg: Schauinslanden Belchen, daarachter glin-

Kletterturm in het Höllental

stert de zilvere Rijn over wien wij in blauwen nevel de omtrekken der Vogezen ontdekken.

De Belchen is ontegenzeggelijk de schoonste, krachtigste en natuurlijkste berg van het Zwarte Woud. In den vroegen morgenstond kunnen wij hem langs een' heerlijken weg over de hoogte van den Feldberg uit

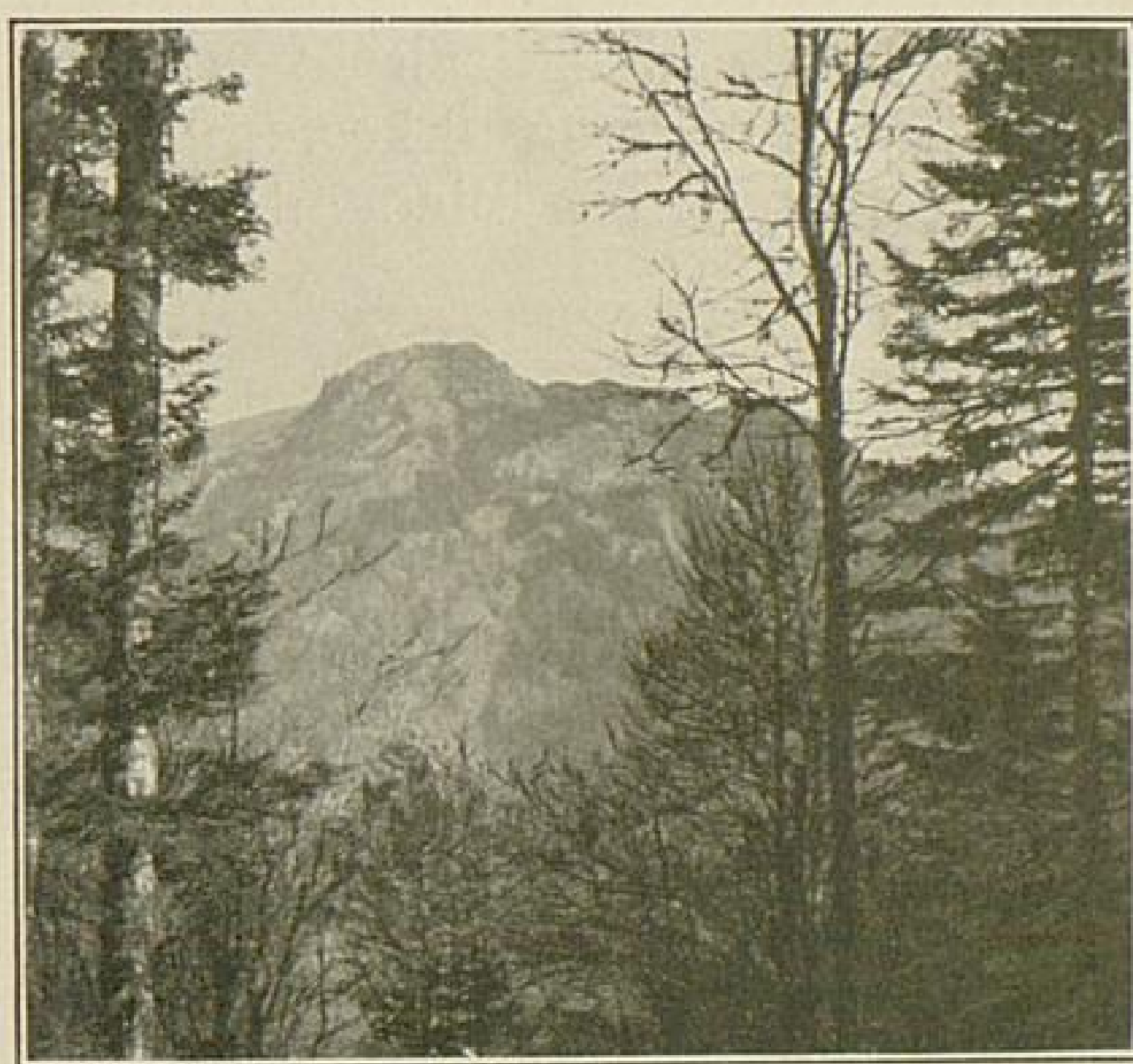
bereiken, boven in het rusthuis blijven, of na eene vlugge afklimming in Schönau of Staufen weder den spoorweg bereiken.

Staan wij 's morgens vroeg, of op heldere herfst-

en winteravonden op den top van den Belchen of Feldberg, dan zien wij in het Zuiden scherpafgeteekend top aan top de alpenketen van de Zugspitze tot den Mont Blanc. Bij

zonsondergang gloeien de sneeuwvelden in prachtig rood, tot op het laatst hunne vio-

lette silhouetten zich als ééne vorm aan den gouden avondhemel afspiegelen, waarlangs de rosachtige wolken rustig heentrekken. Dan jaagt in den winter de Skilooper op zijne gladde sneeuwschoenen van den Seebuck af

Hochkelch bij den Belchen

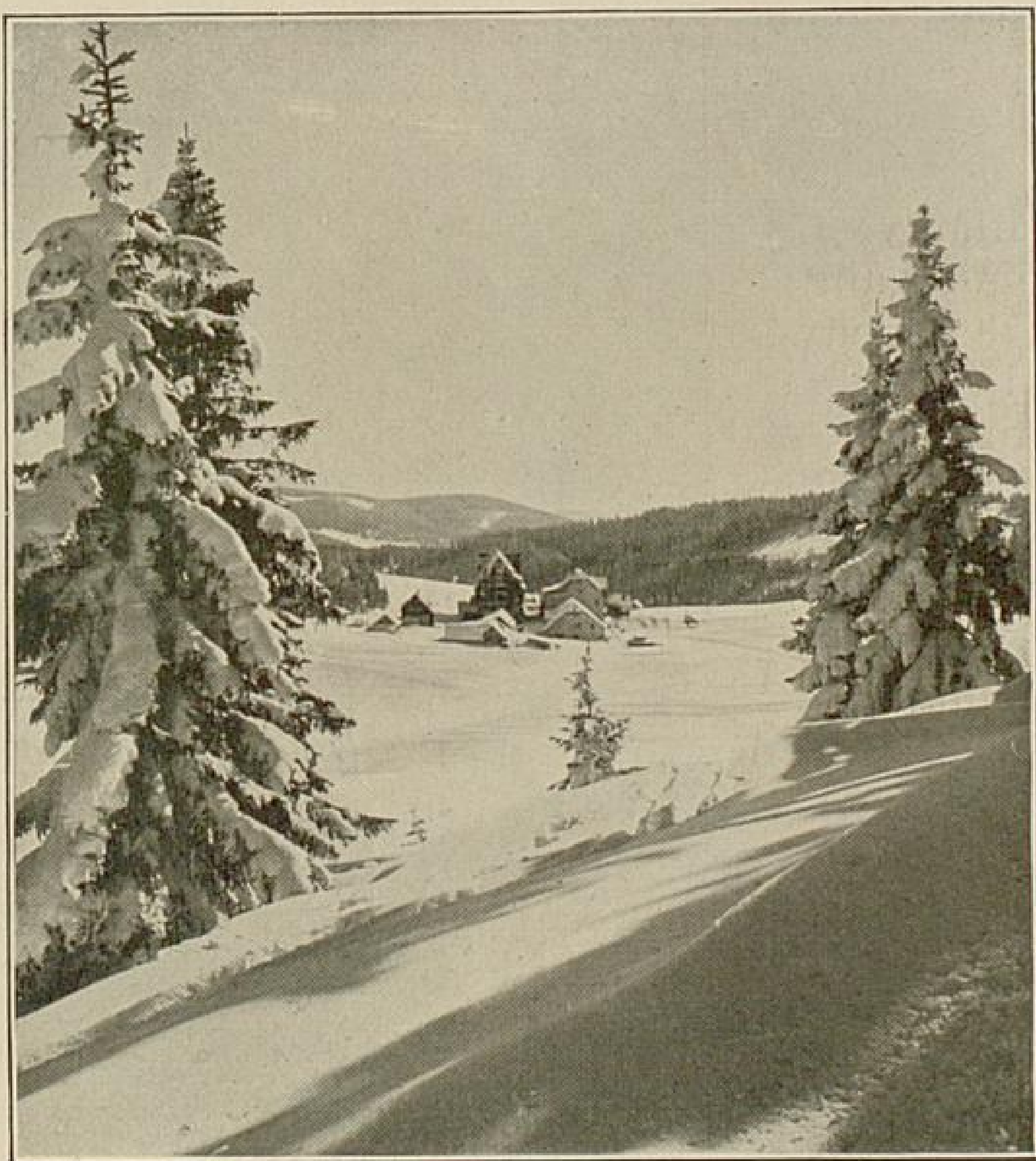

De plaats Schluchsee

naar den van ouds bekenden Feldbergerhof, of de wandelaar in den zomer houdt hier halt om den welverdienden rust te genieten, voordat hij op den dauwfrisschen morgen verder trekt.

3. In het Oosten van het Zwarte Woud.

De eerste dag mijner reis door het Zwarte Woud in dit jaar begon in het, tusschen het met dennen begroeide bergen gelegen, stadje Neustadt. Door den dauwfrisschen morgen brengt mij mijn fiets naar het zijn naam eer aandoende stadje Lenzkirch en van hier verder omlaag; dan meer door weide-en akkerland, dan door het steeds meer nieuwe bekoringen biedende woud. Waar de straat het

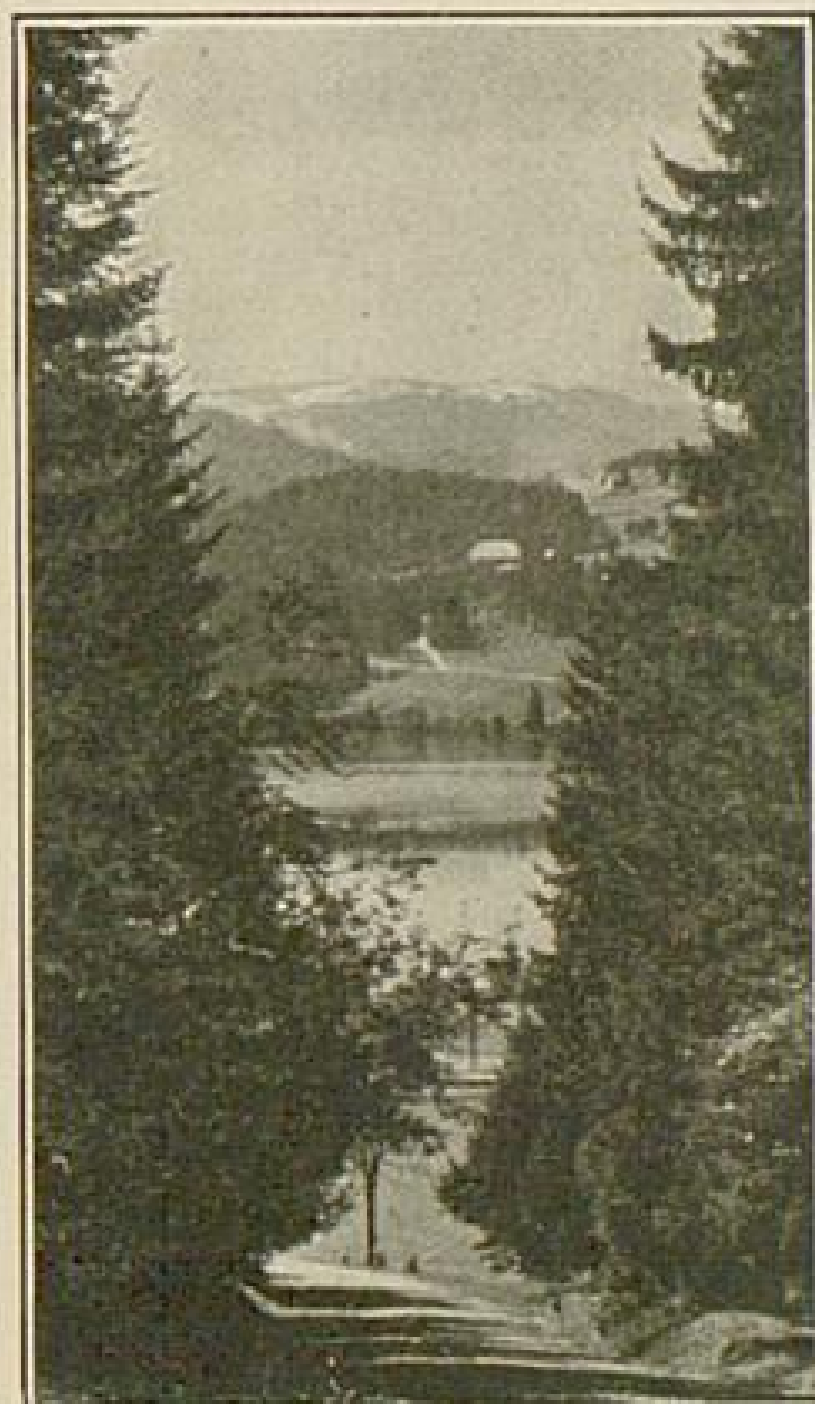

Feldberg in den diepen winter

laagste punt bereikt heeft, stapte ik af om den wegwijzer te zoeken. Daar deze nergens te vinden was, koos ik op goed geluk eene der voor mij liggende wegen. Op deze wijze kwam ik in het stadje Bonndorf, welks huizen met een' bewonderenswaardigen rijkdom van bloemen gesierd zijn. Op de hoogte hebben wij een uitgestrekt gezicht op de noordelijk gelegen »Baar« en de uit het Oosten groetende hoogten der »Schwäbische Jura«. Plotseling daalde achter Bonndorf de straat sterk, en spoedig hield

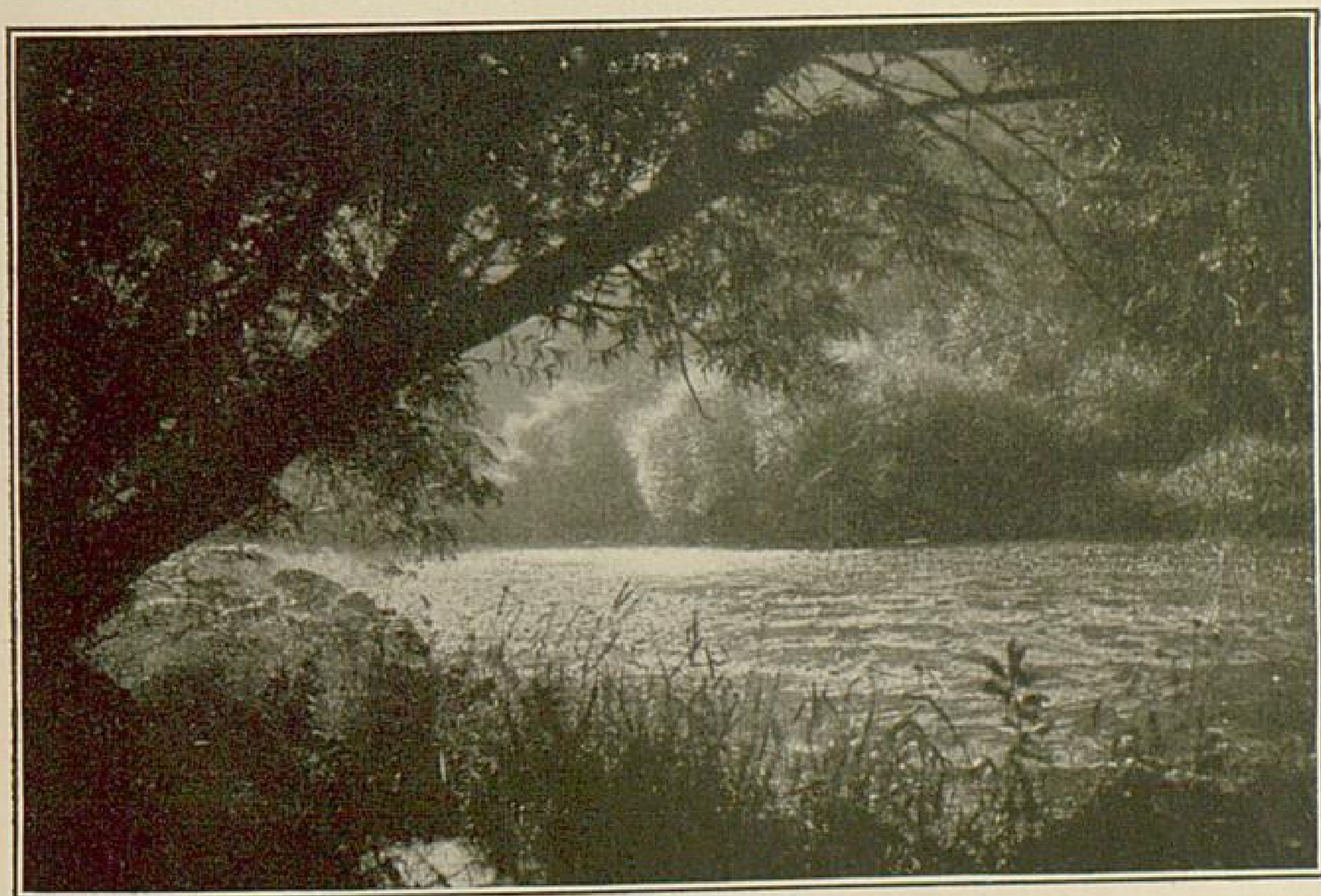
ik in het door forellen beroemde »Bad Boll« mijn' welverdiende rust.

Waar in dit nauwe dal was nu eigenlijk voor de Wutach een uitweg? Verder beneden achter de wilgen van het lager gelegen weiland is een grendel een het gelegen weiland is als een grendel een steile rotswand voorgeschoven. Door een' engen weg kronkelt zich hier het riviertje door het gesteente. Maar waar blijft de weg? de wegwijzer duidt op den »Ludwig-Neumannweg«, onverwachte wendingen, die verassende beelden laten

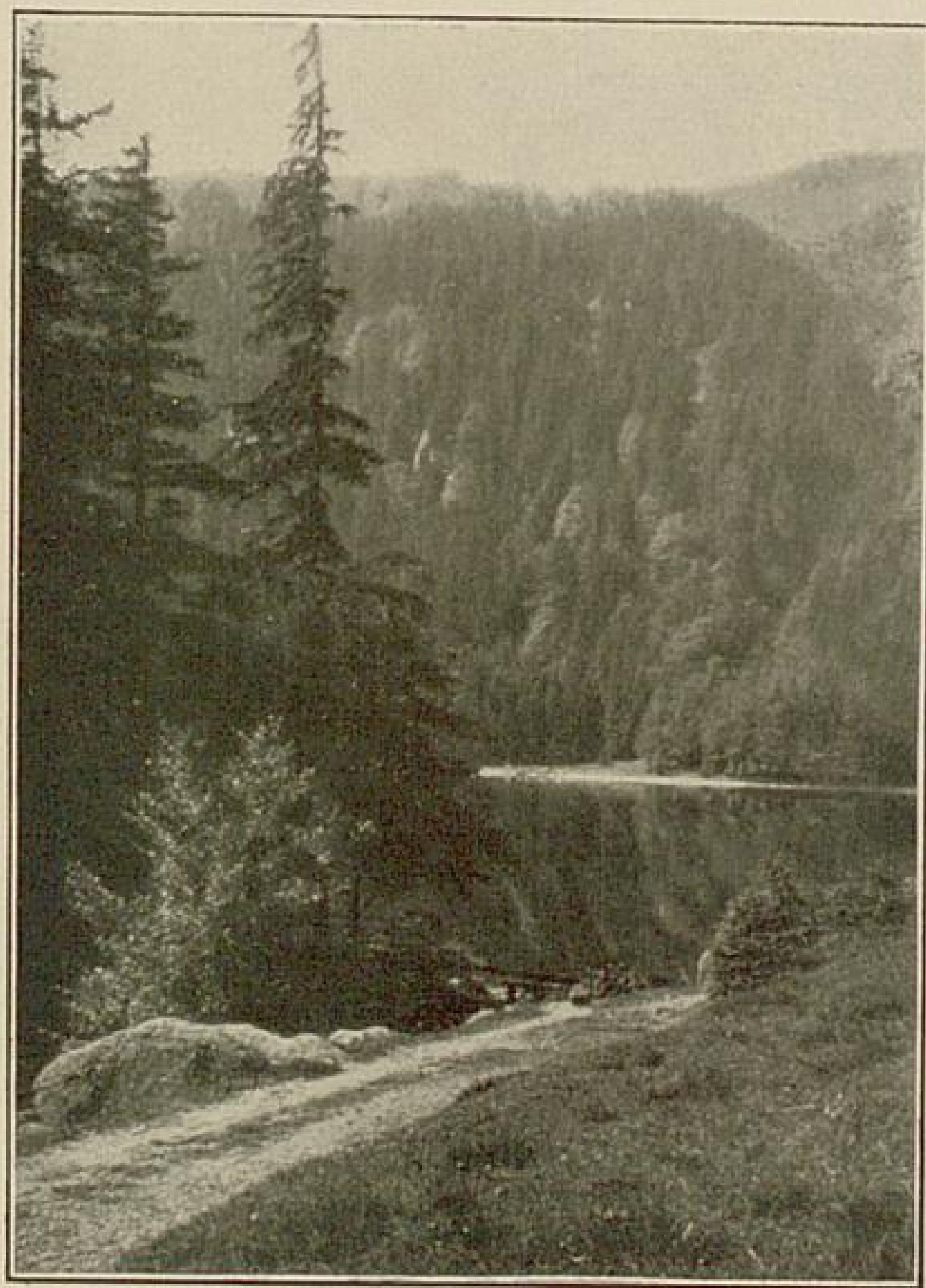
Phot. Verl. J. Röbcke-Freiburg
Titisee met Feldberg

die van de eene rotsgalerij naar de andere leidt. Nu gaat hij omhoog, door een latwerk tegen den afgrond afgesloten, waarin het water gorgelend en ruischend zijn weg zoekt, en brengt ons dan door het schaduwrijke woud omlaag. Zoo bereikt hij het dal, en leidt door behulp van een' vondel naar de andere zijde.

Wutachtal

Eene menigte afwisselingen, steeds nieuwe opduiken. — Plotseling schijnt daar der rivier en den wandelaar den weg afgesneden.

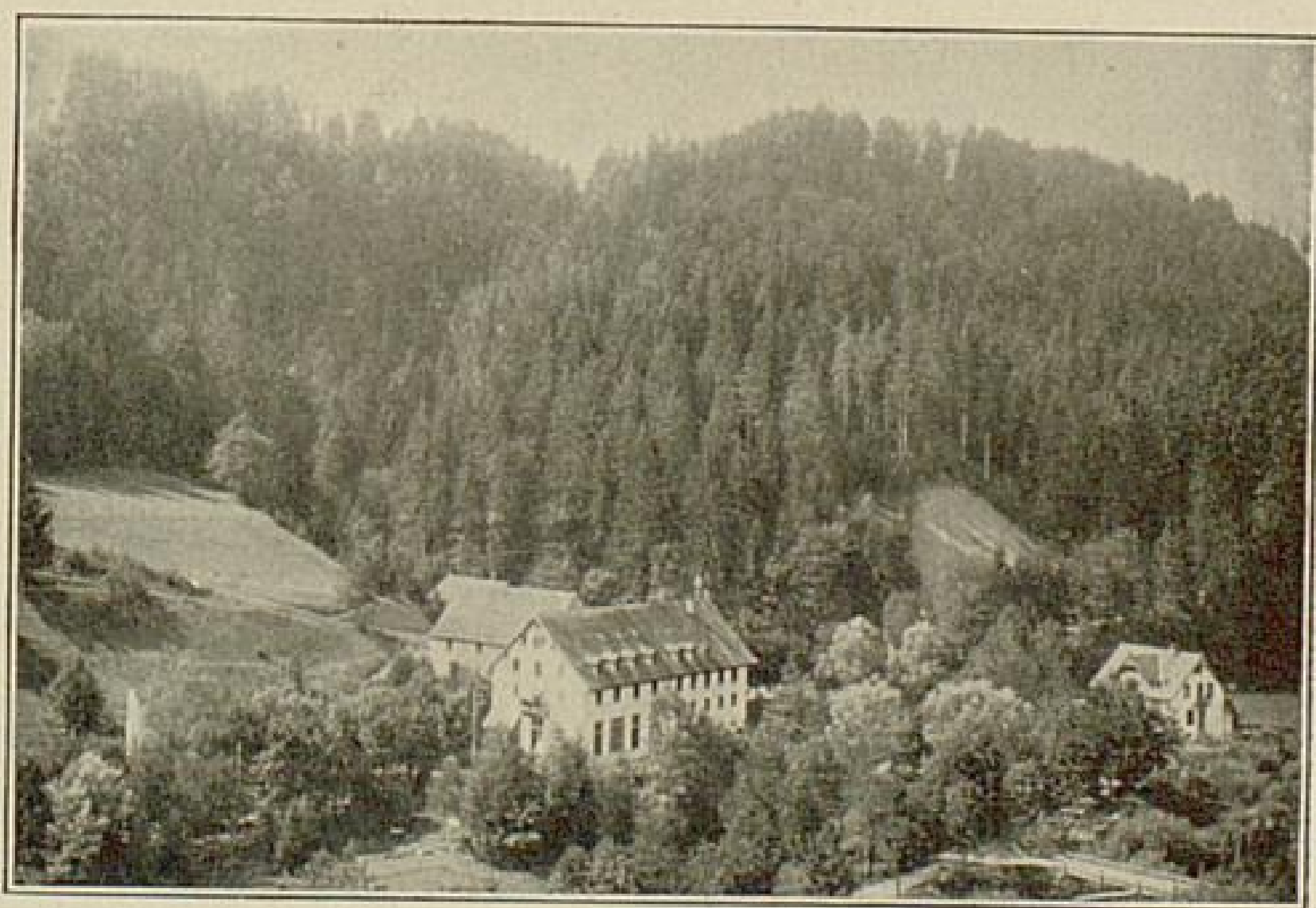
Amateuropn. van *Denzler-Freiburg*
Feldsee

de lucht af, of een ondoorzichtig boomgeblaarte welft zich over desnelstroomende rivier.

Maar water laat zich door rotsgesteente niet afschrikken. Door eeuwenlangen volhardenden arbeid heeft het zich den doorgang met trots en hardnekkigheid afgedwongen en door den dwarsboom een weg geknaagd, die juist breed genoeg is om de Wutach ongestoord door te laten.

Het is een bekoorlijk wandelen, waarbij wilde groteske rotspartijen met liefelijke beelden afwisselen.

Grijsblauwe of schelwitte, ruwe rotsmuren steken in

Bad Boll bij Bonndorf

dennen op koele diepten hun' plaats gevonden. Zij dwingen hunne met weinig tevreden wortels in nauwe spleten van het gesteente en klampen zich aan de rotsen om een houvast tegen storm en onwederte hebben. Beneden flikkert en glinstert het bruingroene water in het voorbijvloeien, nu in de schaduw van overhangende boomen, dan weer in het glanzende zonlicht.

Het Wehratal ontwikkelt zijne schoonheden voor de uit het Zuiden komenden het eerst van ook hier de beuken stoutmoediger en bestrijden den voortdringenden mensch de plaats, die hij noodig heeft om een' weg aan te leggen.

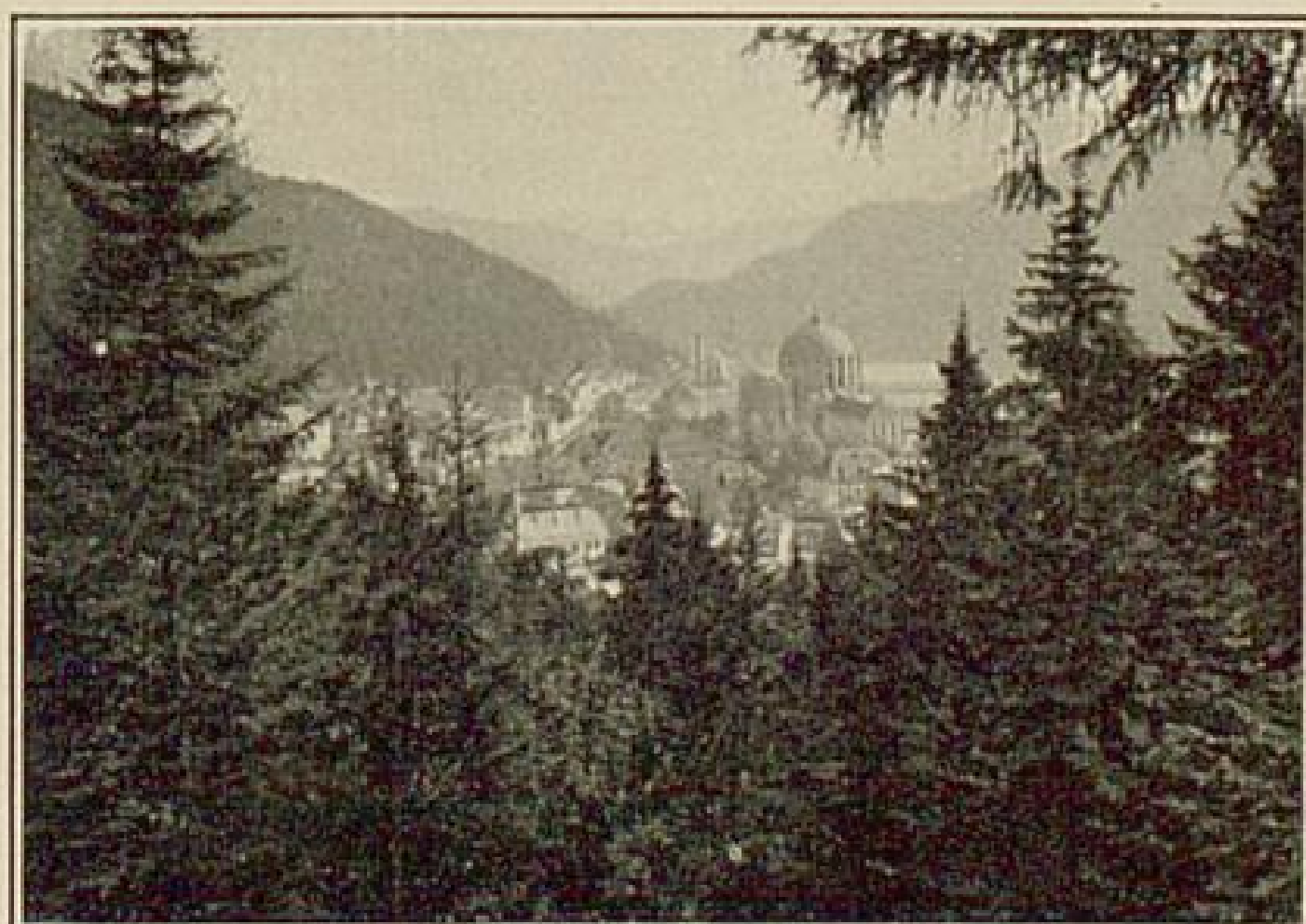
Later wijken zij weder terug en op de breeder en lichter wordende hoogten is weer ruimte voor woonplaatsen en weiden voor het vee. Wehratal en Albtal hebben

Bruine met mos begroeide hellingen dragen donkere dennen. Licht en stralend daarentegen verheffen zich de kalkwanden van het Wutachtal. Lichtgroen loofwoud bedekt de hoogten. Bekoorlijk is elk dezer zuidelijke en oostelijke dalen, verschillend zijn zij van karakter, hen door den grijzen voortijd voorgeschreven.

Kerk bij Todmos

af het stadje Wehr. Hier sluiten zich de met beuken begroeide bergen der beide daloevers dichter aan elkaar. Toch hebben in het begin de weilanden nog ruimte genoeg, hun sappig groen uit te breiden. Spoedig echter worden

St. Blasien

vele trekken met elkander gemeen; door hard oergesteente baanden zich hier de zuster-rivieren Wehr en Alb hun' weg.

4. De zuidelijke Dalen

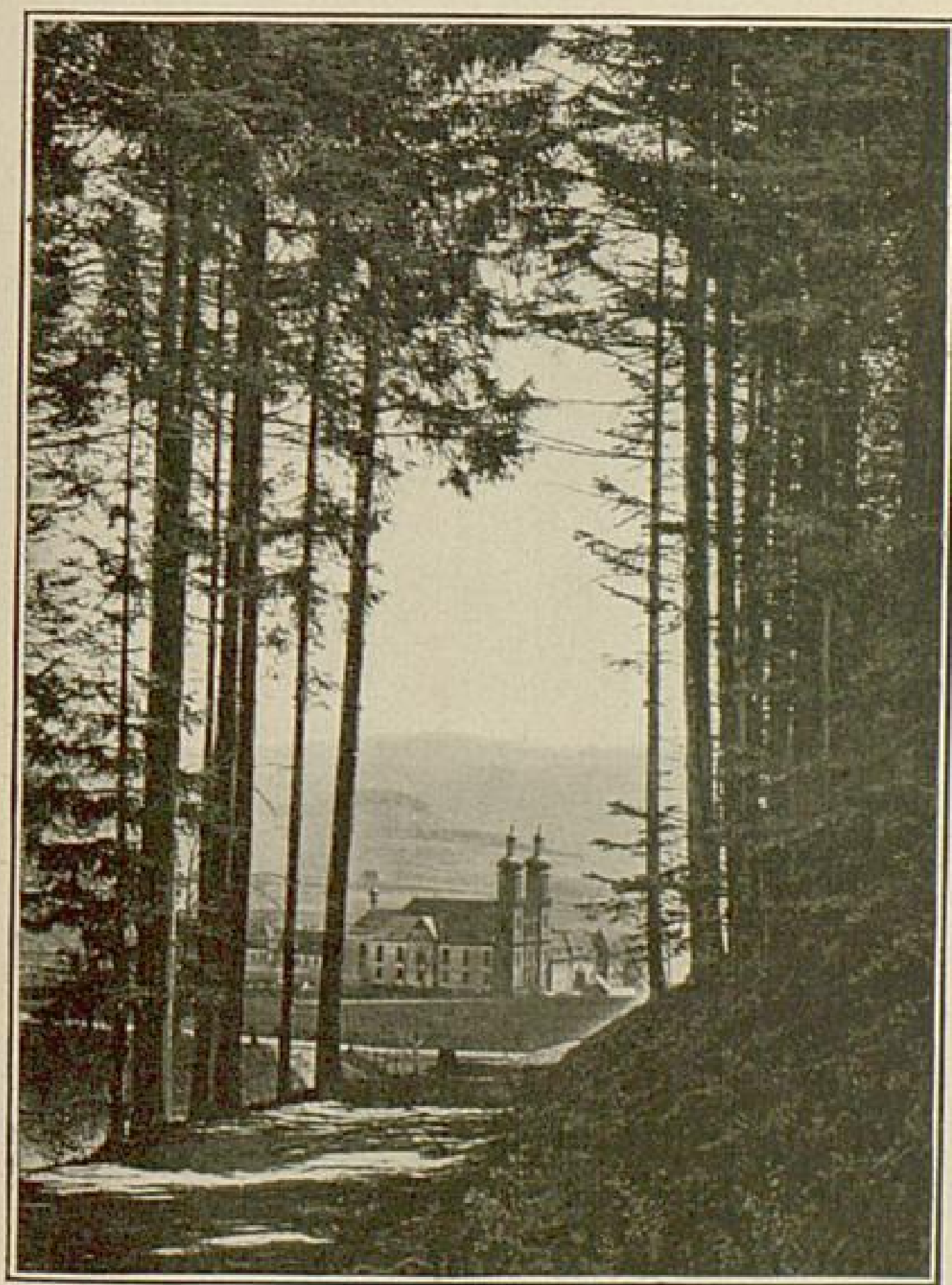
Wien behoort de eereprijs? Ik heb het eerst het Albdal gezien, toen ik van St. Blasiën, dit rustplaatsje midden in oneindigen woudrijkdomen vervult van verfrissende lucht, afwaarts ging, verhoogd over het ruischende riviertje op kunstig gebouwde straat; rotsblokken zijn aan den afgrond opgestapeld, in de diepte ruischen de wateren over de rotsen. Door korte tunnels is de weg hier en daar gebroken en in een' bocht wenden zich rivier en straat naar de uitgangspoort van het Zuiden.

Verzameling *Spiegelfelder-Lenzkirch*

Stroovlechterij in Lenzkirch

Het Schlüchtal ben ik in tegenovergestelde richting

Verzameling *Bussemer-Baden*

St. Peter

gedeeltelijk door gewandeld van uit

Waldshut, dit prachtig op den hoo- gen Rijnoever ge- legen stadje, aan eene breede bocht van den stroom met een heerlijk gezicht op Zwitserland.

Daar, waar de rotsen beginnen tot aan het rivierbed door te dringen, wordt het oog weldadig aan- gedaan door de on- vermoeide wisse- ling in steeds nieuwe natuurbeel- den. Immer meer in de diepte van dezen kolossalen af- grond dringt de weg. Overal hebben de

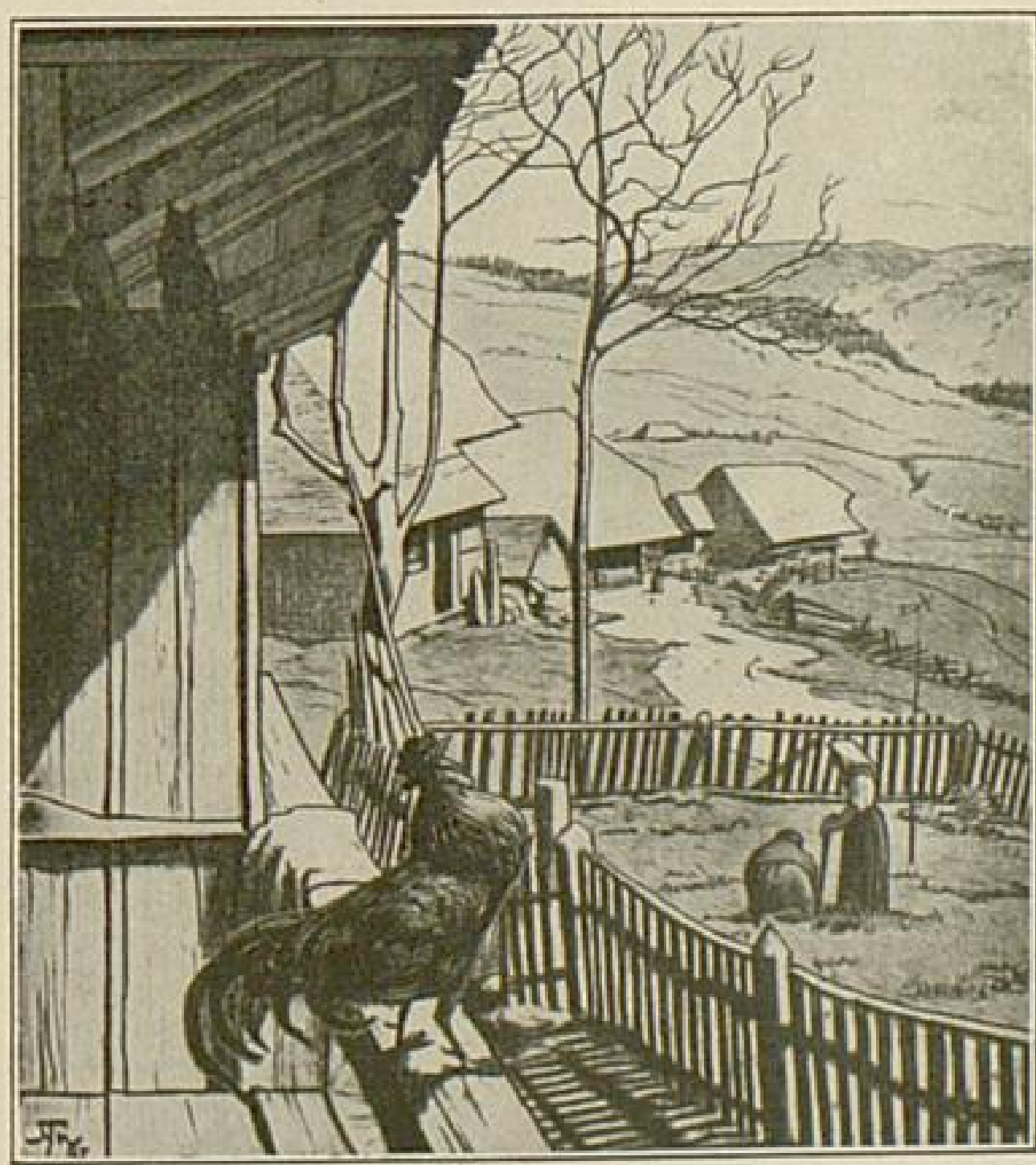

Bij Todmos

5. Het Wiesental.

Het Wiesental is mijn geboorteplaats, en wanneer ik het ook met het oog dezer liefde aanschouw, zoo zal het beeld toch niet partijdig zijn. Zeker weinigen dergenen, die deze regelen lezen, hebben wel eens bij Lörrach, deze snel omhoog strevende stad, op de »Tüllingerhöhe« gestaan en hebben van dezen vooruitgeschoven berghoek het verre heerlijke gezicht genoten. Aan de ruïnes van het »Röttlerslot« voorbij, opwaarts in het languitgestrekte glinsterende Wiesental, waar de deftige dorpen in den

zonne-
schijn
liggen, en
hooge
schoor-
steen-
van ar-
beids-
vlucht
en toen-
menden
welstand
getuigen.
Tegen het
Noorden
overde ver-
uitge-
streckte,
met heer-
lijke drui-

Van Breitkopf & Härtel, Leipzig. H. Thoma del
H. Thoma's geboortehuis te Bernau

ven be-
hangen af-
gronden
heen, in
het breede
Rijndal
tot daar,
waar de
»Isteiner
Klotz«
door de
groene
golven des
strooms
bespoeld
wordt.
Voorbij
ook naar
de Voge-

zen en over Bazel in dien Noordwestelijken hoek van Zwitserland. Hoe dikwijls in mijn leven, vanaf mijn' jeugd, heb ik daarboven gezeten onder de schaduwgevende takken der hoge boomen.

Echter de vroegste dagen van mijn leven heb ik in het middelste gedeelte van het Wiesental doorgebracht,

waar men Schopfheim en Schweigmatt, de Hohe Möhr, de dropsteengrot bij Hasel vindt. Dat is de plaats, waar

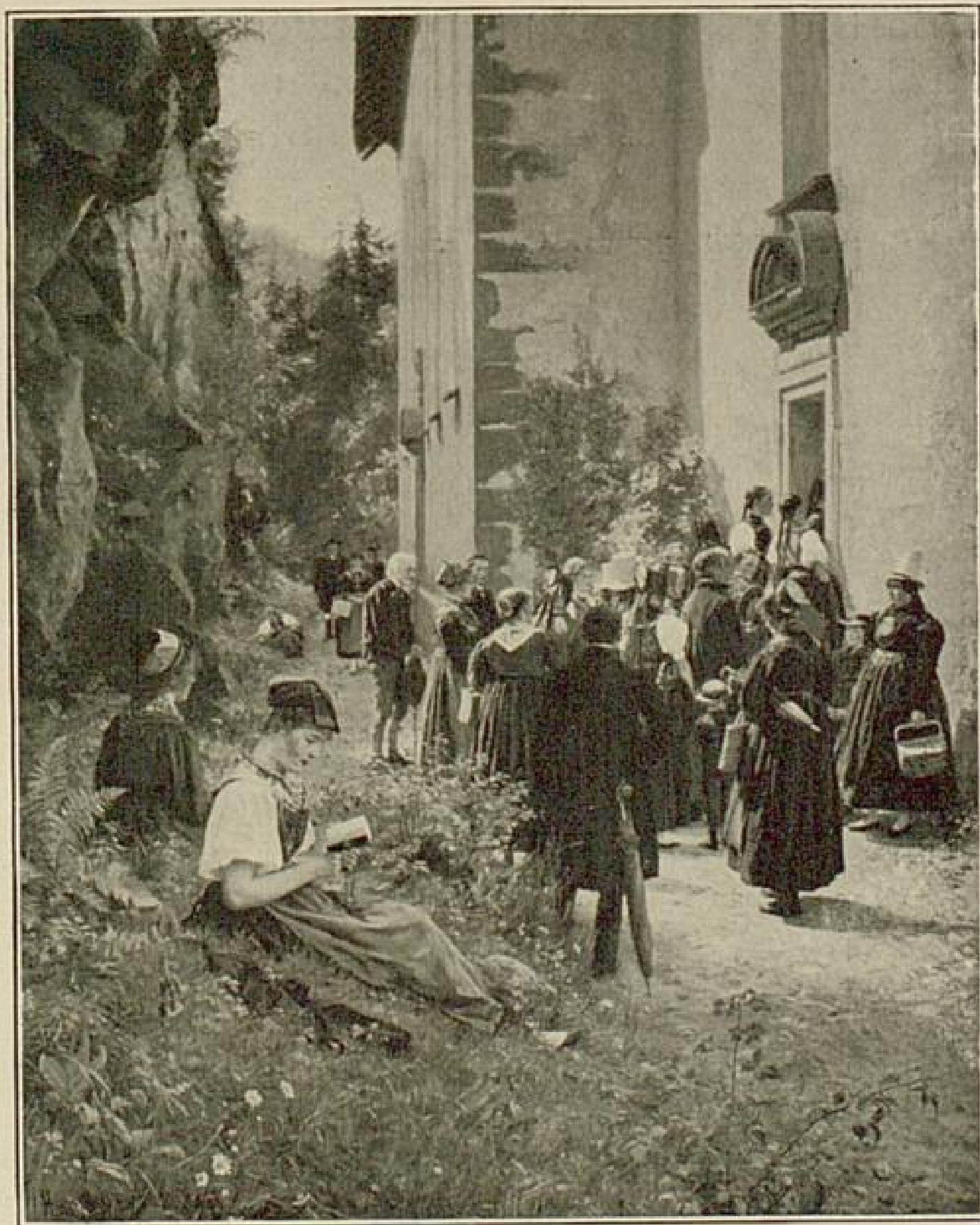
naar het Noorden het kleine Wiesental afwijkt, het groote Wiesental echter enger en enger wordt.

Hier heeft Johann Peter Hebel met zijn denkend vernuft het lot van het riviertje beschouwt, hoe het de stille bergvrede zijner geboorteplaats vol overmoed verlaat, naar buiten in den vreemde tusschen

Hofkunstverlag van Joh. Elchlepp-Freiburg

Het vervoeren der boomstammen

Uit *Reclam's „Universum“*, moderne illustrierte Wochenschrift.
Hasemann-Gutach del
Voor de bedevaartskerk (Triberg)

trots en vernedering veel wisselvallig beleeft, tot het zich eindelijk in de armen van Vader Rijn werpt, die het lieve kind

reeds lang verwacht heeft: de Wiese, de liefelijke dochter van den Feldberg.

Met Hebel's »Allemannische« gedichten »Für Freunde ländlicher Natur und

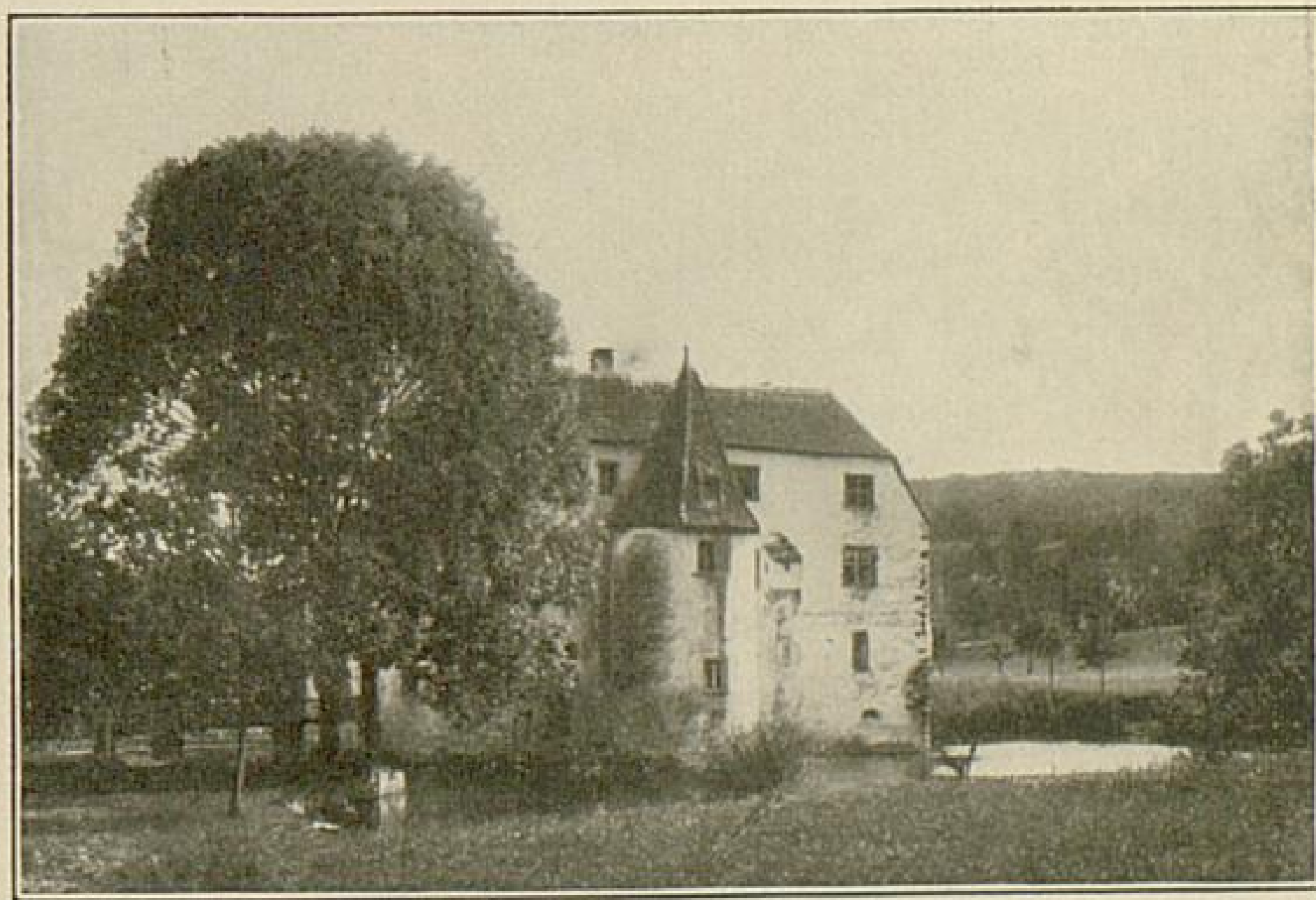
Sitten« in den zak is het heerlijk wandelen in het Wiesental. Beelden van Hans Thoma, gedichten van Hebel, doorleeft en ziet men, wanneer men daar het land doorkruist, en beide zonen van het land verkondigen ons zijne schoonheid en maken dat wij liefdevol begrijpen.

Wanneer ik Hebel's gedicht over de Wiese herlees, komen al die schoone beelden weder voor mijn' geest, beelden, die ik in mijn leven zoo menigmaal gezien heb, wanneer ik in de vacantie door het Wiesental ging

Zorn-Freiburg pinx

Kleinkems a. d. Rijn

Het slot Inzlingen bij Lörrach

of reed, alleen of aan de hand van ouders of grootouders.

Ik wenschte, dat zeer velen, die gevoel voor de schoon-

Amateuropn. van *Denzler-Freiburg*
Bij Todtnauberg

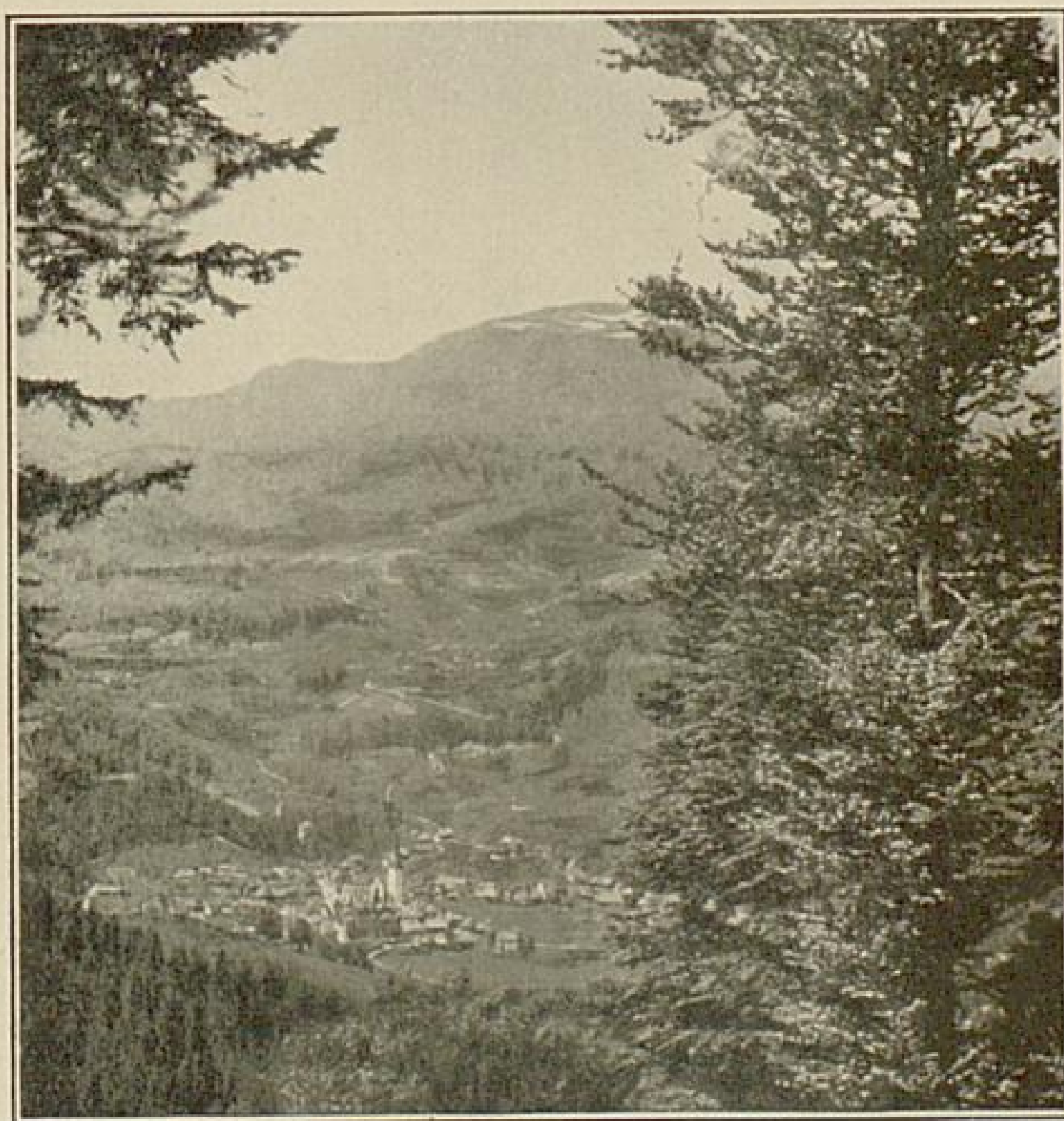
heden der natuur hebben, dat zij, vijandig aan den spoed en de overijling onzer dagen, ook eens in ware behagelijkheid en beschouwing opgeruimde wandelaars konden zijn. Het ware hen zeker eveneens verkwik-

kend van den Feldberg af te dalen over Todtnau, Schönau,

Zell of naar Meester Thoma's geboorteplaats Bernau te wandelen; zij leeren daarbij echte, onvervalschte

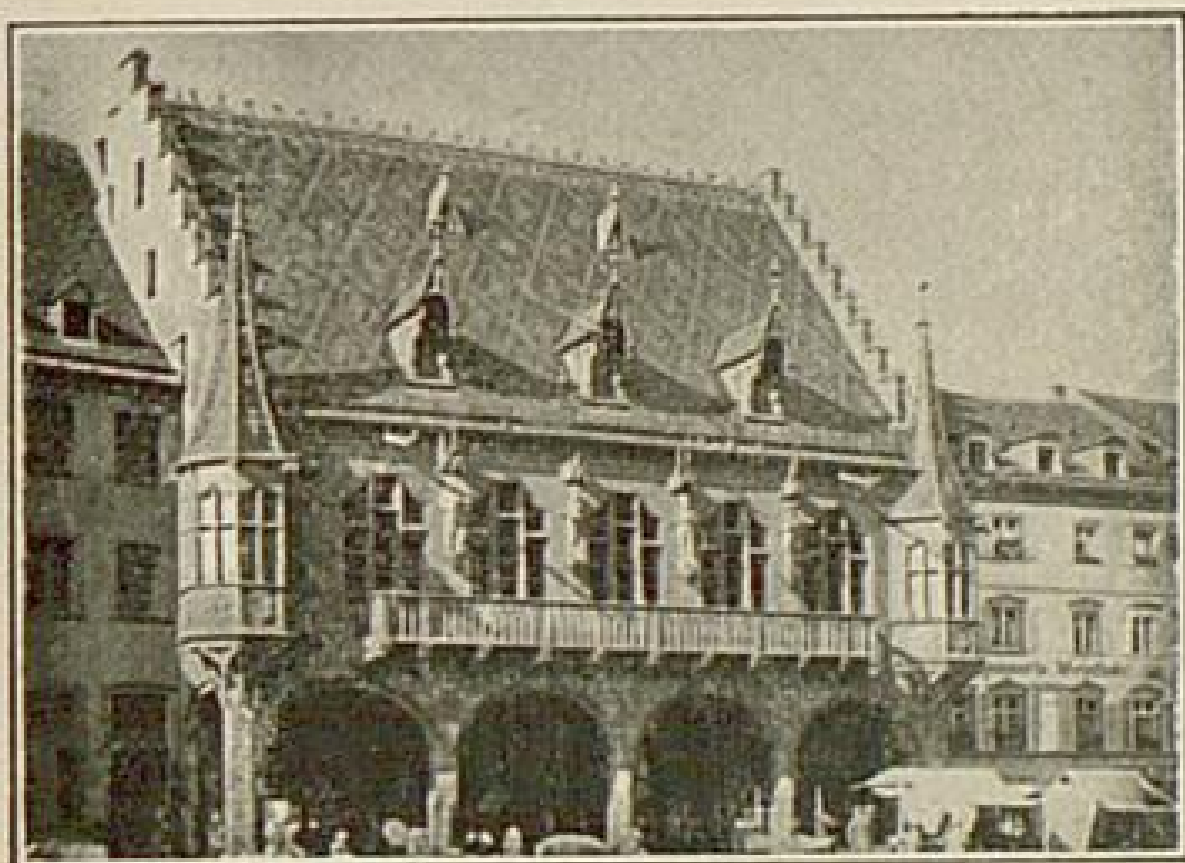
streken uit het Zwarte Woud kennen en ondervinden misschien ook, welke poezie in het allemanische dialect ligt, waarin Hebel zijn geboorteland bezingt.

In het Oosten van het Wiesen-

Schönau in het Wiesental

tal, in Säckingen, heeft echter ook een andere groote dichter het onderwerp voor zijn levenswerk gevonden:

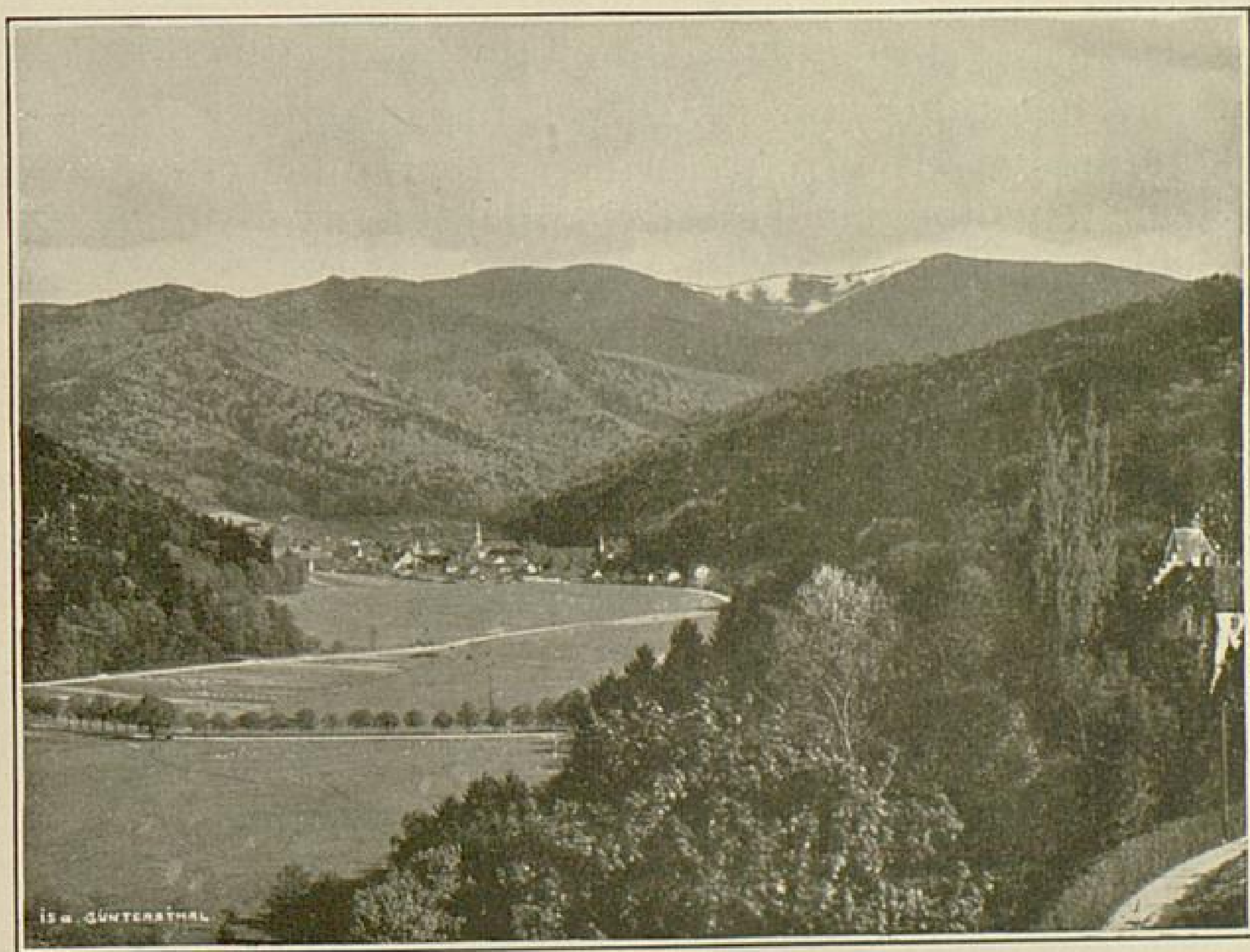
Kaufhaus te Freiburg

Josef Viktor von Scheffel. Wie is niet reeds door den »Trompeter von Säckingen« in vroolijke stemming gebracht? Säckingen, »Du holde Waldstadt schön« verklaart alles, waardoor Scheffel in verrukking werd gebracht voor zijn werk. De zorgvuldig bewaakte historische plaats, de romantische omgeving brengen

jaarlijks vele menschen naar het vriendelijke stadje aan den Rijn.

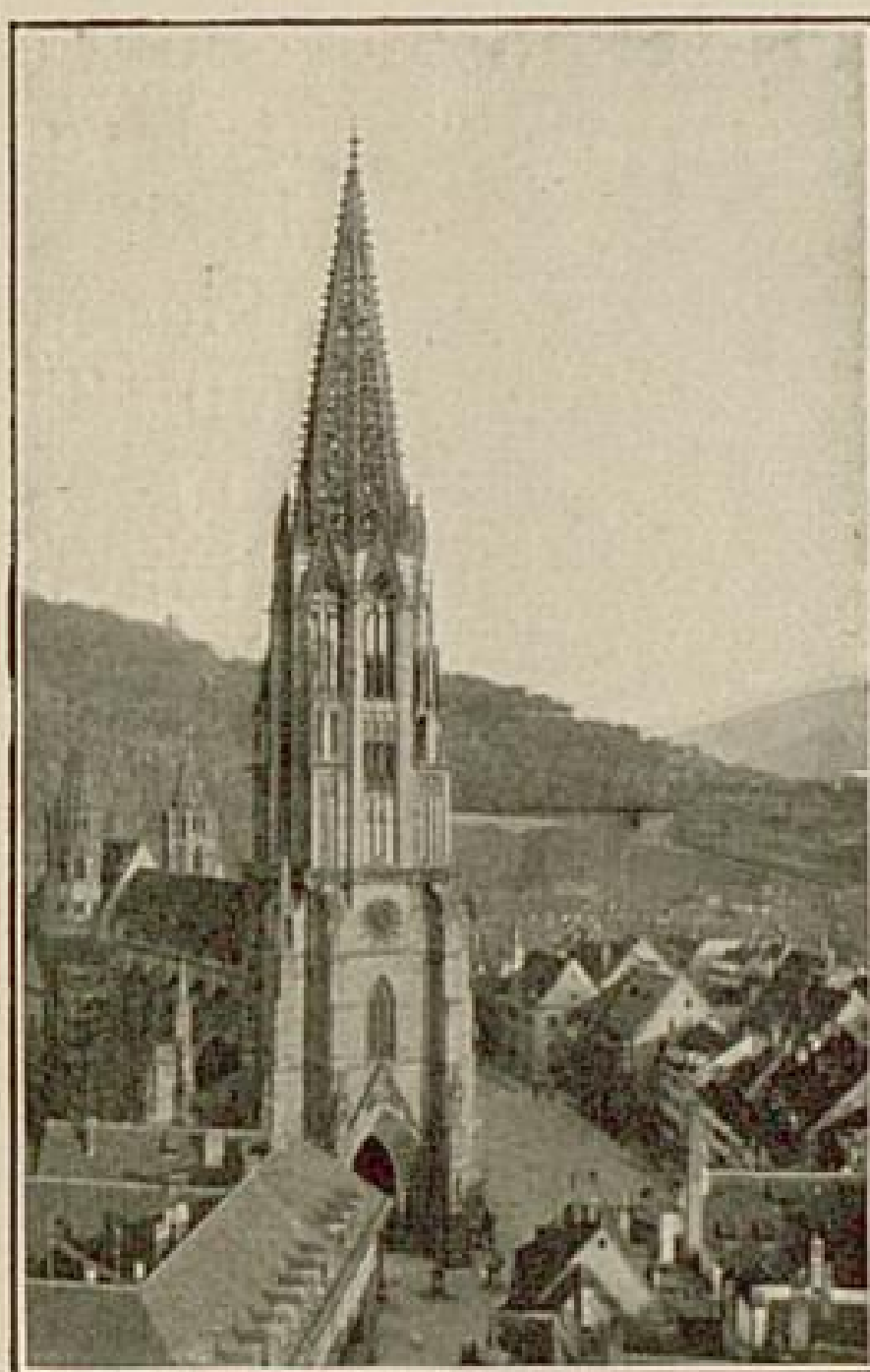
6. Freiburg i. Breisgau

De naam verwekt rijke, schoone herinneringen en laat beeld na beeld aan ons geestesoog ontstaan en voorbijtrekken. In eene wijde bocht, wier randen halfcirkel-

Güntherstal bij Freiburg i. B.

vormig door woudbedekte bergen omzoomd zijn, ligt de oude Dreisamstadt, die de Zähringer Berthold 2. anno 1091 stichtte. Niet ver van daar verheffen zich de met klimop begroeide puinhopen van het stamslot van dit vorstengeslacht, welks

De kathedraal te Freiburg i. B.

stad met hare dicht ineengedrongen huizen, en de oude, nu gerestaureerde stadspoorten getuigen nog, dat eenmaal muren en bolwerken lijf en eigendom der vlijtige en dappere burgers hielpen beschutten. Rondom den wonderbaar harmonischen bouw der kathedraal, in welke omgeving nog heden het woelige marktlevens zich afspeelt, staan schilderachtig oude huizen met hooge pannedaken; het oude korenhuis en het uit de 15-de eeuw afstammende »Kaufhaus«, rijk aan architectonische versierselen, voltooien den schilderachtigen indruk van het geheel. Liefdevol begrijpen van het verleden bewaarde

leiding het Badenland tot aanzien en hoogten bloei gebracht heeft. —

Wisselvallig was de geschiedenis der stad in de onlusten en gevechten van den ouden tijd. De oude verdedigingswerken zijn sedert lang gesloopt, slechts de nauw omgrensde Oude

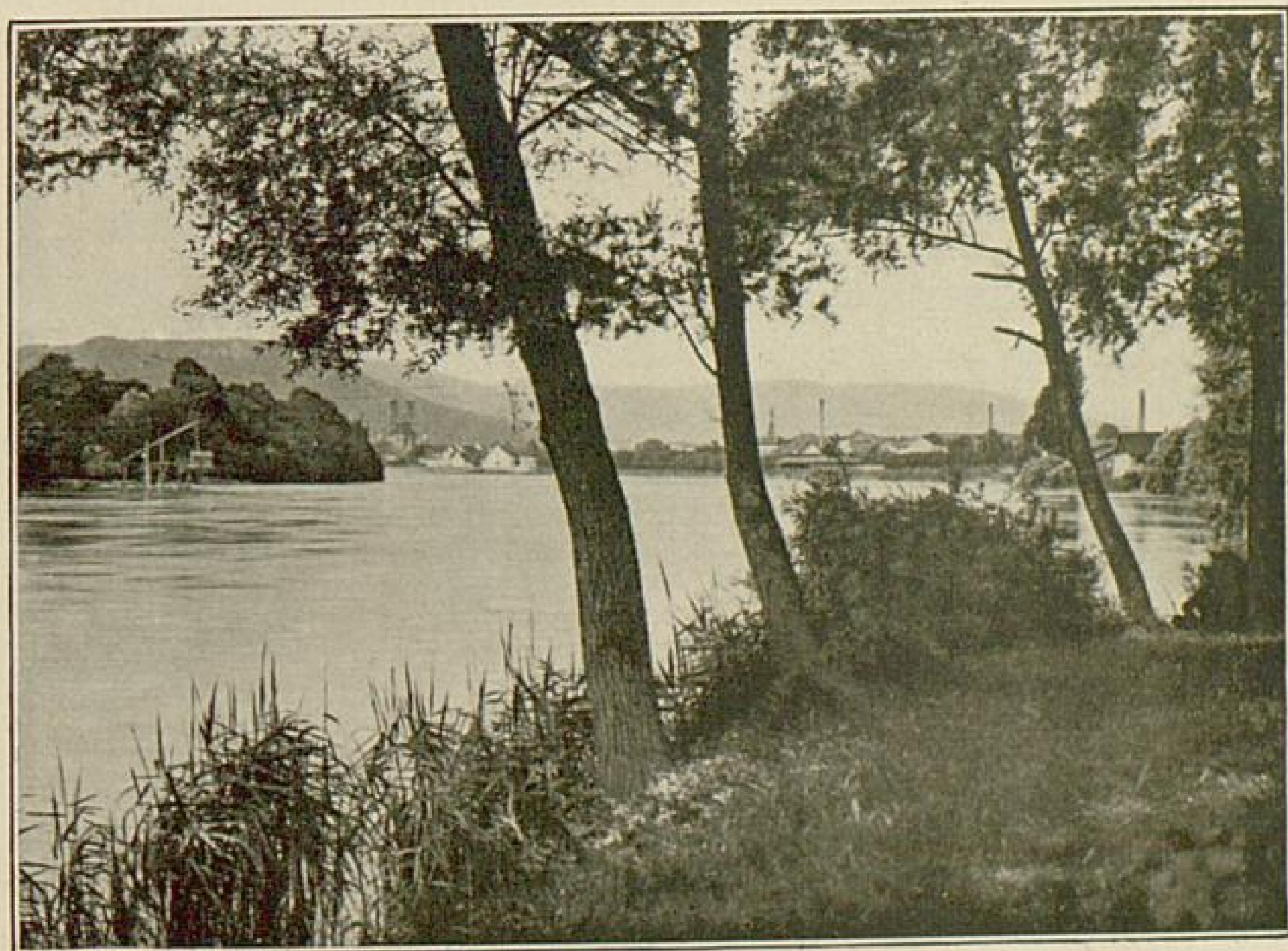

Alt-Breisach

de oude stad haren schilderachtig liefelijken stempel; wat van kunstwaarde was, werd zorgvuldig onderhouden of met inachtneming zijner eigenaardigheid in overeenstemming er mede opnieuw gevormd. Energiek willen en handelen verhief de stad tot eene der bekoorlijkste van Duitschland.

Nauw is het leven der stad met hare bloeiende Hoogeschool verbonden. Stad en universiteit hebben zware en gelukkige tijden met elkander doorgemaakt; tijden, dat de hoogeschool op het punt stond opgeheven te worden wegens het te gering getal bezoekers, en feestjaren, in welke achtereenvolgens het aantal van 1500, ja van 2000 studenten werd overschreden en door alle inwoners feestelijk gevierd.

's Avonds na volbrachten arbeid wandelen burgers en studenten naar buiten vóór de stad. Van af den slotberg zweeft de blik naar de Vogezes, waarachter de zon als een' groote roode schijf verzinkt; door het fijne filigran der kathedraalpyramide schemeren hare laatste stralen, die den rooden gothischen zandsteenbouw warm laten ontgloeien; lichte blauwachtige rook stijgt uit de schoorsteenen omhoog en verdwijnt met de violette schaduwen der avondschemering. Klokgelui klinkt van de torens der kerken. Terwijl het laatste rood aan den

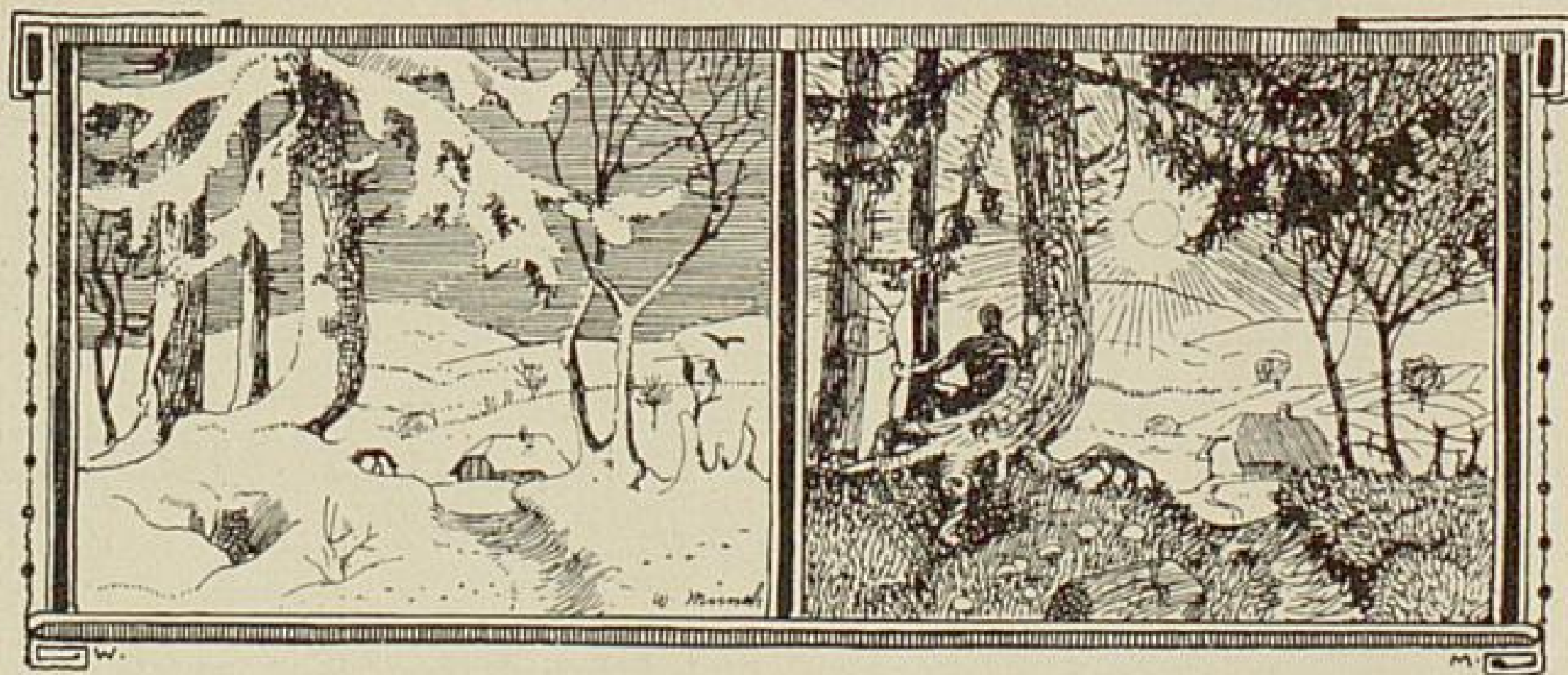
De Rijn bij Säckingen en zalmvangst

westelijken horizon verbleekt, blinkt het eene licht na het andere op. Vroolijk studentengezelschap zit in vriendenkring voor een der wijnhuizen op den Münsterplatz, waarover de maan zwarte schier ondoordringbare schaduwen der machtige kathedraal werpt, en gulden Markgräfler in de bekers blinkt. Naar het dichtbijzijnde Güntherstal, een landschappelijk kleinood, voor de poorten der stad trekt vroolijk zingend de jeugd, naar dit liefelijke plekje aarde wandelen met voorliefde de ouden van dagen.

In de lente, wanneer de ooftbloei het geheele voorliggende land naar het Rijndal toe in een bloeiend paradijs veranderd heeft, is de in de nabijheid liggende Kaiserstuhl als in een witte sluier gehuld. De vesting Breisach houdt hier sedert ouden tijd de Rijnwacht. Dan is het een vroolijk wandelen in dit vruchtbaar vulkanengebied, waarop de zon in den zomer krachtig nêrbrandt, en op den vruchtbaren bodem den voortreffelijken »Ebringer« of »Bickensohler« laat rijpen, die met goede Rijnwijnen eene vergelijking niet behoeven te vreezen.

En in den winter trekt de jeugd met de sneeuwschoenen in het woud en op de met sneeuw diep bedekte bergen, en de ouden van dagen worden weder jong met de jeugdigen. Een frissche sportgeest heerscht dan binnen de muren der stad, in welke de wetenschap tot zulk een hoogen bloei gestegen is, in welke de kunst het leven verschoont en die de natuur met eene menigte van gaven rijk bedeelde.

De Omgeving van het Meer van Konstanz.

Bij Engen, het schilderachtig gelegen en aan handel zoo rijke stadje neemt de Zwarte Woud reiziger zijn intrek in het

Vulkaangebied Hegau.

Nieuwe beelden doen zich voor, overrijk aan herinneringen uit legende en geschiedenis en aan zeldzame contrasten der natuur. Hier het vriendelijke groene weidedal der Hegauer-Ach, eene lachende landouw met statige dorpjes en stadjes, waar handel en industrie bloeien. Ginds de steil zich verheffende klinksteen- en bazaltbergen met de puinhoopen van feodale ridderburchten. Eene schrale flora bedekt hare hellingen; slechts berberissen, bergdorens, hagedorens en ander struikgewas groeit op het puin dezer bergen.

De ridderburchten van het Hegau, vroeger waren er meer dan dertig, hadden gemeenschappelijk den twijfelachtigen roem, gedurende den zwaarsten tijd der middeleeuwen het beruchtste tooneel van het vuistrecht te zijn geweest; eenstemmig is de wijze van ontstaan hunner vreemd uitziende koengebouwde bergvormen.

Alle zijn van vulkanische natuur en tijdens de Tertiërtijd — gelijktijdig met de wording van den Kaiserstuhl — uit den schoot der aarde omhooggedreven, zich 150—180 m. boven de dalvlakte verheffend. Terwijl Hohenhoefen, de tweetoppige Hohenstoffeln en Neuenhoeven bazaltkegels zijn, zijn de Maegdeberg, Hohenstaufen en de slanke rotsgestalte van den Hohenkrähen met klinksteen gevulde kraters, gelijk den beroemdsten der Hegauer bergen, den Hohentwiel, met groen omrankte overblijfselen der burchten van Hadwig en Ekkehard. Door fabel,

geschiedenis en gedicht zoo rijk gevierd, is de Twiel ook een onvergelykelyk schoon uitzichtspunt. Ook geologisch een der interessantste Hegauer bergen. Aan drie zijden valt hij steil en plotseling af, aan zijn zuidwestelijke flank zacht afhellend is hij bedekt met gletschergruis, dat aan de zonzijde een heerlijken wijn laat rijpen. De reusachtige Rijngletscher, die zich in den ijstijd tot ver in het land uitstreckte heeft den oorspronkelijken vorm van den Twiel sterk veranderd; aan de aanvalzijde heeft het ijs den rotskolos afgerond.

Het geheele Hegau is een verzinkingsgebied. Rondom, met uitzondering naar de Untersee, vanwaar de ijsberg kwam, stijgt het land vlak, komvormig. In het Westen

Judentürme te Konstanz

verheft het zich tot de een-vormige hoogvlakte van den »Hohen Randen«. De nederzettingen in het Hegau zijn meestal aaneengesloten dorpen; afgelegen boerderijen zijn uiterst zeldzaam. Eene moderne nederzetting is de stad Singen. Als ingangspoort naar Zwitserland en als aanknoopingspunt van belangrijke spoorwegen heeft zich dit voormalige dorpje snel tot eene levendige industriële plaats ontwikkeld. Binnen weinige minuten brengt ons de trein van den voet der Hadwigsburcht in

het gebied van den Untersee naar Radolfzell en hiermede in de eigenlijke streek, in welke Victor von Scheffel leefde en dichtte.

In het land van Scheffel.

Hier lokken de namen »Mettnau«, »Seehalde« op het schilderachtige schiereiland met vrijen blik op den »Saentis«. In het dakkamertje van den Oud-duitschen toren, dien hij zich bouwde, hield de dichter van den »Trompeter von Säkingen« en »Ekkehard« zich met voorliefde op. Op de Mettnau dichtte, jaagde en vischte

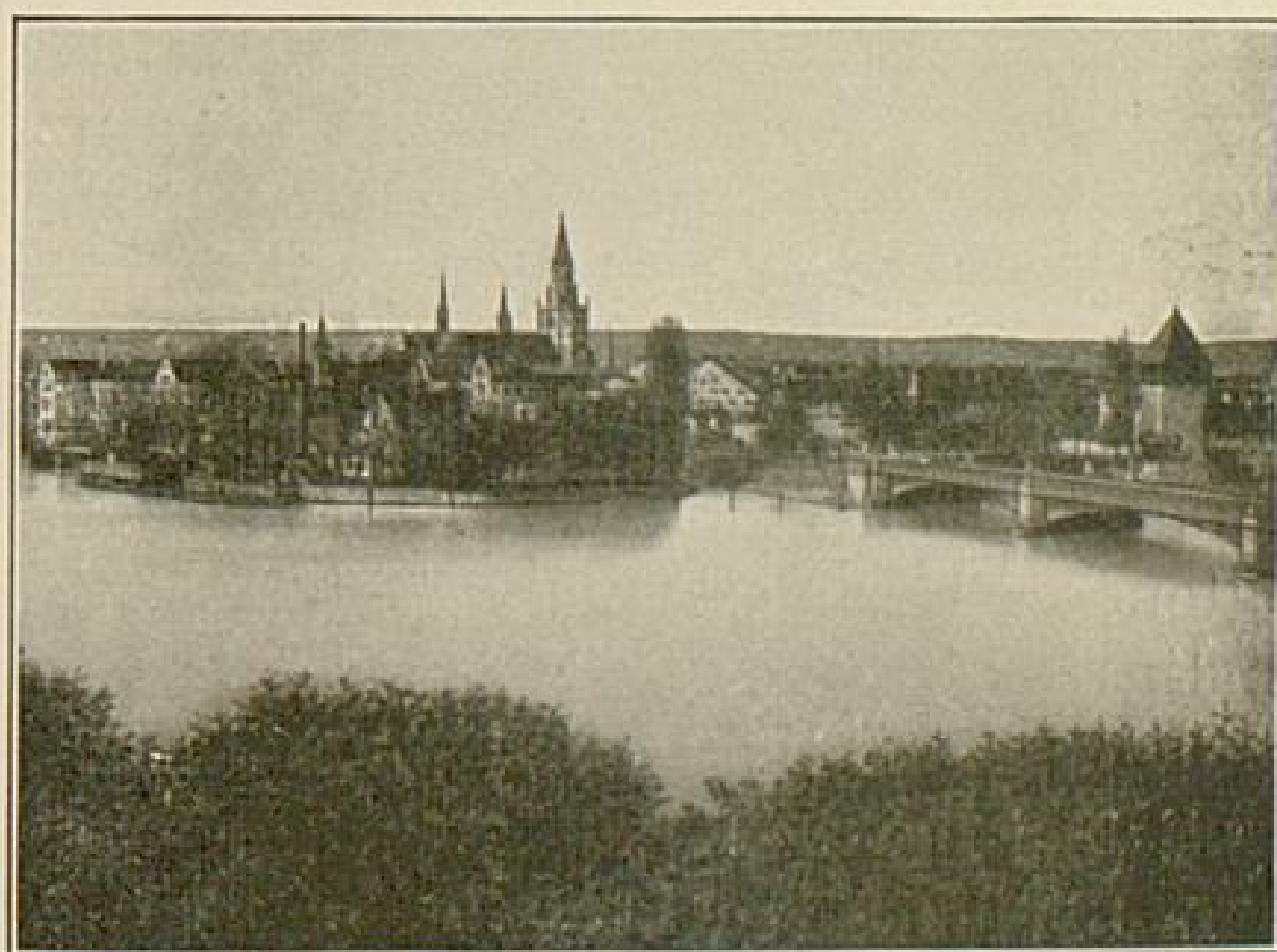

Hohentwiel bij Singen

deftige oude gebouwen, die eene veelbewogen geschiedenis hebben en van een rijk verleden getuigen. De haven met het gezicht op het droomerige meer en de groene hoogten van den Zwitserschen oever, verlokken U tot een stoombootreisje naar de »Bischofshört« (den Bisschop toebehoorend) en naar het dorpje Horn met het ver glinsterende kerkje van waaruit men een rijk uitzicht geniet. Gelijk in een »schwäbisch« volkslied, gelijk de legendeachtige »Wurmlinger Kapelle« als uit het »Hirtenknabenlied« van Uhland, verschijnt ons zijn beeld. — Rijk is de geheele oeverstreek tot Gaienhofen, Wangen en Oehningen aan overblijfselen der

Paalbouwlanschappen, uit de voorgeschiedenis, die wij ook aan de Ueberlingersee ontmoeten. Bij lagen waterstand in den winter komen de palen tevoorschijn, die de paaldorpen droegen, en

nog
steeds
spoelen
de gol-
ven van
het meer
oude ge-
tuigen
der kul-
tuur aan
het
strand;
hengels,
beitels,
pijlpun-

Konstanz met den Sântis

ten van
been,
dolken
van her-
ten- en
reebok-
horens
e. m. a.
Eene
wonder-
bare
volledi-
ge ver-
zame-
ling van

overblijfselen van den paalbouw bezit het »Rossgartenmuseum« in Konstanz. Nog hooger genot biedt het van Radolfzell uit na een kort stoombootreisje bereikbare eiland Reichenau, het stemmigste, poezievolste kloostereiland in het Zuiden van Deutschland. Drie ideaal ge-

legen dor-

pen:
Ober-,
Mittel- en
Unterszell,
die met
hunne
duizend-
jarige
kerken

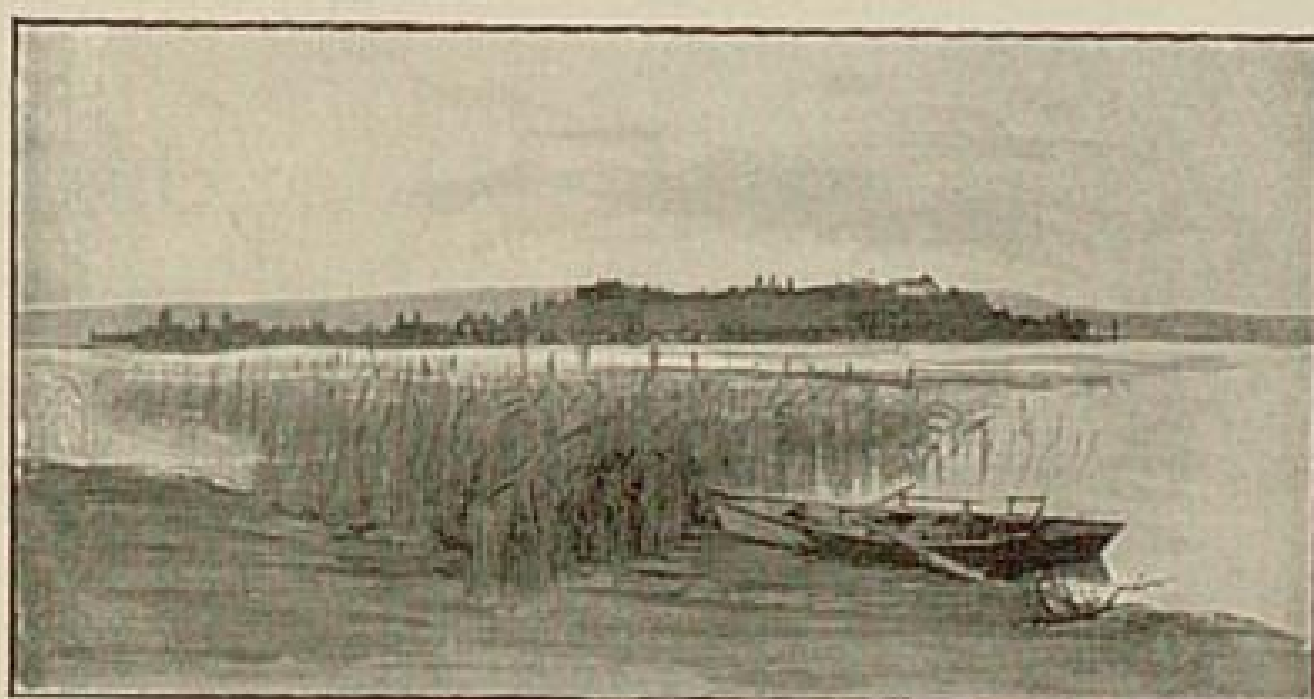
tot aan-

oeroude kloostereiland bij elke schrede, dat men zich op kultuurland van hoogste beteekenis bevindt.

Op den boottocht Reichenau-Konstanz een zonsondergang te genieten moet men zelf beleefd hebben: De zinkende zon verguldt het meer. Voorden boeg is gegoten zilver, daarachter diep goud.

De Zwitserse oever verduistert, zijne liefelijke vormen beginnen te droomen, de groene hoogten worden ernstig

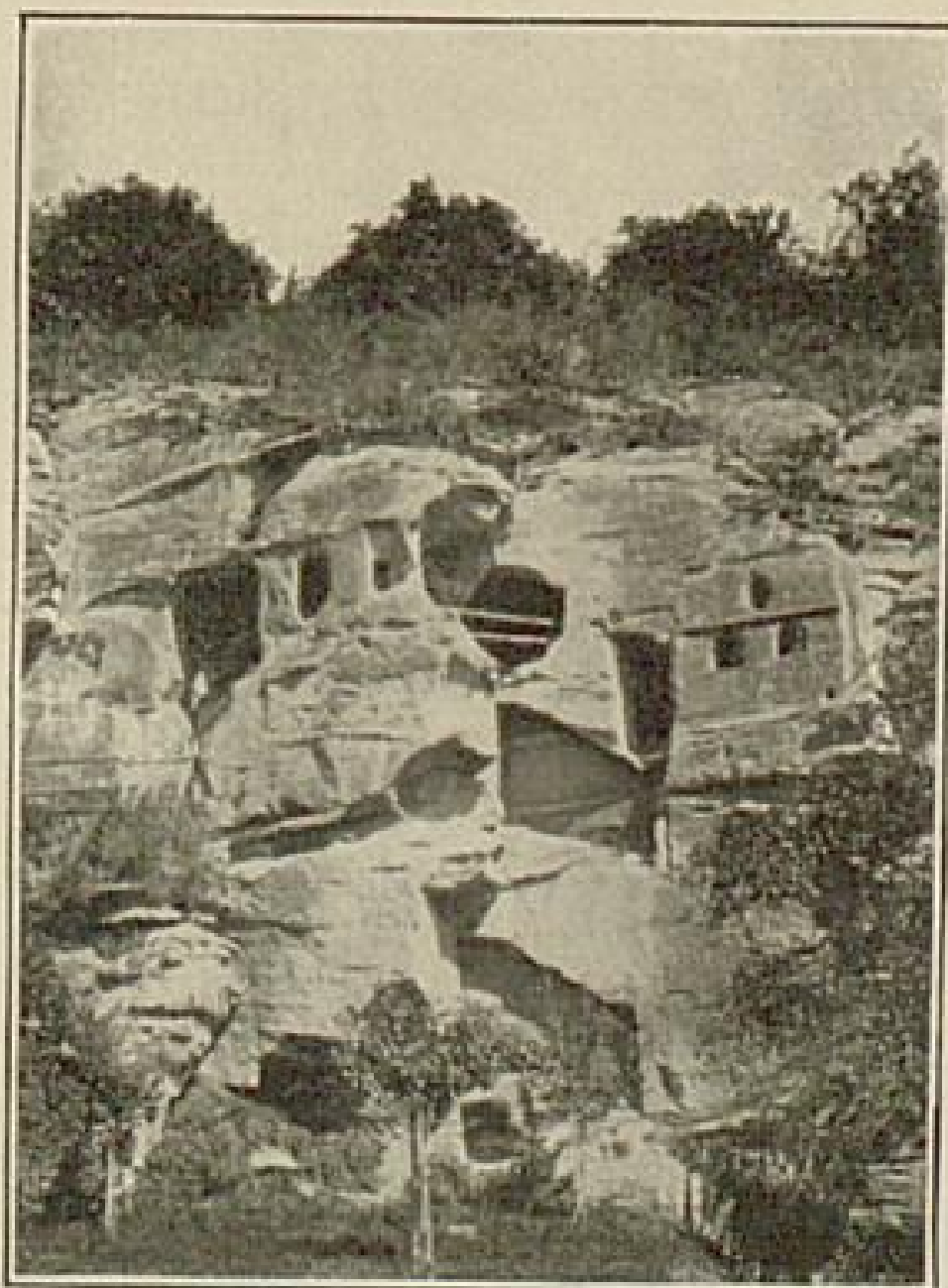
gloed overgoten. Spoedig is de zon geheel verdwenen. Zachtrose schemering laat den Twiel en zijne broederen in slaap dommelen. Nergens kan de wereld zulk eene schemering over het land laten gaan. Dichter en schilder beminnen den Untersee. Echter wie hem begrijpen wil,

Uit *Veldeus* kunstbriefkaartenfonds

Mainau

dacht
stemmen,
boeien
reeds uit
de verte.
Ook zonde-
r kunst-
historiker
te zijn,
voelt men
op dit

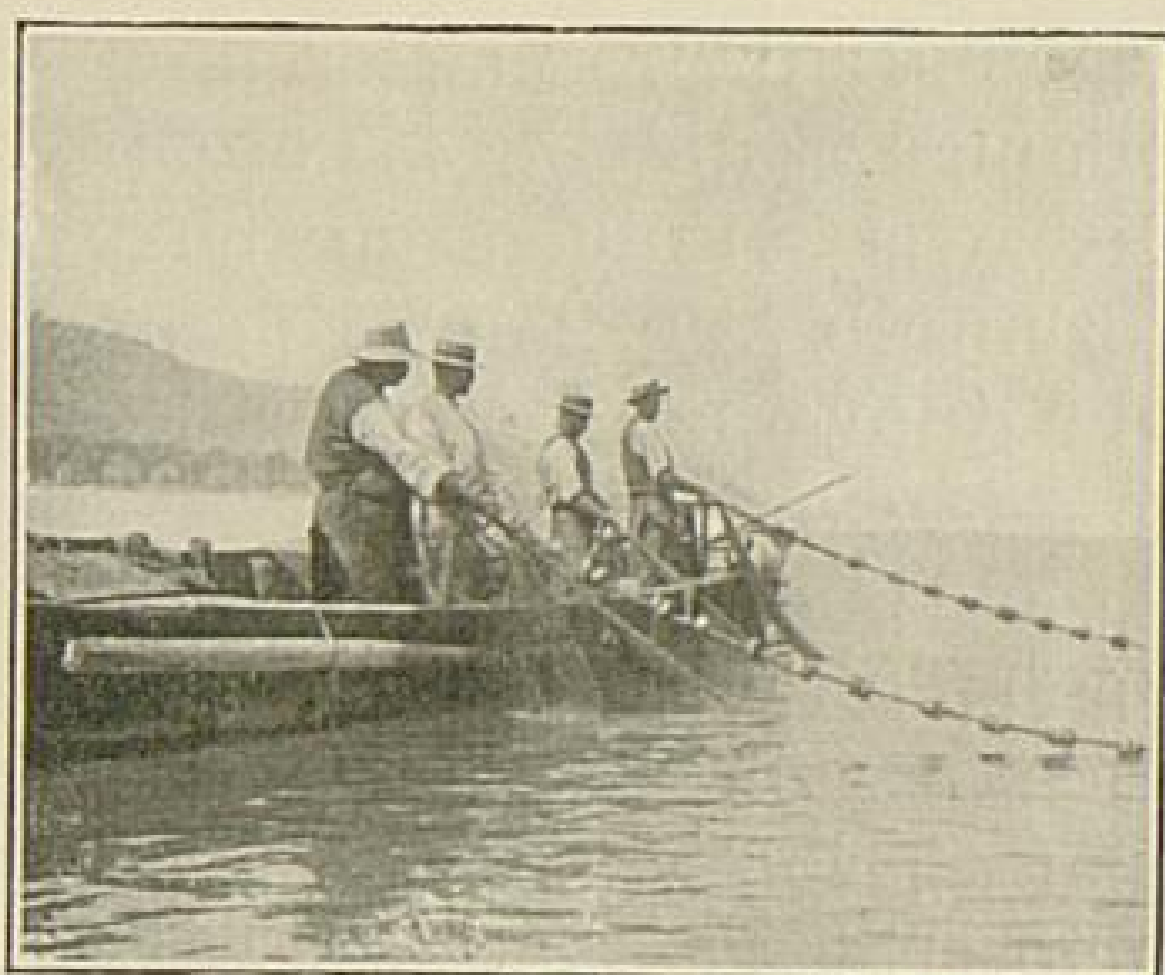
Heidenlöcher bij Ueberlingen

gestemd. In het Westen staat eene machtige staalblauwe wolkenwand. Zij heeft de zon in zich opgenomen. De glans van het landschap is uitgedoofd. Nu omzoomt een rood-gouden streep de onderkant der wolk, en dan zwelt het op, de Hegaubergen zijn van den

moet een open oog hebben.

Konstanz.

Indrukwekkend is het invaren van den haven der oude Deutsche grensstad Konstanz. Bovenal de vluchtige bedrijvigheid verheft zich stil en ernstig het bevallige silhouet der oude Bodenseestad met torens en geveldaken. Het zware door oudheid grijze, uit de middeleeuwen stammende »Kaufhaus«, het merkwaardigste kenteken van het oude Konstanz, de stad der strijd-bare bisschoppen, de glinsterende keizerintochten der Rijksdagen en der Kerkvergaderingen. Het nieuwe Konstanz heeft zich onder de bescherming van het nieuw opgerichte Deutsche Rijk gelukkig ontwikkeld en zich naar alle zijden uitgebreid. Waar vroeger het meer nog ruischte, heeft men tot verhooging der liefelijkheid van het tuinrijke stedebeeld een goed onderhouden park aangelegd, een vriendelijk, bekoorlijk beeld.

Amateurop. van *Frz. Hoffmann-Karlsruhe*

Bodenseevisschers

In het gebied van het Ueberlinger Meer.

Meersburg, Mainau, Ueberlingen, Bodmann: een geheele krans van oude grijze stadjes, vergeten visscherdorpjes en stille hoekjes, waarheen vanuit Konstanz elke Bodenseereiziger zich begeeft. Het zijn alle plaatsen van vroolijk natuurgenot, gemakkelijk te bereiken, door een verkwikkend watertochtje, dat op zich zelf reeds een genot is. — Een der voornaamste uitstapjes is de Mainau. Reeds in

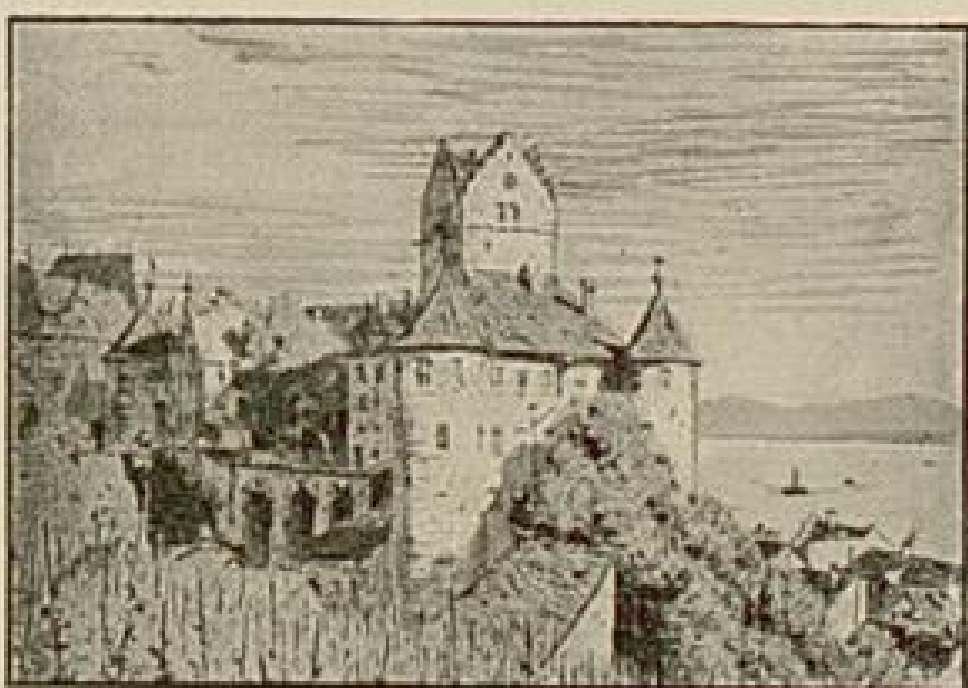

Überlingen, Alter Turm

den naam ligt zuidelijke welluidendheid. Met zijne heerlijke tuinen is het een naar het Noorden verplaatst stukje zuidelijke aarde, waar citroenen en oranjeappelen bloeien, daar ruischen de pijnboomen in den luwen, kozenden Boden-

seewind; daar schitteren en geuren Myrthe en laurierboomen. Zuidelijk is de geur van bloeiende slingerplanten, die over arkaden en terrassen klimmen, de heerlijke rozentuin van laurierboomen en cypressen, omgrend met tooverachtige gezichten op het meer en de bergen in de verte.

Zeldzame dennenboomen zwellen van gezondheid. Elk bezoeker der Mainau neme denwegachter de kerk naar een door lin-

Meersburg

oog gestreeld bij het gezicht op het eiland en het meer, op den achtergrond, waarvan de uit geurige verte schemerende alpentoppen over het »schwäbische meer« den sneeuw- en ijsgroet uit Tirol en Zwitserland in het Deutsche land zenden.

In de nabijheid liggen twee der bekoorlijkste stadjes van geheel Deutschland: Rechts het fiere Meersburg met het trotsche Dagoberts slot uit den tijd der Merovingers. Hier tiert ook de Meersburger zeewijn, waarvoor de onverzadelijke kamerheer Spazzo zoo roemrijk het onderpit moest delven. Plotseling en schilderachtig groeit het stadje met zijne torens en boogvormige poorten uit het meer op, de eene gevel hooger dan den anderen, de eene tuin hooger liggend dan zijn voorganger, en doet denken aan de rotsnesten, zooals deze aan de kusten der Rivier te vinden zijn.

Evenzoo ligt op de Noordelijke oever vriendelijk door hoge boomkruinen omgeven de oude vrije Rijksstad Ueberlingen. Hare hoge kathedraal, die een laatgotische meester gebouwd heeft, het deftige raadhuis met de in hout gesneden vergaderzaal, torens, poorten en oude Patricierhuizen getuigen nog van het vroegere rijksstedelijke leven en van krachtigen burgerzin. Neu-Ueberlingen met heerlijke, aan schaduw- en afwisseling rijke paden, is heden met zijne geneeskrachtige mineraalbronnen de badplaats van het Badische meer van Konstanz.

Daar tegenover ligt de woudrijke zuidoever in diepe

denboomen beschaduwd uitzichtspunt, het lievelingsplaatsje van den onvergetelijken slotheer Groothertog Friedrich I.

Hier wordthet

eenzaamheid van het Konstanzer Horn tot Bodmann uitgestrekt, slechts onderbroken door stille visscherdorpjes, wier flinke visschersvloten in den zomer dag op dag naar de Obersee uittrekken, waar de vangst der smakelijke »Bodenseefelchen« het rijkst is. Uit-en invaart der visschers bieden een schilderachtigen aanblik.

Fokdier van Messkirch

Slechts zelden kruist een schip naar deze stille dorpen van dit zwijgende aan stemming rijke landschap met het aan legenden rijke slot Bodmann, der kardinische Palz.

Het slot Hohenfels, waar omstreeks het jaar 1200 de minnezanger Burkhard zat, de ruïne Burghalde boven Sipplingen gelegen, zijn punten tot uitstapjes aan den Ueberlingersee, van waar men aardige uitzichten geniet. Uit deze eenzaamheid leidt eene oudberoemde heirstraat naar het vereenigingspunt van zeven landwegen, de toenmalige hoofdplaats van het vroegere graafschap Nellenburg, Stockach, in welke nabijheid meer dan eens groote, beslissende veldslagen plaats hadden.

Na een uur rijdens is men in het noordelijke Linzgau, wier wateren in de Donau afvloeien. Messkirch, eens de zetel van den graaf van Zimmern, en Pfullendorf, de voormalige rijksstad, zijn de hoofdplaatsen. — Den inwoners van Pfullendorf heeft de naam hunner stad niet altijd bevallen, en eens wilden zij den bewoners van Fulgenstadt hunnen naam afkopen. Als koopsom boden zij voo vele »Kronenthaler« als er op den weg van Pfullendorf tot Fulgenstadt gelegd konden worden. De bewoners van Fulgenstadt gaven echter hunnen naam niet prijs, en zoo heet nog heden de stad Pfullendorf dorp en het dorp Fulgenstadt stad.

Het is een verdienste der »Oberbadischen Zuchtgenossenschaften«, vooral van die van Messkirch, door het tientallen van jaren fokken van edel ras, die pracht-exemplaren der »Badische Fleckviehrasse« gefokt hebben, die op alle groote markten als »Oberbadische Fok-, werken mestvee« de begeerlijkste zijn, en die op tentoonstellingen tot ver over de grenzen van het Rijk de hoogste onderscheidingsteekenen wegdroegen.

In Pfullendorf wenkt eene der eerste uitzichtspunten

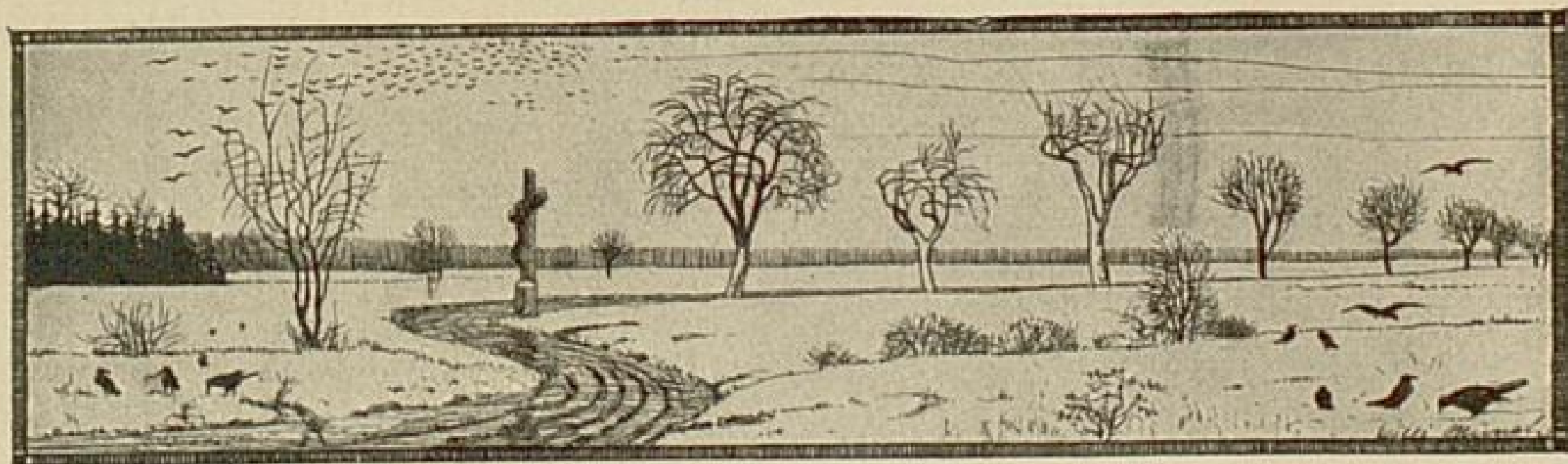

van Zuidoitschland, het voorname slot Heiligenberg der vorsten von Fürstenberg. De ligging van het slot is eene prachtig schoone. 350 Meter boven den spiegel van het Meer van Konstanz en beheerscht eene uitgebreide omgeving. Naar het Zuiden glinstert en fonkelt in den zonschijn de spiegel van het meer, waar achter het Zwitserse vooralpen- daar tusschen Zwarte Woud en Schwäbischen Meer opdoet.« (Uit Scheffels »Ekkehard«).

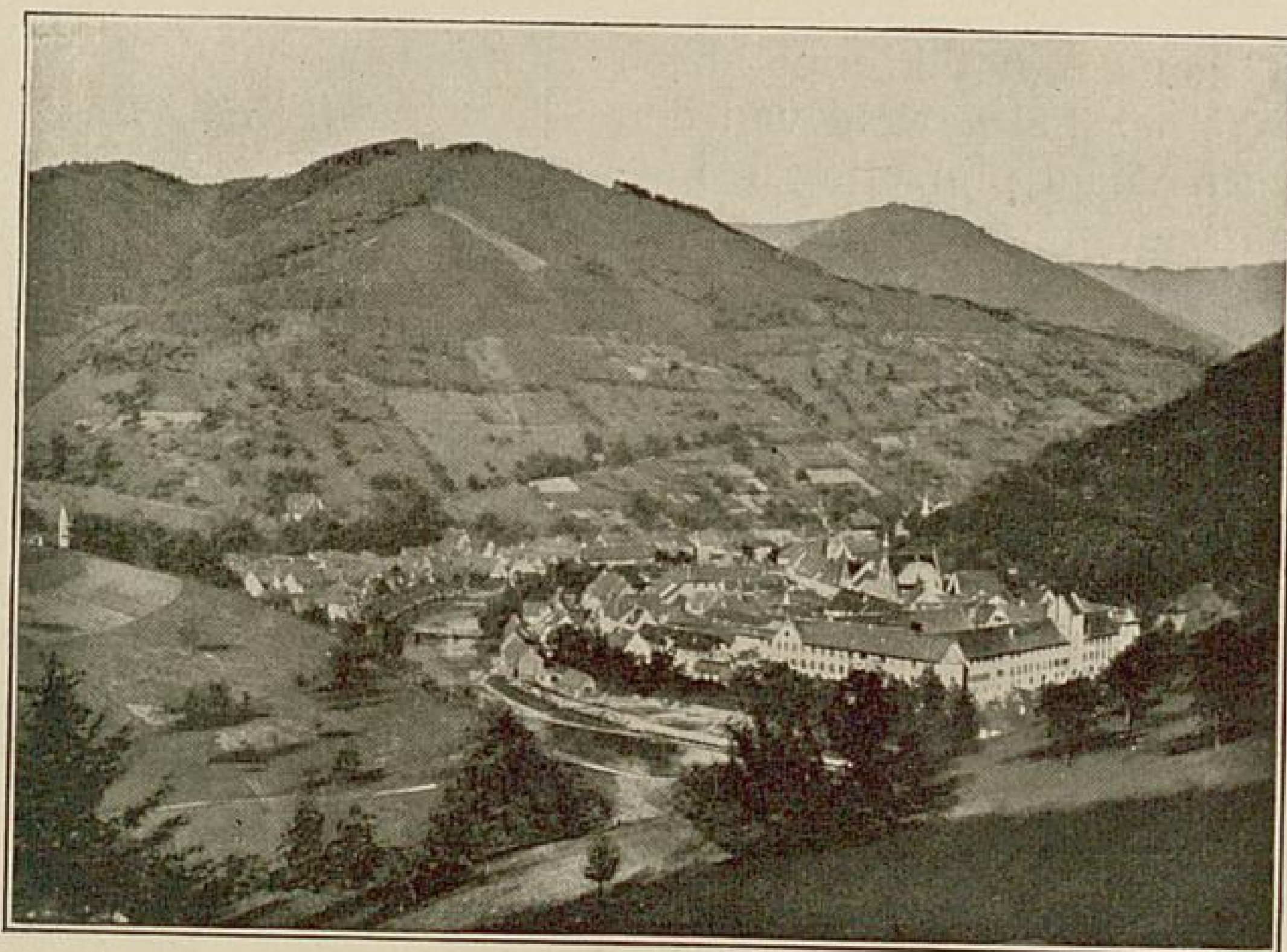

Borstbeeld
von Karcher-Karlsruhe

land, het Vorarlgebirge, de Rhätikonkette, en de gebirgen van Oerzwitserland zijn gelegen. Aan Uwe voeten biedt het groene dal van Salem een' onvergelykelijken rondblik. »Het is een schoon stuk Duitse aarde, dat zich

De rijke illustratie's hebben wij aan de welwillendheid der Badische kunstenaars (Dischler, Hasemann, Segisser en Zorn), der Badischen beroepsphotografen (Busam-Oberkirch, Röbeke-Freiburg, Schultheiss-Gernsbach e. a.) te danken. Verder zijn uit het van den Pforzheimer Generalanzeiger uitgegeven werk »Schwarzwaldbilder« opnamen genomen. Ook Reclams »Universum« (modern geillustreerd weekblad.) heeft den afdruk van een beeld van Hasemann toegestaan. Andere opnamen eindelijk stammen af van de »Hofkunstverlagsanstalt Johannes Elchlepp« uit de door haar uitgegeven plaatdrukserie »Idyllen aus dem Schwarzwald«, uit de uitgeverij van Veldens kunstenaarsprentbriefkaarten, Karlsruhe en uit de verzamelingen van Bussemer in Baden-Baden en Spiegelhalder in Lenzkirch.

Wolfach

Het Kinzigtal.

In tegenstelling met de eenzame dalen en gure hoogten, de hoogere verblijven der veefokkers, houtarbeiders en bessenverzamelaars, is het grensdal tusschen het Noorderlijke en Zuidelijke Zwarte Woud dicht bevolkt. Naast dorpen bevinden zich verstrooid liggende gemeenten, b. v. het door zijne politieke constitutie merkwaardige »Reichstal« met Zell am Harmersbach en de gemeenten Vorder- en

Hasemann-Gutach pinx

Meisje uit het Mühlebachtal

Hinterlehngericht. In sterk zelfbewustzijn bleven de dalbewoners veelal aan zeden en gebruiken der ouden vasthouden, zoo o. a. aan de instelling van den lijftocht en heterfrecht vandenjongstgeborene. De grond is somwijlen moei-

het houtvloten maken tot de hoofdbronnen van het bestaan der dalbewoners. Heden echter heeft het vervoer der houtvloten naar Nederland opgehouden. Het romantische van den ouden tijd leeft nog slechts in woord en beeld, in overlevering en fabel. Aan de hellingen der bergen staan nog de echte oude Schwarzwaldhuizen.

In de kamers onder het ver vooruit springende stroodak ontbreekt noch de gezellige »Kunst« aan den kachel, noch de gebedenhoek (Herrgottswinkel). Boven den deurbalk pralen somtijds als bescherming tegen hekserij en onweder

de 3 letters:
C M B en
om dezelfde reden staat bij onweder de meesterknecht met de zweep knallend voor de deur. En wie ten tijde van het »Ave« het dal opwaarts wandelt aan de rookwolken van het frisch ver-

Hasemann-Gutach pinx

Gezellig spinuurtje

brandde uitgeroeide gras voorbij, dien klinkt de melodieuze avondzegen tegemoet. De familiefeesten zijn feesten voor de geheele gemeente. De eerbiedwaardige gestalte van den »Hochzeitlader«, alsook de bruids-

meisjes met hunne typische »Schäpel« en de bruiloftstoet met de patriarchalische muziek zijn nog steeds eigenaardige verschijningen. Een' lange reeks van dorpen is de plaats eener eeuwenoude geschiedenis. Reeds het aan den ingang van het dal gelegen Offenburg bewijst zijn Romeinsche afstamming. Het is heden het middelpunt van de wijnrijke Ortenau. Hier heerscht een rijk zakenleven. De werkzame gemeenteraad is ijverig en maakt het vertoeven in deze stad Baden's zoo aangenaam mogelijk. Het dal opwaarts aan kasteelen en burchten voorbij, ligt de vroegere vrije rijksstad Gengenbach. Eerbiedwaardige

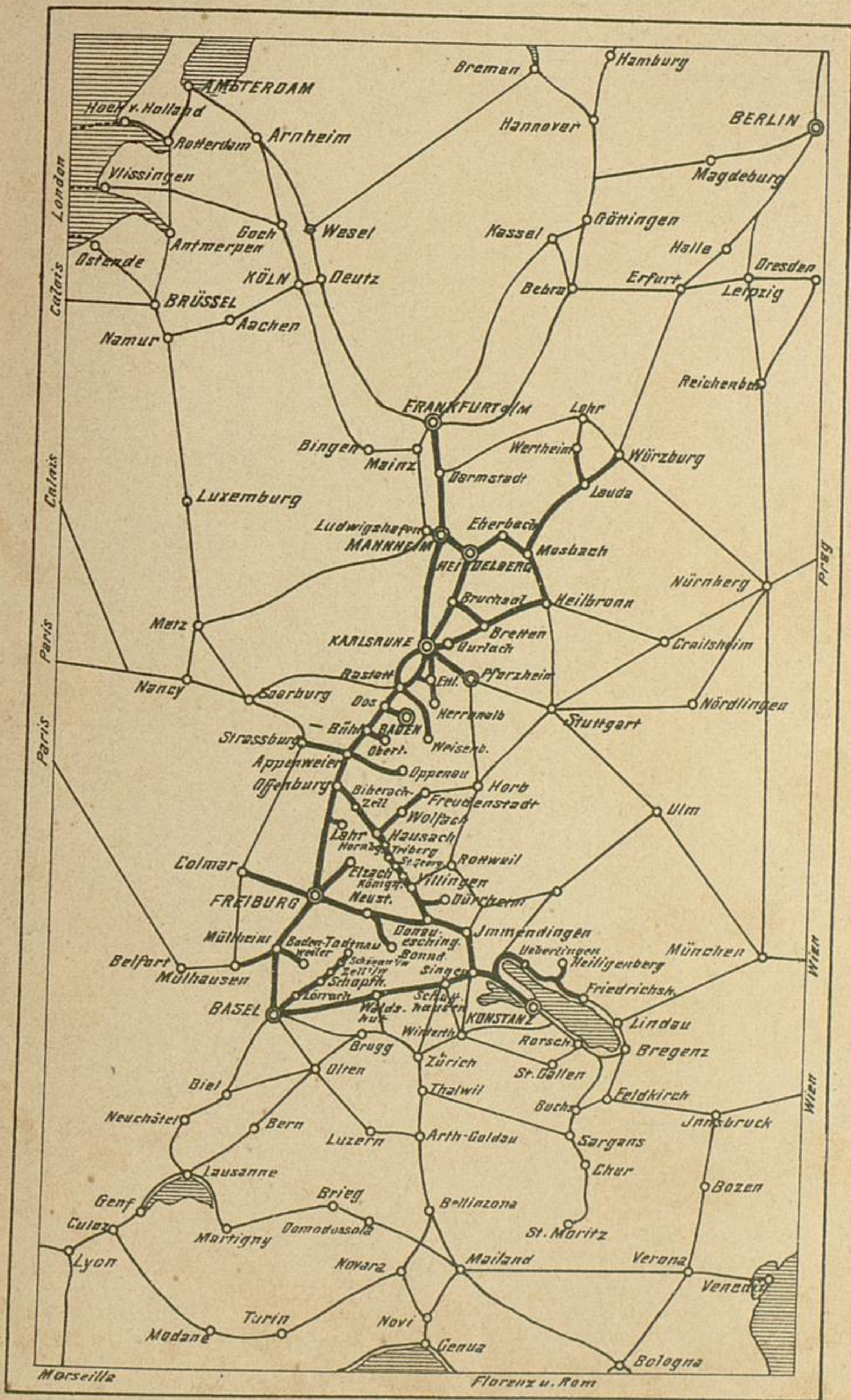
Oppenau in het Renchtal

plaatsen van het dal zijn het romantische dennen-naaldenbad Wolfach en het stadje Schiltach.

In deze plaatsen verwijt nog ongestoord een stuk middeleeuwsch leven. Naast moderne gebouwen leiden ons hoekige trappen in oude eerbiedwaardige verborgen huizen, wier huisraad en inwendige op eeuwenoud gebruik terugwijzen. Met volhardende vaderlands-liefde kleven de in- en omwoners aan hunne geboorteplaats. Nog steeds brandt de troebele lamp in het halfduister der spinkamer, en luistert het jonge volkje

naar de huiverige geschiedenissen van den langen hollandschen Michel. En wanneer Oudejaarsavond de klokken het nieuwe jaar inluiden, dan trekt de menigte, oude verdraaide wijzen zingend, door de met kerstboomen versierde stadjes om den dominee en den burgemeester hunne hulde te brengen. De predikant houdt tot de gemeente onder den vrijen hemel eene warme redevoering over leed en vreugde van het oude jaar.

Boven Schiltach steken de overblijfselen van de Schenkenburg op vooruitspringende rotsen uit. Terzijde in het dal der »Kleinen Kinzig« de Reinergau, ligt wereldvergeten het eens beroemde klooster Wittichen. Achter Alpirsbach met zijne interessante kerk en de wildromantische Loszburg sluit zich het gebergte aan de »Rauhe Alb« aan.

37118

Brosch. von 45

(15)